Biblioteka

TEISĖ

TEISĖS MOKSLŲ ir PRAKTIKOS
LAIKRAŠTIS

REDAKCINĖ KOMISIJA:

Prof. Mykolas Römeris, prof. Kazys Šalkauskis, prof. Vladimiras Stankevičius, V. Tribunolo teisėjas Česlovas Butkys, advok. Jokūbas Robinzonas.

Redaktorius
JURGIS BYLA

Nr. 52

1940, gegužis - birželis

LEIDŽIA LIETUVOS TEISININKŲ DRAUGIJA

TURINYS

1. Kaip buvo panaikintas Lietuvos statutas. — *A. Janulaitis* 195

2. Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės XVI - jo amžiaus įstatymų kodifikacija. — *Prof. J. Lappo* 200

3. Lietuvos Statutas ir Hummurabio Kodeksas. — *V. Stankevičius* 214

4. Lietuvos Statuto panaikinimo 100 metų sukaktis. — *Al. Plateris* 218

5. Svetimšaliai ir jų padėtis Lietuvoje pagal III Lietuvos Statutą — *J. Dereikytė - Navakienė* 226

6. 1588 metų Lietuvos Statutas ir jo laiko sutartiniai nuostatai — *Jonas Lappo (iun.)* 240

7. 1351 metų D. L. Kunigaikščio Kęstučio ir Vengrų karaliaus Liudviko sutartis — *A. P.* 251

8. Lietuvos įstatymų kodifikacija XIX a. pirmoje pusėje — *Al. M.* 256

9. Mykolas Speranskis — *M. J. Adomaitis* 261

10. Mykolas Römeris — *A. Janulaitis* 276

11. Pagrindinės paveldėjimo teisės idėjos — *Dr. V. K. Čepas* 278

12. „Laisvosios teisės“ sąjūdis — *St. Tomonis* 287

TEISĖ

TEISĖS MOKSLŲ IR PRAKTIKOS LAIKRAŠTIS

LEIDŽIA LIETUVOS TEISININKŲ DRAUGIJA

Nr. 52 | Gegužis - Birželis | 1940 m.

A. Janulaitis

Kaip buvo panaikintas Lietuvos Statutas.

Rusijos vyriausybė visą XVIII amž. ir XIX amž. pradžioj rūpinos sutvarkyti begales Rusijos įstatymų, atsiradusių nuo XVII amž. vidurio, nuo caro Aleksos Statuto. Bet tik Mikalojaus laikais, dirbant Speranskiui, tas tikslas buvo pasiektas: tuomet surinko visus Rusijos įstatymus chronologine tvarka (Polnoje Sobranije Zakonov — Pilnas Įstatymų Rinkinys) ir suvedė į sistemą veikiančius įstatymus (Svod Zakonov — Įstatymų Sąvadas).

Be pačios Rusijos įstatymų tvarkymo, buvo nutarta įsisteminti ir suvesti į vieną dviejų sričių įstatymus tų sričių, kurios turėjo atskirą politinį ir kultūrinį gyvenimą — tai Pabaltės ir Lietuvos. Šios šalys turėjo plačią istoriją, kultūriškai stovėjo aukščiau už Rusiją, jose buvo išsivystęs teisės gyvenimas; buvo tai vartai į Europą. Lietuvai turėjo būti paruoštas „Vakarų Gubernijų Įstatymų Sąvadas". Ir tikrai pradėjo jį ruošti 1830 m., pabaigė 1833 m. Daugiausia čia dirbo Maliauskas ir Danilavičius.

Tuo laiku buvo išėjęs Rusijos Įstatymų Sąvadas. Taigi reikėjo Lietuvos Sąvade kai ką suderinti su Rusų Sąvadu. Pabaigus Lietuvos Sąvadą, reikėjo jį išversti į rusų kalbą.

1835 m. pradėjo jo reviziją, pabaigė 1836 m., išspausdino nedideliame egzempliorių skaičiuje, 1837 m. caras jį patvirtino; dabar bereikėjo paskelbti, nuo kurio laiko jis įvedamas[1]).

---

[1]) A. Janulaitis, I. Danilavičius 158—177 psl.

O tuo tarpu tebeveikė Lietuvos Statutas. Kaip tik atsirado pavojus ir jam ir Lietuvos Sąvadui; prasidėjo jis iš pietų, nors rytuose jau anksčiau buvo pradėję naikinti Statutą.

1830 m. Muravjovas, buvęs tuomet Mogiliovo gubernatorium, siūlė panaikinti Lietuvos Statutą bent Gudijoj. Chovanski — Gudijos gen.-gubernatorius (Mogiliovo ir Vitebsko gub.) pritarė sumanymui; jie tad siūlė, eidami politiniais sumetimais; jie sakė, kad tai esąs lenkiškas ir reikia Gudiją suartinti su Rusija; didžiausi L. Statuto šalininkai esą advokatai, o jie tik platiną maištą ir riaušes; tąja proga bus galima ir jų atsikratyti; o ir nesunku tat padaryti, reikia surinkti visus ir išsiųsti juos į Rusiją ir ten duoti tarnybas[1]). Ir caro ukazu 1831.I.1 d. Lietuvos Statutas buvo panaikintas Gudijai[2]).

Lietuvos Statutas veikė Ukrainoj, dešinėj Dniepro pusėj — Kijevo, Volynės ir Podolės gubernijose. Ten turėjo veikti II Statutas, (nes tos žemės buvo atskirtos nuo Lietuvos ir prijungtos prie Lenkijos 1569 m.), bet praktikoj įsigalėjo lenkų (kiek vėlesniame) vertime III Statutas (o šis išėjęs 1588 m.), nes jis buvo spausdintas, visiems prieinamas, o anas, II, taip ir liko rankraštyje.

Tai tais pačiais metais, kaip ir Muravjovas, gen.-gub. Zeltuchin pasiūlė panaikinti L. Statutą dešinio kranto Ukrainoj, bet tuomet jo niekas nepaisė, o iš čiabuvių bajorų niekas nebuvo prašęs.

1831.IX.16 Lietuvai suartinti su Rusija sudaryta atskira įstaiga — Vakarų Komitetas[3]). Jo uždavinys buvo — žiūrėti, kad įstatymai, leidžiamieji Lietuvai, artintų ją prie Rusijos. Bet ir šis Komitetas nerado nieko pikto, kad veikia Lietuvos Statutas, todėl nekėlė klausimo, kad nepasiliktų Lietuvos Statutas ar neveiktų ruošiamas Lietuvos Sąvadas.

Atėjo pavojus paskutinę valandą ir iš pietų, iš Ukrainos.

1838 m. dešinio kranto Ukrainai (Kijevo, Volynės ir Podolės gubernijoms) buvo paskirtas gen.-gubernatorium Bibikov. Jau 1837 m. baigiantis, jis buvo atkreipęs dėmesį į Lietuvos Sta-

---

1) Šolkovič, Sbornik statei, objasniajuščich polskoje dielo II, 298 ir t. t.

2) PSZ 1831.I.1(9) Ns. 4233.

3) Seredonin. Istoričeskij obzor diejatelnosti Komiteta ministrov II, 54 p.

tutą. Dabar, tapęs gen.-gubernatorium, jis pradėjo griežtą kovą prieš lenkus. Kova buvo politinė. Lenkai, sako jis, nerimavę pirmiau, nerims ir dabar. Lenkai supras, kad jie Rusijoj, įvedus Rusų įstatymus, o panaikinus lenkų įstatymus — Lietuvos Statutą ir konstituciją.

Bibikov taip pat, kaip pirmiau Muravjovas, puolė advokatus. Šita mintis, panaikinti L. Statutą, patiko carui. Ir jis pažiūrėjo į tat politikos žvilgsniu. Tam klausimui išspręsti jis sušaukė Vakarų Komitetą, dargi pats pirmininkavo. Pasirodė, kad nelengva buvo išspręsti, ilgai svarstė ir neišsprendė. Pasirodė, kad visi Komiteto nariai su Bludovu pryšaky pasisakė prieš L. Statuto naikinimą Ukrainoj, nes negalima esą taip staiga laužyti gyvenimo. Caras tuomet liepė tą klausimą iš naujo žiūrėti, išsikvietus į posėdį Bibikovą. Vakarų Komitetas susirinko į posėdį 1840.V.1 d., jame dalyvavo ir Bibikovas. Jis vienas tepasisakė už Lietuvos Statuto panaikinimą Ukrainoj tuojau, o Komitetas siūlė su tuo reikalu neskubėti, taigi vėl buvo prieš naikinimą tuojau.

Mikalojus I priėmė šitą atskirą pašaliečio nuomonę, dargi išplėtė ne tik Ukrainai, bet ir visai Lietuvai, ko ir Bibikovas nebuvo pasiūlęs.

Caro ukazas, pasirašytas 1840.VI.25 senuoju stiliumi, taigi naujuoju tuomet buvo VII.7. (dabar būtų VII.8).

Nutarta buvo visa tai greitai įvykdyti.

Vilniaus gen.-gub. Mirkovič nieko nežinojo, kas ketinama daryti, nė nenujautė, kad žada panaikinti Lietuvos Statutą ir jo valdose — jo nebuvo atsiklausę.

Bibikov bijojo viešumos, laukė demonstracijų ir riaušių, todėl jis siūlė caro ukazą išspausdinti slaptai, išsiuntinėti į Lietuvą ir Ukrainą įstaigoms — policijai, teismams, pakietus atidaryti paskirtą dieną. Mirkovič kitaip galvojo: reikia daryti tat viešai, paskelbti ukazą 1840 m. rugpiūčio ar rugsėjo mėn. ir buvo priešingas slėpimuisi; jis tarė, kad tokiai galingai valstybei, kaip Rusija, nepridera bijotis, jos vyriausybė turi elgtis griežtai, tvirtai ir atvirai, jos viešpats yra pripratęs, kad visi nesipriešindami jo valios klausytų.

Su tuo nesutiko Bibikov, kurs laikėsi savo nuomonės. Ir čia, matyt, prie caro jo pasiūlijimas paėmė viršų: nutarė paskelbti 1840.IX.9, slaptai išsiuntinėti ir paskelbti visur vieną die-

ną. Gubernatoriai ir pavieto viršininkai turėjo sekti, kaip tą ukazą priims visuomenė, kokios eis kalbos, paskelbus ukazą; ypač reikią gaudyti atžagarius šiam ukazui tarimus.

Taigi ukazas apie Lietuvos Statuto naikinimą 1840.VI.25 (VII.7) caro pasirašytas, Senato pasirašytas paskelbti 1940. VIII.21, o vietoj pasidarė žinomas tik 1840.IX.9.[1])

Jame pasakyta, jog rusų pilietiniai įstatymai įvedami ir vakarų gubernijoms, nuo Lenkijos prijungtoms, o vietiniai naikinami. Nurodyta paaiškinime, jog tai buvo nuo amžių rusų žemės savo kilimu, įpročiais ir palinkimais. Šitai liečia gub.: Kijevo, Podolės, Volynės, Minsko, Vilniaus ir Gardino bei Baltstogės sritį.

Tenai naikinamas Lietuvos Statutas ir jį papildančios Seimo Konstitucijos.

Procesiniai įstatymai iš karto taikomi visoms naujoms ir dar neišspręstoms byloms, medžiaginiai įstatymai taikomi senieji byloms, jau prasidėjusioms. Nagrinėjant palikimo bylas, taikomi įstatymai, veikusieji palikimui atsiradus; ginčuose dėl dokumentų — teisena naujoji, o materialinė jų pusė sprendžiama senaisiais įstatymais. Sprendimai vykdomi naująja tvarka. Teismuose vartojama rusų kalba.

Panaikinti drauge ir sienų teismai (meževoi sud — sąd graniczny).

Bibikov, skelbdamas caro ukazą, sekė gyventojų nuotaiką, bet nesulaukė riaušių. Dėl Mirkovičiaus elgimosi nėra žinių[2]).

Bet Lietuvos Statutas visgi liko vienoj vietoj, kuri nebuvo po Bibikovu, ir jis net nebuvo užsiminęs, buvo praleidęs, caras taip pat nežinojo — buvo tai Poltavos ir Černigovo gub. — kairiojo kranto Ukrainoj. Jos vadinos Ukrainos (Malorosija) gub., o dešiniojo kranto — vakarų ir pavakario gub., nuo Lenkijos prijungtos.

Taigi anos gubernijos nebuvo vakarų gubernijos, prie Lenkijos nepriderėjo, negalėjo būti prijungta, 1830—31 m. maišto nekėlė, nebuvo tai lenkų žemės. O Lietuvos Statutas ten atsirado tokiu būdu.

---

[1]) PSZ Ns. 13591. (1840.VI.24/VIII.21).

[2]) Šita turėjo būti Vilniaus gen.-gub. archyve, bet, deja, dabar jo nėra Lietuvoj, jis išvežtas.

Kadaise tos žemės priderėjo Didž. Lietuvos Kunigaikštijai, paskui atiteko Maskvai, vėliau XVII amž. perėjo neilgam Lenkijai, pagaliau galutinai atiteko Maskvai. Tuo trumpu laiku įsigalėjo šitoj Ukrainos dalyj Lietuvos Statutas (ne gretimos Volynės, t. y. II, ten privaląs galioti), bet III Statutas, nes buvo spausdintas; žinoma, negaliojo ten Konstitucijos.

1721. m. Ukrainos etmono universalu įsakyta išversti Lietuvos Statutą iš lenkų į r u s ų kalbą; teismai ilgą laiką naudojos juo rankraščiuose; vos 1811 metais vartojo spausdintą rusų vertimą.

Buvo bandyta kodifikuoti Ukrainos teises, surašytas net projektas, tačiau paskui užmiršta (1728—1743)[1].

Grįžo prie tų darbų 1761 m., nieko naujo nepadarę. O rimčiau pažiūrėjo 1826 m. prie Speranskio. Čia Danilavičius ir kiti priėjo išvadą, kad Ukrainoj Lietuvos Statutas gerokai yra pasikeitęs ir kad Ukrainai perimti visą rengiamąjį Lietuvos Sąvadą nebus galima, o reikia pridėti prie jo Ukrainos savo priedą, ir bene jį ruošė.

Taigi panaikinus Lietuvos Statutą Lietuvoje, jis liko kairiojo kranto Ukrainoj, bet jau 1840 m. valdininkai ėmė kelti klausimą, kokia teisė geresnė, kurie dėsniai tinkamesni — Lietuvos Statute ar Rusų Sąvade?

Jie rado, jog teisena Liet. Statuto geresnė. Visgi vienas kitas tepasisakė už Rusų Sąvadą ir Lietuvos Statuto panaikinimą, šiaip dauguma — už palikimą L. Statuto.

Petrapily biurokratijos viršūnės taip pat svarstė šį klausimą, turėdami aiškų nusistatymą.

Ten rado, jog Ukrainai negali tikti paruoštasis Lietuvos Sąvadas, jog reikia paimti Rusų Įst. Sąvadą, visgi pridėjus išimtis, veikiančias Ukrainai. Taip galvojo Bludov ir pateikė šį savo sumanymą carui; nebuvo Bibikovo, kuris būtų grioves skirtingumo žymes. O visgi skirtingų dėsnių buvo, surado jų.

1841 m. gruodžio mėn. Valstybės Taryba, svarstydama pakeitimus, pripažino išimčių, nemažiau kaip 64, nedaugiau kaip 163. Ji priėmė galutinai jas 1842.IV.15.

---

[1]) 1743 m. projektą išspausdino prof. K i s t i a k o v s k i, 1879 m. (knygoj psl. 114—844—73—97).

Tąja proga Valstybės Taryba palopė Rusų Sąvadą: iš Lietuvos Sąvado kai ką perkėlė į Rusų Sąvadą.

1842 m. Sąvado leidinyje įdėta Ukrainos išimtys. Iš viso buvo 53 str.

1843.III.4 panaikinta Lietuvos Statuto teisena, įvesta esamoji Rusijoj[1]). Taigi ir kairiojo kranto Ukrainoj buvo panaikintas Lietuvos Statutas.

Teisybė, vėliau šiai Ukrainai dar šį tą buvo palikę iš Lietuvos Statuto[1]).

Taigi šitoji Ukrainos dalis buvo vienintelė šalis, kur veikė Lietuvos Statuto likučiai; daugiausia dėl jų pasirodydavo šis tas rusų literatūroj ir judikatūroj.

———/———

Prof. J. Lappo

Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės XVI-jo amžiaus įstatymų kodifikacija.

Reikalą sudaryti veikiančių įstatymų rinkinį XV-me amž. pripažino daugelis valstybių. Tačiau nė viena iš jų, išskyrus Didž. Lietuvos Kunigaikštystę, to reikalo tinkamai nesutvarkė. Tad reikia pripažinti, kad visai tiesą apie Lietuvos Statutą rašė vidury praėjusio šimtmečio lenkų istorikas ir teisininkas W. A. Maciejowski's: „Wielkim jak na swój wiek pomnikiem prawodawstwa jest litewski statut, o takim jakiego ówczesna Europa nieposiadała. Jest jakoby roślina, która krzewęcych się obok drzewek przyciągnąwszy do siebie soki, niemi się zapomogła, a przerobiwszy je w sobie, oddała im je znowu, jako lepsze i pożywniejsze“[2]). Šitaip apibūdindamas Lietuvos Statuto reikšmę,

---

1) P S Z. 1843.III.4 Ns. 16585.

2) Apie Lietuvos Statuto panaikinimą Ukranoj rašė N o l d e Očerki po istorii kodifikacii miestnych graždanskich zakonov vyp. I. 1906 (p. 230—314). N. V a s y l e n k o, Jak skasovano Litovskaho Statuta (Zapiski socialno - ekonom. viddilu, t. II/III, 1926, Kijavi, p. 232—316).

1) Historya Prawodawstw Słowiańskich przez W a c ł a w a A l e x a n d r a M a c i e j o w s k i e g o. Wydanie drugie. T. I. (Warszawa, 1856), 207 psl.

vienas iš žymiausių XIX-jo amž. teisės istorikų nurodo ne tik Lietuvos statuto vietą greta visos eilės to laiko Europos teisės paminklų, bet ir jo pobūdį, kaip kodekso, kuriame prieš jį išleidžiant atliktas veikusiųjų įstatymų surinkimas buvo susietas su kūrybiniu įstatymų leidimo darbu.

Įstatymų rinkiniai, kaip žinoma, esti dviejų rūšių, būtent: inkorporacijos ir kodifikacijos. Inkorporuojant surenkami į vieną Corpus visi veikiantieji įstatymai ir sistemiškai sutvarkomi; kodifikuojant sistemiškai sugrupuojami naujieji įstatymai visos teisės sistemos arba atskirų jos dalių ir parengiama tai, kas vadinama Codex technine prasme. Termino Corpus vartojimo pavyzdžiai — Corpus iuris civilis arba Corpus iuris canonici. Tiksliais kodifikacijos pavyzdžiais eina XVIII-jo amžiaus galo Prūsijos Allgemeines Landrecht, Napoleono Kodeksas (Code civil, Code Napoléon), imperatoriaus Aleksandro II-jo Teisių Įstatai, o taip pat į juos panašūs kitų kraštų kodeksai. Bet, sudarant kodeksą, žinoma, neturi būti atmetami visi pirmiau veikusieji įstatymai. Didelė jų dalis patenka ir į naująjį kodeksą. Tik naujojo kodekso pagrindan visų pirma dedama tam tikri bendri principai ir idėjos, kurie išplečiami ir konkretizuojami atskirais jo įstatymais, o iš pirmiau veikusių įstatymų jame gali būti tik tie, kurie neprieštarauja bendriems principams ir idėjoms. Todėl Lietuvos Statutas visai teisėtai vadinamas kodeksu, ir galima tik nustebti dėl drąsos kai kurių mūsų laikų autorių, bandančių jam tą teisę ginčyti[2]). Tokią jų drąsą galima aiškinti tuo, kad jie rašė apie Lietuvos Statutą, nepasirūpinę jo bent kiek pastudijuoti.

Senose luominio pobūdžio valstybėse įstatyminių rinkinių sudarymas paprastai sukliūdavo dėl to, kad aukštieji luomai, saugodami savo ypatingąsias teises ir reikšmę, nepritardavo kodifikacijai, bijodami, kad kodifikacija nesusiaurintų tas jų teises ir reikšmę. Jie nenorėjo to dalyko išleisti iš savo rankų ir, be to, nepasitikėjo nei teisininkų specialistų komisijomis, nei

---

2) Taip, prof. St. Estreicher rašė: „Kodyfikacją nie jest ten Statut w żadnej z trzech swoich redakcyj". Kultura prawnicza w Polsce XVI wieku (Kultura Staropolska. Kraków, 1932), 72—73 psl.

valdinėmis įstaigomis, galinčiomis kodifikacinį darbą atlikti[3]). O tuo tarpu teismų praktika ir piliečių interesai reikalavo sudaryti rinkinius įvairiais laikais išleistų ir dar tebeveikiančių įstatymų. Juo toliau, juo sunkiau buvo žinoti susikaupusią atskirų įstatymų masę ir tiek teismams bei administracijos įstaigoms, tiek privatiems asmenims juos taikyti. Todėl, jei pasirodydavo, kad valstybinė valdžia nesugeba atlikti kodifikacinio darbo, kaip vienos iš savo funkcijų, tai atskiri juristai, privačiai dirbdami, turėdavo patys imtis kodifikacinio darbo. Įvairiose Europos šalyse buvo išleisti atitinkami teisininkų kodifikuoti leidiniai. Vokietijoje dar XIII-me amžiuje Eike v. Repgow surašė saksų paprotines teises (Sachsenspiegel). XVI-me amž. Claude de Seyssel[4]) ir Bernard du Girard Seigneur du Haillan[5]) savo veikaluose rūpinosi susisteminti prancūzų teisę. Tame pat šimtmety Čekijoje buvo išleisti Viktorin Kornelius z Všehrd[6]), Albrecht Rendl z Oušavy[7]) ir kt. darbai. Tokių darbų pavyzdžių buvo ir kituose kraštuose.

Valstybinė valdžia negalėjo nepripažinti būtino reikalo surinkti veikiančiuosius įstatymus ir sudaryti iš jų rinkinius. Kai kuriose šalyse tokie rinkiniai buvo išleisti. Pavyzdžiu gali būti kad ir XVI-jo amž. Lenkija. Karaliaus Aleksandro įsakymu, kancleris, vėliau tapęs Gniezno arkivyskupu, Jonas Laskis sudarė tokį rinkinį, kuris 1506 m. buvo išspausdintas šitokia antrašte: Statuta Regni Poloniae mandato serenissimi Alexandri Poloniae regis.

1553 m. buvo išspausdintas Zigmanto I-jo įsakymu Jokūbo Przyluskio sudarytas Lenkijos statutų ir privilegijų rinkinys. Zigmantui Augustui karaliaujant, 1570 m. buvo išleistas Lenkijos statutų ir privilegijų vertimas, parengtas Herburto de Fulstino. Visi tie rinkiniai tebuvo tik pirmiau išleistųjų įstatymų inkorporacija, o ne kodeksai tikrąja prasme, nes juose nebuvo įstatymų kūrybos elementų. Lietuvos Statutas buvo tikras kodeksas.

3) Plg. Teodor Taronowski, Litvansko - rusko pravo i istoriat Litvanskogo Statuta. Archiv za pravne i društvene nauke. Kn. XXIX (XLVI), br. 3 (Beograd, 1934), 253—254 psl.

4) La Grande Monarchie de France. Pirmoji laida išėjo 1519 m.

5) De l'estat et succes des affaires de France. Pirmoji laida išėjo 1570 m.

6) Knihy devatery o praviech a sudiech i o drukach žeče České

7) Zžizeni zemske kralovstvi Českeho.

Kokia buvo Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės teisės padėtis ir tos teisės šaltiniai pirmaisiais XVI-jo amž. dešimtmečiais, kai joje buvo pradėtas kodifikacijos darbas? Visose tautose ir visose senose valstybėse pirmykštės teisės šaltinis buvo paprotys. Taip buvo ir Did. Lietuvos Kunigaikštystėje. Bet paprotinė teisė, žinoma, nebuvo vienoda tokioje didžiulėje valstybėje, kurios ribos Vytauto laikais ėjo nuo Nemuno žemupio ir Baltijos pajūrio ligi Juodosios jūros ir nuo Vislos rytinių intakų vidupio ligi aukštutinės Okos ir rytinių Dniepro intakų, apimdamos plotą maždaug pusantro karto didesnį už ligšiolinę Prancūziją, tris kartus didesnį už Italiją ir devynis kartus didesnį už Portugaliją. Tačiau toj didžiulėj teritorijoj nebuvo etninio gyventojų vieningumo. Be antraeilės reikšmės tautų, pagrindinės Didž. Lietuvos Kunigaikštystės tautos buvo dvi — lietuviai ir rusai (šių pastarųjų vakarinė ir pietinė šaka). Šios dvi tautos jau buvo pačioje Didž. Lietuvos Kunigaikštystės valstybinio branduolio sudėtyje. Branduolį sudarė Aukštaičiai ir vadinamoji Juodoji Rusija (Nemuno aukštupio sritis su jo kairiuoju intaku Ščara), kuri dėl savo glaudaus ryšio su Aukštaičiais irgi buvo vadinama Lietuvos Rusija (su Gardino, Naugarduko, Slonimo, Volkovisko miestais). Aukštaičiai ir Juodoji Rusija XV amž. sudarė Vilniaus ir Trakų vaivadijas, kurių reikšmė greta kitų žemių, sudariusių Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės valstybinę teritoriją, buvo ypač didelė. Į tą valstybinį branduolį linko likusios žemės, buvusios sudėtyje senosios Lietuvos valstybės, kurią visai teisėtai galima vadinti Imperium Lithuanum. Etniniu atžvilgiu lietuviška galima laikyti tik vieną tos imperijos žemę — Žemaitiją. Didelė dauguma kitų žemių buvo ištisai rusų gyvenama (Polocko, Vitebsko, Minsko, Kijevo, Sieversko - Černigovo, Voluinės, Podolės, Smolensko žemės, kraštas ties Oka, Turovo - Pinsko sritis), o vienos žemės (Palenkės) gyventojai buvo mišrūs — rusai ir lenkai. Lietuvos valstybės etninis elementas tų žemių negalėjo[8]) kolonizuoti dėl apskritai nepakankamo tam reikalui gyventojų skaičiaus ir pusantro amžiaus trukusių lietuvių vokiečių kovų, kurias daugiausia teko pakelti Žemaitijai, Aukštaitijai ir Juodajai Rusi-

---

[8]) XIII-jo amž. 70-aisiais ir 80-aisiais metais Juoduosios Rusijos teritorijoje atsirado prūsų nausėdijų; į ten jie atkeliavo iš Prūsų, bėgdami nuo vokiečių užkariavimo.

jai ir kurios pareikalavo ypač iš tų žemių labai didelių žmonių aukų, t. y. daugiausia lietuviškojo etninio elemento.

Tuo būdu, jei senosios Lietuvos valstybės centrinė valdžia ir buvo tikrai lietuviška, tai vis dėlto visą valstybę pagal jos teritorijos ir gyventojų sudėtį nebūtų galima pavadinti tiktai lietuviška; jau nuo XIX amž. vidurio ji imta apibūdinti kaip lietuviškai rusiška valstybė. Dar Lelevelis jos gyventojus vadino „lietuviškai rusiška" tauta ir apie jos teritoriją kalbėjo kaip apie „ziemiach litewsko ruskich"[9]). Vėliau tas pavadinimas buvo priimtas ir lenkų[10]), ir rusų[11]), ir vokiečių[12]) raštuose. Paskutiniu laiku betgi prieš tokį pavadinimą pasisakė kai kurie lenkų istorikai[13]), tai darydami, žinoma, ne tiek moksliniais, kiek politiniais sumetimais. Senoji Lietuva iš tikrųjų parodė tai, kas dabartinė vokiečių kalba išreiškiama žodžiais „der Wille zum Herchen"; bet jos sukurtoji milžiniška Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė buvo imperija, o ne paprasta etninio tipo valstybė.

Visai naturalu, kad dėl tokio senosios Lietuvos valstybės pobūdžio ir sudėties du pagrindiniai Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės gyventojų etniniai elementai sudarė pagrindinius skirtumus lietuviškojoj ir rusiškojoj paprotinėj teisėj. Bet kiekviena iš tų teisių, žinoma, turėjo visą eilę vietinio. Dabartinis mokslas yra nutolęs nuo senųjų pažiūrų, liečiančių visos tautos paprotinės teisės vienumą, pažiūrų, kurias savo laiku taip karštai plėtojo istoriškoji teisės mokykla[14]) (ypač XIX amž. pirmoje pusėje Georg Friedrich Pusta), teigusi, kad tautos dva-

---

9) Dzieje Litwy i Rusi do unji z Polską w Lublinie 1569 zawartej opowiada Joachim Lelewel (Paryž, 1849). Žr. 265, 267 psl. ir kt.

10) Pvz., Władysław Smolenski, Dzieje Narodu Polskiego (Warszawa, 1898, 105 psl.)... państwa litewsko - ruskiego).

11) Pvz., M. K. Liubavskij, Očerk istorii Litovsko - Ruskago gosudarstva do Liublinskoj unii vkliučitelno. I leid. 1911, II leid.. 1915.

12) Pvz., Josef Pfitzner, Grossfürst Witold von Litauen als Staatsmann (Brünn-Prag-Leipzig-Wien, 1930), 13 psl. („Der litauisch - russische Staat").

13) Žr., pvz., L. Kolankowski, Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów, t. I. (Warszawa, 1930) 35—36 psl.

14) Lietuvių kalba apie tą mokyklą žr. A. Tamošaitis, Istoriškoji teisės mokykla Vokietijoje. Teisių Fakulteto darbai V tomas (Kaunas, 1929).

sios vienumas sudaręs ir visos tautos paprotinės teisės vienumą. Mūsų laikų mokslo žinija tvirtai nustatė, kad paprotinė teisė kuriasi ne visoje tautoje, o mažesnėse visuomeninėse sąjungose ir grupėse. Bet, mūsų laikų mokslo žinija negali priimti minties, kad viena ar kita tauta neturi savo paprotinės teisės, kurią lietuviams dar 1900 m. ginčijo prof. Fr. Piekosinskis[15]). Iš tikrųjų Lietuvos paprotinė teisė ligi šiolei dar tik nėra pakankamai atkurta moksliniais tyrinėjimais. O tas atkūrimas yra vienas iš svarbiausių uždavinių, kurie dabar tenka Lietuvos mokslininkams, teisininkams ir etnografams. Dėl antros senosios Lietuvos valstybės tautos, t. y. rusų, paprotinės teisės, reikia pasakyti, kad jos elementai yra gerai žinomi, nes jie užsiliko visoje eilėje kūrinių, kurių prieky stovi „Ruskaja Pravda".

Krikščionybės priėmimas sudarydavo naujų jėgų tautų teisės plėtotei. Tos jėgos įskiepydavo naujų idėjų ir kartu nustatydavo naujus rašytuosius įstatymus, (kanonų teisė), privalomus Bažnyčiai ir jos įstaigoms. Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės rusiškosios žemės krikščionybę priėmė jau X-jo amž. gale ir tada jose pradėjo veikti Rytų Bažnyčios graikų romėnų teisė. Vakarų krikščionybė lietuvių tarpe ėmė plisti nuo XIII-jo amž. vidurio, bet visa tautos masė apsikrikštijo tik XIV-jo amž. gale (Aukštaičiai) ir XV-jo amž. pradžioje (Žemaičiai). Tada ten pradėjo veikti Vakarų Bažnyčios kanoninė teisė. Nuo XIV-jo amž. pabaigos iš vidurinės Europos ėmė skverbtis į Lietuvą rašytoji teisė, veikusi šiaurinės Vokietijos miestuose, žinoma Magdeburgo teisės vardu. XIV-jo amž. gale tą teisę Jogaila suteikė Vilniaus miestui, o prie jo įpėdinių XV-me ir XVI-me amž. tą teisę gavo visi Didž. Lietuvos Kunigaikštystės didesnieji miestai. Tuo būdu prie Vakarų ir Rytų Bažnyčios kanoninės teisės, kaip rašytosios teisės, veikusios dideliame plote senojo laiko bažnytinės jurisdikcijos, prisijungė Speculum Saxonum ir Jus Municipale, kaipo rašytoji teisė privilegijuotiems miestams.

Nuo XIV-jo amžiaus pabaigos Lietuvos monarchai leido vadinamąsias žemes privilegijas, pradžioje valstybės branduo-

---

15) Franciszek Piekosinski, Statut Litewski. Część I (Rozprawy Akad. Un., Wydział hist. - filozoficzny, serya II, tom XIV. w Krakowie, 1900), 129 psl.

liui, o nuo 1447 m. visai Didžiajai Lietuvos Kunigaikštystei[16]). Tos privilegijos patvirtindavo katalikų Bažnyčios ir aukštojo žemvaldžių luomo, ėjusio valstybėje karinę tarnybą, ypatingąsias teises. Pradedant 1447 m. gegužės 2 d. privilegija, išleista didžiojo kunigaikščio Kazimiero, žemės privilegijos, be to, garantuodavo Didžiajai Lietuvos Kunigaikštystei visišką valstybinę neliečiamybę, teritorijos integralumą ir neleisdavo svetimšaliams eiti valdinių tarnybų ir gauti dvarų[17]). Bet, be žemės privilegijų, didieji kunigaikščiai leisdavo privilegijas ir savo didžiulės valstybės sritims (Polockui, Vitebskui, Kievui, Voluinei, Žemaitijai ir kt.)[18]). Tos privilegijos garantuodavo žemėms ypatingąsias teises ir papročius. Privilegijos būdavo teikiamos ir atskiroms gyventojų grupėms, pvz., žydams ir totoriams. Ypatingos teisės ir lengvatos (ypač finansinio ir teisminio pobūdžio) būdavo teikiamos ir atskiriems asmenims bei įstaigoms. Privilegijos buvo suskaidžiusios valstybės teritoriją ir gyventojus. Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės vieningumui sutvirtinti būtinai reikėjo nustatyti bendrąją žemės teisę, kaip jungiančiąją jėgą. O, be to, plėtėsi ir aukščiausios valstybinės valdžios, t. y. didžiojo kunigaikščio ir Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės tarybos, įstatymų leidyba. Administracinė ir teisminė praktika kaupė precedentus. Visa tai valdymo ir teismo reikalams privalėjo kodifikacijos[19]). XVI-jo amž. pradžioje būtinai reikėjo išleisti bendrosios žemės teisės kodeksą. Prašymą to kodekso sudarymo reikalu Zigmantui Senajam įteikė 1514 m. Vilniaus seimas. Vėliau, 1522 m., Vilniaus seimas jau svarstė statuto ar-

---

16) Apie šias privilegijas žr. I. O. Jakubovskij, Ziemskije privilei Velikogo Kniažestva Litovskogo. Žurnal Ministerstva Narodnogo Prosveščenia, 1903.IV. 239—278 psl.

17) Privilegijos paskutinis straipsnis.

18) Dėl sritinių privilegijų žr. M. N. Jasinskij, Ustavnyje ziemskija gramoty Litovsko - Russkogo gosudarstva (Kiev, 1889) ir I. V. Jakubovskij, Ziemskie privilei Velikago Kniažestva Litovskogo (Žurnal. Min. Nar. Prosv., 1903, VI. 245/303 psl.),

19) Ligi pat paskutinių laikų pirmuoju įstatymų kodifikacijos bandymu Didž. Liet. Kunigaikštystėje mokslinė literatūra klaidingai laikė vadinamąjį didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio „Teisyną“. Iš tikrųjų tas įstatyminis kūrinys tebuvo tik privilegija, išleista valstybės branduoliui (Aukštaitijai ir Juodajai Rusijai). Žr. J. Lappo „Sudebnik Kazimira Jagailoviča. Zapiski Russkago Naučnago Instituta v Belgrade. 17 leid. Atskiras atspaudas, Belgradas, 1939.

tikulus. Tame pat seime didysis kunigaikštis išleido privilegiją, kuria dėl Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės ištikimybės jam ir jo mažamečiui sūnui Zigmantui Augustui pažadėjo išleisti ius scriptum, kai seimas jį apsvarstys. Tie įstatymai, buvo sakoma, bus bendri ir privalomi visoms Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės žemėms ir visiems gyventojams — quoquidem iure omnes et singuli palatinatus, terrae et districtus, quique terrigenae et indigenae possessiones et hereditates sine ecclesiasticas sine saeculares in Magno Ducatu nostro habentes, videlicet domini epiocopi et eorum capitula, caeterique spirituales, item palatini, castellani, consiliarii nostri, item duces, barones, proceres, patricii et universi nobiles et indigenae Magni Ducatus nostri Lituaniae, quacunque, uti praemissum est, dignitate, praeeminentia, statu, sexu et ordine praefulgentes, eiusmodi statutis et constitutionibus in scripta redactis, more huius patriae iudicari omnino debent, aeque pauperi et divites, aperto libro et perfecto statuto...[20]).

1529 m. vasario mėn. Statutą patvirtino Vilniaus seimas, ir tais pačiais metais jis pradėjo veikti. Paprastai jis vadinamas Pirmuoju Lietuvos Statutu. Jis susideda iš 282 artikulų, sugrupuotų į 13 skyrių („perskyrų"). Pirmojo Statuto sistema tokia: valstybinė teisė su pagrindiniais įstatymais ir karo teise, teismų santvarka ir teisena, civilinė teisė (šeiminė, paveldimoji, daiktinė, prievolinė) ir baudžiamieji nuostatai. Ligi šiol žinomuose istoriniuose šaltiniuose neišliko žinių, kas ir kaip sudarė 1529 m. Statuto projektą. Bet sunku abejoti tuo, kad jis buvo parengtas Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės valstybės kanceliarijos, kurioj visada būdavo reikalų vedėjų („raštininkų"), ne tik turinčių praktinio prityrimo, bet dažnai net ir universitetinį išsilavinimą, įgytą užsienio universitetuose. Pirmojo Statuto, kaip kad ir abiejų paskesnių jo laidų, kalba buvo Lietuvos rusų kalba, t. y. ta senosios rusų literatūrinės kalbos lytis, kuri Didžiojoj Lietuvos Kunigaikštystėj ėjo valstybine kalba.

Statuto teisės pagrindą sudarė senosios Lietuvos valstybės paprotinė teisė ir didžiojo kunigaikščio, jo tarybos bei seimo

---

[20]) Privilegija cituojama iš M. K. L i u b a v s k i o veikalo — Očerk istorii Litovsko-Russkago gosudarstva do Liublinskoj unii vkliučitelno (II leid. Maskva, 1915), 341—342 psl.

sukauptoji įstatymų leidybos ir teismo bei administracijos praktikos medžiaga. Romėnų teisė buvo recepuojama ne tik iš kanonų ir vokiškosios teisės, bet, kaip jau pastarųjų laikų mokslininiais tyrinėjimais nustatyta, ir iš netiesioginių jos šaltinių[21]). Kanonų, vokiškosios ir lenkiškosios teisės recepciją jau XIX-jo amž. vidury mini Danilavičius[22]). Galima kalbėti ir apie čekų teisės įtaką[23]). Dėl pagrindinių I-jo Statuto įstatymų reikia pasakyti, kad Didžiąją Lietuvos Kunigaikštystę jie konstruoja kaip konstitucinę monarchiją. Didžiojo Kunigaikščio aukščiausiąją galią ir įstatymų leidžiamąją galią ribojo valstybės taryba ir reguliavo Statuto įstatymai. Apie kokias nors sutartis, liečiančias Lietuvos sujungimą su Lenkija, Statutas nė vienu žodžiu neužsimena, o tai yra labai svarbus įrodymas, kad tos rūšies sutartys, kurios XIV-me ir XV-me amž. nekartą buvo sudaromos, Didžiojoj Lietuvos Kunigaikštystėje jau buvo laikomos nustojusios savo reikšmės. Tuo būdu buvo laikoma nustojusi galios ir unijos sutartis, priimta didžiojo kunigaikščio Aleksandro, tačiau Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės valstybės tarybos nepatvirtinta. Didysis kunigaikštis pasižadėjo grąžinti Lietuvai visas Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės žemes, kurios buvo nuo jos atskirtos ir prijungtos prie kitų valstybių. Jis pasižadėjo apsaugoti ir Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės valstybinį neliečiamumą „jei Dievas panorės patikėti jam kurią kitą valstybę ir karalystę“[24]). Paskutiniai žodžiai, be abejo, visų pirma taikomi Lenkijai, nes joje, kaip ir Lietuvoj, karaliais būdavo renkami tos pat Gedimino dinastijos nariai, Jogailos ainiai, visą laiką sėdėjo Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės soste. Tarnybos ir žemė Didžiojoj Lietuvos Kunigaikštystėj galėjo būti duodamos tik seniesiems krašto gyventojams; svetimšaliai, vadinasi ir lenkai, negalėjo jų gauti.

I-sis Statutas neilgai tegalėjo patenkinti Didžiąją Lietuvos Kunigaikštystę. Jau 1544 m. seime buvo pareikštas prašymas

---

21) Žr. ypač Franciszek Bossowski, Nowela Justynjana 115 — Statut Litewski... Księga Pamiątkowa ku uczczeniu czterechsetnej rocznicy wydania Pierwszego Statutu Litewskiego (Wilno, 1935) 107—121 psl.

22) Žr. J. Lappo, 1588 metų Lietuvos Statutas 1, 2, 506—515 psl.

23) Plg. Dr. Hermenegild Jireček, Svod Zakonov Slovanskych (v Praze, 1880), XII p.

24) I Stautas, III, 1.

Statuto pataisymo reikalu. Zigmantas Senasis ėmėsi tą prašymą vykdyti ir pasiūlė seimui išrinkti specialią 10 narių komisiją — 5 katalikus, t. y. lietuvius, ir 5 pravoslavus, t. y. rusus[25]). Tos Komisijos sudarymas sutruko kelerius metus. Ji buvo sudaryta tik 1551 m. Komisijai pirmininkavo Žemaičių vyskupas Jonas Domanevskis[26]). Visi jos nariai buvo Didž. Lietuvos Kunigaikštystės piliečiai. Jų skaičiuje buvo ir du žymūs mokslininkai teisininkai, utriusque iuris daktarai, būtent, Vilniaus viršaitis Augustinas Rotundus ir ispanas Petras Roizijus, pradžioje buvęs Žemaičių, paskui Vilniaus kanauninku. Šitų pirmos eilės to meto teisininkų dėka į II-jį Lietuvos Statutą buvo įtraukta daug bendrųjų to laiko teisės nuostatų. Komisija peržiūrėjo visus I-jo Statuto artikulus, pasenusius išmėtė, kitus papildė ir išplėtė, pridėjo naujų. II-sis Statutas suskirstytas į 14 „perskyrų"; artikulų jame iš viso buvo 368. II-jo Lietuvos Statuto panaudotoji kodifikacijai medžiaga gausi ir įvairi: Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės seimų nutarimai, jos administracinių ir teismo organų praktika, prasminga svetimos teisės recepcija, pačios komisijos įstatyminė kūryba. Pagrindinių įstatymų idėja paliko tokia pat, kaip ir pirmesniajame kodekse, t. y. Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės visiškas valstybinis nepriklausomumas ir savarankiškumas. Apie kokius nors valstybinius ryšius su Lenkija nė vienu žodžiu neužsimenama. Nustatytos dar didesnės kliūtys lenkams patekti į Lietuvą. Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės valstybinės įstaigos, kaip kad ir pats jos nepriklausomumas, laiduojamos visiems laikams.

II-jį Statutą patvirtino 1566 m. Vilniaus seimas. Statutas Didž. Lietuvos Kunigaikštystę galutinai perorganizavo į tokio tipo valstybę, kuri vadinama der monarchische Ständestaat. Jos tautą — „šlektą" su visa jos politine ir socialine reikšme sudarė kariškieji žemvaldžiai bajorai. Dėl tada jau vykusių derybų su Lenkija unijos reikalu Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė pasiskubino patvirtinti savo naująjį, dar ne visai baigtą, Statutą, kad galėtų jį pateikti Lenkijai, kaip formalų pagrindą visiško savo savarankiškumo, kurį Lietuva stengėsi išlaikyti federacijoj su Lenkija. Kadangi kodeksas nebuvo visai

---

25) Lietuvos Metrika (Russkaja Istoričeskaja Biblioteka, XXX), 121—122 psl,

26) J. Lappo, op. cit. I, 1 p. 41—42 psl.

baigtas, tai jau 1566—1568 m. Lietuvos seimuose teko jį papildyti. 1568 m. Gardino seimas įsteigė net specialią Komisiją Statutui pataisyti.

1569 m. Liubline buvo sudaryta tarp Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės ir Lenkijos unijos sutartis. Ligi pačių paskutiniųjų laikų ta sutartis buvo klaidingai suprantama, tariant, kad ji buvo sujungusi abi šalis į vieną valstybinį kūną, nors jos tekste yra vidinių prieštaravimų, kurie buvo lietuvių ir lenkų kovos dėl pažiūrų į sudaromosios unijos pobūdį padarinys. Lenkija stengėsi suplakti su savimi Lietuvą į vieną Regnum Poloniae. Lietuva, priešingai, norėjo, kad unijos keliu būtų sudaryta communis respublica regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae, Lietuva pasiekė to, kad unijos sutarty paliktų Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės valstybinis titulas, jos atskira vyriausybė, t. y. federacija gintis nuo bendrų išorinių priešų[27]). Pagaliau, atskiras valstybinis iždas, atskira kariuomenė ir visos pirmykštės luomų teisės. Abi valstybės turėjo turėti bendrai renkamą monarchą ir jungtinį senatą bei seimą. 1569 m. Liublino seimas nutarė suderinti Lietuvos Statutą su Lenkijos teise ir pavedė tą darbą Lietuvos Komisijai, įsteigtai dar 1568 m. Didž. Lietuvos Kunigaikštystės Gardino seimo[28]). Komisijos darbas turėjo būti patvirtintas Lietuvos - Lenkijos seimo.

Tačiau ta komisija savo uždavinio neatliko. Jos vieton Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės bajoriškoji „tauta“ išrinko naujus žmones. Jų darbus svarstė ir papildė Lietuvos seimeliai ir konvokacijos. Galutinai naująjį kodeksą suredagavo Lietuvos valstybės kanceliarija. Ir III-is Lietuvos Statutas ne tik neišpildė Liublino seimo direktyvų, bet, priešingai, patvirtino lietuviškąjį unijos supratimą, būtent, kaip federaciją dviejų lygiateisių valstybių — Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės ir Lenkijos. II-jo Statuto pagrindiniai įstatymai III-me Statute buvo įdėti ištisai. Visai neminėdamas unijos sutarties, jis konstruavo Didžiąją Lietuvos Kunigaikštystę kaip nepriklausomą valstybę, atimdamas lenkams, kaip svetimšaliams, nors ir „kaimynams“, teisę gauti valstybines vietas ir dovanomis dvarų. Kiti III-jo

27) Ibidem, 149—152 psl.

28) Žr. ibidem (252, 278 psl.).

92) Iš jos sudėties, žinoma iškrito Palenkės, Voluinės, Podolės ir Kijevo vaivadijų nariai: 1569 m. Liublino seime tos vaivadijos buvo atskirtos įjungti jas į Lenkiją.

Statuto įstatymai tebuvo pirmykščio kodekso įstatymai, papildyti ir pataisyti pasiremiant dvidešimties metų praktika. III-me Statute iš viso 488 artikulai. Jie sugrupuoti į 14 „perskyrų".

Kadangi III-is statutas ignoravo Liublino unijos sutartį, tai jo nebuvo galima patvirtinti Lietuvos - Lenkijos seime, per kurį nuo tos unijos laikų turėjo pereiti visi įstatymų projektai tiek Lenkijos, tiek Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės, kurios 1569 m. sudarė federacinį junginį. Bet Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė labai sumaniai išnaudojo didelius Lenkijos sunkumus, kurie atsirado dėl to, kad 1587 m. Lenkija iš karto išrinko du karalius (Zigmantą Vazą ir hercogą Maksimilijoną). To išrinkimo Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė nepripažino. Prieš pripažindama Zigmantą savo monarchu, ji pateikė jam visą eilę sąlygų, kurių skaičiuje buvo ir III-jo Statuto patvirtinimas. Zigmantas Vaza kodeksą patvirtino savo 1588 m. sausio 28 d. privilegija.

III-is Statutas buvo pirmas Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės įstatymų kodeksas, paskelbtas visų žiniai, prieš pradedant jį taikyti (pradėjo veikti nuo Trijų Karalių, t. y. nuo 1589 m. sausio 6 d.). Zigmanto Vazos 1588 m. vasario 11 d. privilegija tuometinis Didž. Lietuvos Kunigaikštystės pakancleris L. Sapiega, ligi jis bus gyvas, gavo išimtinę teisę Statutui spausdinti. Sapiegos įsakymu ir lėšomis pirmoji III-jo Statuto laida (originalinis tekstas) buvo išspausdinta valstybine Lietuvos rusų kalba 1588 m. Mamoničių spaustuvėje, Vilniuje. Visi tos laidos egzemplioriai buvo greit išparduoti. Tuo tarpu kilo mintis ištaisyti kai kuriuos Statuto artikulus, ir tam reikalui Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė sudarė specialią komisiją. Tuo būdu buvo oficialiai pripažinta, kad kodeksas taisomas. Dėl to Sapiega nebegalėjo naujai išleisti Statuto oficialaus teksto Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės valstybine kalba. Pirmosios Statuto laidos egzempliorių stoka juo toliau, juo daugiau sudarydavo sunkumų tiek administracijos, tiek teismo įstaigoms, tiek, pagaliau, privatiems žmonėms. Todėl L. Sapiega paliepė Mamoničių spaustuvei išspausdinti III-jo Statuto lenkiškąjį vertimą, kuris buvo pageidaujamas dar ir dėl to, kad galėjo supažindinti ir lenkus su pagrindiniais Didž. Lietuvos Kunigaikštystės įstatymais, kurie taip ryžtingai ir tiksliai saugojo jos, kaip valstybės, reikšmę ir teises. 1614 m. buvo išleista pirmoji III-jo Lietuvos Statuto lenkiškojo vertimo laida. Tas vertimas XVII ir XVIII

amž. buvo atspausdintas dar penkis kartus. Originalinis Lietuvos rusų kalbos kodekso tekstas per visą paskesnį Didž. Lietuvos Kunigaikštystės gyvavimo laiką, t. y. ligi paskutinių XVIII-jo amž. dešimtmečių, kuriais Lenkijos Lietuvos federaciją pasidalino Austrija, Prūsija ir Rusija, iš naujo nebuvo atspausdintas. Pradedant nuo XVI-jo amž. galo, III-is Statutas nekartą buvo bandomas taisyti, bet tie bandymai buvo nevykę. O lenkų kalba nuo XVII-jo amž. vidurio ėmė stumti Lietuvos rusų kalbą iš Didž. Lietuvos Kunigaikštystės teismų ir administracinių įstaigų. XVII-jo amž. gale ta kalba buvo galutinai išstumta. Todėl buvo nepatogu palikti ir įstatymų kodekso originalinį Lietuvos rusų kalbos tekstą.

Kokiomis gi idėjomis yra pagrįstas Lietuvos Statutas, kaip Didž. Lietuvos Kunigaikštystės įstatymų kodeksas? Netiktų tas idėjas detališkai nagrinėti šiame straipsny, kuriuo tenorima duoti tik bendrą senosios Lietuvos valstybės įstatyminės kodifikacijos apžvalgą. Civilinės ir baudžiamosios teisės, teismų santvarkos ir teisenos ideologiniai pagrindai gali sudaryti specialių tyrinėjimų objektą. Šiuose puslapiuose galima kalbėti tik apie pačias bendrąsias idėjas, kuriomis yra pagrįsti visi trys Lietuvos Statutai. O tokiomis idėjomis mes ryžtumės laikyti dvi: 1) teisinės valstybės idėją ir 2) Didž. Lietuvos Kunigaikštystės teisių ir reikšmės apsaugojimo idėją. Pagal Statutą įstatymai vienodai privalomi ir valdžios organams, pradedant nuo monarcho, ir gyventojams. Didžiąją Lietuvos Kunigaikštystę Statutas konstruoja, kaip teisinę luominio tipo valstybę. Bet jis ją konstruoja ir kaip savarankišką valstybę. Tokia ji buvo ir pagal I ir II Statutą, o 1385—1501 m. laikotarpio sutartys, liečiančios vienokį ar kitokį Didž. Lietuvos Kunigaikštystės sujungimą su Lenkija, buvo visai atmestos ir panaikintos. Taip Didžiąją Lietuvos Kunigaikštystę suprato ir III-is Statutas, parengtas jau po 1569 m. unijos, kuri Didž. Lietuvos Kunigaikštystėj buvo suprantama ne kaip šios pastarosios suplakimas su Lenkija į vieną vienetą, o kaip federacija dviejų lygiateisių valstybių, su bendrai renkamu valdovu, Lenkijos karalium ir didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu, ir bendru seimu — kongresu, bet su atskirom vyriausybėm, valstybės finansais ir kariuomenėmis.

Kaip įstatyminis kodeksas, III-is Lietuvos Statutas suvaidino svarbų vaidmenį Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės kaimynų, ypač Maskvos ir Lenkijos, teisės istorijai. Dar ligi išlei-

džiant 1649 m. kodeksą (Sobornoje Uloženije) Maskvos „prikazams“ (ministerijoms) jis buvo subsidiarine teise. O 1649 m. kodeksas recepavo visą eilę Lietuvos Statuto artikulų. Kalbant apie Lenkiją, su kuria nuo 1569 m. Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė buvo susieta federacijos ryšiais, reikia pasakyti, kad III-is Statutas dėl savo civilinės teisės aukšto lygio ir gero tos teisės sudorojimo ėjo jai subsidiarine teise, kurią taikė Lenkijos teismai. Visa eilė III-jo Statuto civilinių įstatymų buvo įtraukta ir į Rusijos imperijos Įstatymų Rinkinio X-jį tomą, kuris pasidarė atkurtosios Lietuvos Respublikos civilinės teisės pagrindu. Ir dabartinių laikų Lietuvos teisininkui galėtų būti labai įdomu patyrinėti, kurie statutiniai įstatymai veikia mūsų krašte šiuo metu, sudarydami tuo būdu naujosios Lietuvos valstybės teisės ryšį su senosios Didž. Lietuvos Kunigaikštystės teise.

Lietuvos Statutas buvo Didž. Lietuvos Kunigaikštystės įstatyminis kodeksas. Dėl to jis labai svarbus istorikui ir istorikui teisininkui. Bet tas Statutas turėjo nemažesnės reikšmės ir Didžiajai Lietuvos Kunigaikštystei tuo laikotarpiu, kai ji buvo susieta federacijos ryšiais su Lenkija. Jis buvo jos palladiumas. Jis apdairiai ir gerai saugojo jos teisės idėją. Į Statuto artikulus atsimušdavo Lenkijos bandymai prijungti Didžiąją Lietuvos Kunigaikštystę, bandymai nekartą daryti per 22 dešimtmečius egzistavo Lietuvos Lenkijos federacijos, sudarytos 1569 m. Liublino unijos aktu. Dėl jo pakeitimo bendru Lenkijai ir Lietuvai įstatymų kodeksu Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės „tauta“ bajorai ryžtingai priešinosi dar XVIII-jo amž. 7-jo dešimtmečio gale ir 8-jo dešimtmečio pradžioje. Ir tai visai suprantama, nes III-is Statutas ne tik saugojo Didž. Lietuvos Kunigaikštystės, kaip valstybės, teises, bet taip pat buvo ir sukurtas tos pačios „tautos“, paruošiusios jį savo komisijose ir seimeliuose bei Didž. Lietuvos Kunigaikštystės suvažiavimuose.

Lietuvos Statutas ir Hammurabio Kodeksas.

Šio straipsnio tema — Lietuvos Statutas ir Hammurabio Kodeksas — gali jau iš pirmo žvilgsnio sukelti pagrįstų abejojimų: iš tikro, kas gali būti bendra tarp šių dviejų įstatymų leidybos paminklų, kuriuos vieną nuo kito skiria daugiau kaip 3500 metų laiko tarpas, kurie sukurti viena kitai visai svetimų tautų, visai, atrodo, skirtingomis politinėmis, ekonominėmis, klimatinėmis, istorinėmis ir gyvenimo sąlygomis? Tačiau, nors ir pagrįsti yra šie abejojimai, tenka pasakyti, kad jau pirmas žvilgsnis į abiejų kodeksų tekstus atskleidžia mums tarp Babilono ir Lietuvos teisininkų kūrinių tam tikras analogijas, kurios vertos atidžiausio susidomėjimo ir analizės. Neužsimodami išžiūrėti visos temos, nurodysime tik du išoriai ryškiausius išviršinius sutapimus.

Trečiojo Lietuvos Statuto (1588 m.) pirmojo skyriaus pirmame artikule šiais žodžiais apibūdinami Statuto tikslai ir reikšmė:

„Напродъ мы господаръ обецуемъ и шлюбуемъ,... ижъ всихъ... подданыхъ нашихъ, и всихъ становъ в томъ панстве нашомъ великомъ князстве литовскомъ,... почонъшы от вышъшого стану ажъ до нижшого, тыми одными правы и артикулы въ томъ же статутѣ нижей писаными, и от насъ даными судити и справовати маемъ..."

Susipažinę su šiuo tekstu, negalime nepripažinti jo didelės svarbos Lietuvos valstybės istorijai. Valstybinės valdžios kūrimosi laikotarpis pasibaigė. Iš oro jau sujungta valstybė teisės vienodumu sujungiama iš vidaus. Ir ši teisė visų pirma yra rašytinė teisė, kurios turi klausyti visi: tiek žemesnieji, tiek ir aukštesnieji, net ir pats valstybės galva, karalius. Teisingumas virsta negriaunamu valstybės pagrindu.

Atskleidę Hammurabio Kodeksą, jau jo įžanginiuose žodžiuose randame analoginių minčių atgarsius. Pabrėždamas savo misiją, karalius Hammurabis pareiškia, kad dievas Mardukas „pašaukė mane, Hammurabį, maldingą ir garsų valdovą, kad įgyvendinčiau žemėje teisingumą, išnaikinčiau ištvirkėlius ir piktadarius ir kad neleisčiau stipresniajam skriausti silpnesnio-

jo"*). Dar vaizdingiau ir ryškiau ta pati mintis išreikšta paskutiniuose kodekso žodžiuose:

„Kad silpnasis nebūtų skriaudžiamas stipriojo, kad našlei ir našlaičiui nušvistų teisingumas, kad krašte būtų teisė ginčams spręsti, kad nuskriaustajam būtų parodytas teisingumas, Babilone, mieste, ... aš parašiau savo brangiuosius žodžius akmens paminkle prieš savo, kaip teisingumo karaliaus, atvaizdą... Nuskriaustasis žmogus, norįs ginti savo reikalus, teateina prie mano, kaip teisingumo karaliaus, paveikslo, ir tepaskaito jis mano akmenyje įrašą ir teklauso jis mano brangiųjų žodžių, ir mano akmens paminklas teaiškina jam jo reikalą, tepamato jis savo teisę..."

Nors čia ir stilius skirtingas, ir žodžių formos nepanašios, vis dėlto iš esmės yra išreikšta ta pati mintis, kuri suformuluota pirmajame Lietuvos Statuto artikule: Hammurabio Kodekso tikslas buvo įvesti krašte teisingumą ir vieningą teisę, kurios klausytų tiek žemesnieji, tiek ir aukštesnieji, ir tam reikalui įstatymui buvo duota rašto forma.

Dar labiau netikėta ir nuostabi tolesnio teksto analogija. Lietuvos Statuto (1588) antrame artikule duodamas pažadas, kad net už politinius nusikaltimus bus persekiojama bendra tvarka, prieš teismą:

„Теж... обецуемъ словомъ нашимъ господаръскимъ, ижъ на жадного человека... винити и карати не маемъ и небудемъ, ажбы перво на соймѣ у суду, явнымъ рядомъ и поступкомъ права, коли жалобникъ то естъ поводъ, и отпоръ обжалованый очевисте стануть, и достаточне на конець будуть поконаны которые по судѣ и по таковом поконанью винные, маютъ быти карани, виною в артыкулехъ нижей описаныхъ меновитѣ назначоною. А хтобы тежъ колвекъ кого обмовляючы, в тыхъ речахъ около образенья маестату нашого, або здрады речы посполитое винилъ, ку соромоте а зельживости, а шлобы таковому обвиненому о честь або о

*) A. Tamošaitis ir J. Kairys, „Hammurabio Įstatymas", 1938 m. knygoje duotas to įstatymo teksto vertimas su turininga Prof. A. Tamošaičio įvada, kurioje yra visi daviniai apie Hammurabio Įstatymo atradimą ir iššifravimą ir apie Babilonijos teisinę ir visuomeninę santvarką Hammurabio laikais.

горъло, або которое колвекъ каранье, тогды тотъ хто на кого мовить и ведетъ, а недоведетъ, тымъ караньемъ самъ каранъ быти маеть."

Nors šis straipsnis turi omenyje aukštesniųjų luomų teisių aptikrinimą, vis dėlto jo principinė reikšmė yra nepaprastai didelė, nes jame duotas valdžios pažadas bausti tik teismo keliu ir pagal įstatymus. Šia prasme tas straipsnis gali būti gretinamas su garsiuoju Didžiosios Laisvių Chartijos 39 straipsniu, kuris pradžioje taip pat turėjo omenyje tik aukštesniuosius luomus, bet iš kurio paskui išaugo principas „nullum crimen sine lege". Tokiu būdu abu pirmieji Lietuvos Statuto artikulai formuluoja pagrindinius valstybinio teisingumo reikalavimus. Ir šis formulavimas yra tiek ryškus ir pilnas, kad jau vien tuo Lietuvos Statutas pasižymi kaip vienas įdomiausių teisės paminklų žinomų istorijai.

Bet, neliečiant principinės cituotų tekstų reikšmės, negalima neatkreipti dėmesio į Statuto kūrėjų atsargumą, pasireiškusį įrašymu į antrojo artikulo pabaigą sankcijos už melagingą įskundimą ir melagingą liudijimą teisme. Statuto kūrėjams, matyt, buvo aišku, kad teisėtumo garantijos tik tada visai pasireiškia, kai teismui nepateikiami melagingi apkaltinimai ir melagingi daviniai. Ir štai kovai su melagingais įskundimais ir melagingais parodymais nustatoma, kad melagingi įskundėjai ir liudytojai bus baudžiami taliono principu: ta pat bausme, kuri grėsė tam asmeniui, prieš kurį jie stojo.

Įstatymų leidėjo logikos būdingumas, sankcijos savotiškumas ir pagaliau pati to nuostato vieta, atrodo, neleidžia rasti jo pakartojimo kitame įstatymų leidybos paminkle. Tačiau, atvertę Hammurabio Kodeksą, pačioje jo pradžioje, pirmuose baudžiamuose nuostatuose, randame irgi dėsnius apie baudimą už melagingą įskundimą ir melagingą liudijimą. Ir nuostabesnis dalykas: bausmė nustatoma tuo pačiu principu, kaip ir Lietuvos Statute, būtent — taliono principu. Taip, Hammurabio Kodekso §§ 3 ir 4 nustato:

„Jei kas teisme melagingai paliudija ir to paliudijimo tikrumo neįrodo, tai, jei šitas teismas yra kaklo teismas, yra baudžiamas mirtimi.

„Jei jis melagingai paliudija byloje dėl javų ar pinigų, tai yra baudžiamas šios bylos ieškinio didumo bausme".

Sugretinę tekstus, įsitikinsime visiška abiejų nuostatų analogija: tiek vieta, tiek ir nusikaltimo esmė bei sankcija abiejuose teisės paminkluose nustatytos vienodai. Matyt, teisininkai, surašiusieji kodeksą didžiajam Babilono karaliui, ir Lietuvos pakancleris Leonas Sapiega bei jo bendradarbiai, kodifikavusieji Lietuvos teisę, tuo atžvilgiu buvo vienodų pažiūrų.

Žinoma, negalima nė kalbėti apie kokį nors Lietuvos teisininkų tiesioginį skolinimąsi iš Babilonijos kodekso vien dėl to, kad Lietuvos Statuto laikais Hammurabio Kodeksas jau prieš tris tūkstančius metų buvo visų pamirštas: kaip žinoma, jį surado tik šio šimtmečio pradžioje (1901-2 m.). Jei jis ir galėjo padaryti įtakos, tai tik per Bibliją, nes Mozės įstatymuose yra daug Babilono teisės įtakos žymių. Ir tikrai, Penktoje Mozės Knygoje (Deutoronomium)*) tarp kitų nuostatų randame ir tokią taisyklę:

„O teisėjai turi gerai ištirti, ir jei liudytojas tas yra melagingas liudytojas, melagingai įskundęs savo brolį;

„Tai pasielkite su juo taip, kaip jis manė pasielgti su savo broliu; ir išrauk piktą iš savo tarpo“ (5-oji Mozės, 19.18-19).

Netenka abejoti, kad, ieškant šaltinių Lietuvos Statuto nuostato apie baudimą už melagingą liudijimą teisme, tiesioginių ar netiesioginių šaltinių tarpe reikia paminėti ir Senojo Testamento aukščiau nurodytą vietą. Bet ši įtaka vis tik mums neišaiškins abiejų nuostatų vietos sutapimo, nes Senajame Testamente nuostatas apie melagingus liudytojus įdėtas ne pradžioje baudžiamųjų dėsnių, bet beveik pabaigoje. Juo baigiama visa eilė kitų baudžiamųjų nuostatų. Be to, Biblijos tekstas buvo, aišku, žinomas tiek prieš Lietuvos Statuto sudarymą, tiek ir po jo. O analoginio nuostato nerasime nei ankstesniuose, nei vėlesniuose Lietuvos įstatymų leidybos aktuose. Matyt, šis teisinis pradmuo atitiko tam tikro laikotarpio teisines pažiūras ir tuomet jis buvo priimtas ir suformuluotas kaip įstatymas. Kitais laikotarpiais jis arba nebuvo reikalingas, arba buvo kitaip formuluojamas. Lygiai taip pat ir Biblijos ankstyvesniuose ir po Penktosios Knygos einančiuose tekstuose nėra analoginių dėsnių. Galima manyti, kad mūsų nepasiekusiuose, bet, be abejo,

*) Apie Penktosios Mozės knygos vadinamojo „antrojo įstatymo“ (Deutoronomium) vietą Izraelio teisės istorijoje, žiūr. mano „Baudžiamosios teisės istorijos pamatiniai bruožai“, 1932.

egzistavusiuose prieš ir po Hammurabio Kodekso Babilonijos kodeksuose, šio dėsnio irgi nebuvo. Todėl galime tarti, kad Babilono teisės plėtojimosi Hammurabio Kodeksui tenka tokia pat vieta, kaip kad Izraelio teisės plėtojimesi — Deutoronomium'ui, o Lietuvos teisės istorijoje — Lietuvos Statutui.

Šio tarimo patvirtinimą, be abejo, bus galima rasti toliau smulkiai gretinant abiejų teisės paminklų dvasią ir raidę: ir piliečių suskirstyme luomais, ir civilinės teisės praduose, ir kaltės sąvokos suformulavime užtiksime nemaža analogijų ir įsidėmėtinų sutapimų. Mutatis mutandis tokius pat nuostatus rasime ir Senajame Testamente, ypač 5-oje Mozės knygoje. Ryšium su tuo mes tiesiogiai susiduriame su viena iš svarbiausiųjų ne tiktai teisės, bet ir visos istorijos problemų: su tautų ir valstybių dvasinio išsivystymo s t a d i j ų arba p e r i o d ų ir šio išsivystymo vidujinių įstatymų problema. Bet šis klausimas, žinoma, išeina iš šio straipsnio ribų.

Al. Piateris

Lietuvos Statuto panaikinimo 100 metų sukaktis.

Šįmet sukanka 100 metų nuo to laiko, kai Lietuvoje buvo įvesta rusų teisė. Rusų valdžios niveliacinės pastangos, siekusios suvienodinti visos imperijos teisę, Lietuvoj susidūrė su nuo seno veikusia, gyventojams įprasta, žinoma ir sava, neblogai sutvarkyta teise — Lietuvos Statutu. Nors Rusija valdė etnografinę Lietuvą jau 45 metus, o kitas buv. did. kunigaikštijos dalis dar ilgiau, tačiau pradžioj ji nemanė naikinti lietuviškos teisės, ypač, todėl, kad ta teisė buvo kai kuo pranašesnė už rusiškąją. Ir prieš naikindama, valdžia ilgą laiką dar abejojo, manė surasti kitą išeitį — paruošti ir įvesti vad. Vakarų Sąvodą, bet pagaliau pasiryžo. 1831 m. sausio 1 d. Vitebsko ir Mogilevo gubernijose Lietuvos Statutas buvo pakeistas rusų įstatymais. 1840 m. gegužės 2 d. caras Nikalojus I, pritardamas Kijevo generalgubernatoriaus Bibikovo memorijalui, parašė rezoliuciją dėl panaikinimo Lietuvos Statuto vad. Šiaurės Vakarų ir Pietų

Vakarų gubernijose. Tų pat metų birželio 25 d. senatas tuo reikalu išleido atitinkamą ukazą; šis ukazas, paskelbtas Petrapily 1840.IX.21, o Vilniuj — IX.27, įgijo privalomą galią paskelbimo dieną. Vadinasi L. S. buvo pakeistas Įstatymų Sąvodu 1840 m. rugsėjo 27 d. Taigi šiais metais sukaks šimtas metų, kaip Lietuva nebeturi savo teisės; tos liūdnos sukakties proga nors truputį žvilgtelėkim į senąjį Lietuvos teisyną, Lietuvos Statutu vadinamą.

Lietuvos teisė buvo kodifikuota XVI amžiuj. 1529 metais buvo išleista I-ji Lietuvos Stauto laida. Vėliau, 1566 ir 1588 m. buvo išleistos antroji ir trečioji Statuto laidos, žymiai praplėstos, pataisytos ir pritaikytos besikeičiantiems gyvenimo reikalavimams. Didelis, intensyvus teisinės kultūros darbas davė Lietuvai, kaipo vienai iš pirmųjų Europos valstybių — anksčiau už Vokietiją ar Prancūziją — susistemintą, kodifikuotą teisę. Tatai puikiai derinosi su bendra XVI a. Lietuvos kultūrine pažanga. Jei lenkai abiejų Žygimantų viešpatavimo laikotarpį vadino savo „aukso gadyne", tai panašiai galėtume tą laikotarpį vadinti ir mes, jei jį vertintume ne politiniu, bet tik kultūriniu požiūriu. Iš istorijos žinome, valstybių politinis smukimas kartais eidavo greta jų kultūrinės pažangos. Jeigu Lietuva būtų galėjusi ilgesnį laiką taip progresuoti, kaip XVI a., tai reikia manyti, kad ji būtų atsistojusi kultūringiausių Europos kraštų tarpe. Deja, XVII a. karai su Švedais ir su Maskva bei vidaus anarchija niekais pavertė XVI a. laimėjimus. Per visą XVI a. Lietuvon skverbėsi humanistinė renesanso kultūra, tiek užsieny studijavusių lietuvių atnešta, tiek karaliaus dvaro skleidžiama. Tuo laikotarpiu sudarytas pagrindas beveik iki šiol užsilikusiai žemės ūkio, ypač kaimų žemių, santvarkai, įvykdymų valakų reformos. Tuo pat laikotarpiu buvo įsteigta Vilniaus akademija, dabartinio universiteto pirmtakūnė. XVI a. Lietuva buvo viena iš mažai Europoj buvusių tikybinės tolerancijos šalių: katalikai, evangelikai ir stačiatikiai taikingai sugyveno; teisiniu atžvilgiu stačiatikiai net buvo sulyginti su katalikais. Tuo pat laiku Prancūzijoj pasireiškė Baltramiejaus naktis. Ir valdantysis luomas — ponai — XVI a. parodė retą politinio ir valstybinio susipratimo pavyzdį, geruoju atsisakydami nuo turimų privilegijų visų bajorų naudai, nes to reikalavo valstybės interesas. Iš keleto paminėtų faktų aiškėja, kokioj kultūrinėj aplinkoj buvo kuriamas ir tobulinamas L. Statutas.

Iki išleidžiant Statutą, Lietuvoj galiojo papročių teisė. Ji buvo netaikoma tik toms sritims, kurios buvo normuojamos rašytomis karalių bei didž. kunigaikščių privilegijomis. Privilegijos visa pirma nustatė valstybės santvarką, bajorų luomo teises ir ryšius su Lenkija, tačiau buvo jose ir teisminės teisės normų. Be to, baudžiamąją teisę normavo ir Kazimiero Teisynas, tačiau žymi teisės dalis buvo dar nerašyta. Kadangi anų laikų Lietuvos plotas buvo didelis, tai jos teisė turėjo būti labai marga: dažnai vienos vietos teisiniai papročiai galėjo prieštarauti kitos vietos papročiams, ypač todėl, kad papročiai vienoj vietoj buvo lietuviški, kitoj — rusiški ar gudiški.

1522 m. karalius Žygimantas Senasis įsakė iš visų privilegijų bei papročių sudaryti vieną, bendrą visai valstybei, teisyną. Pirmoji redakcija buvo ruošiama ir taisoma septynerius metus. Pagaliau, pakeliant Žygimantą Augustą į didž. kunigaikščius, 1529 metais ji buvo galutinai priimta, ir teisynas įsigaliojo. Naujasis Statutas greitu laiku susilaukė kritikos: luomai buvo juo nepatenkinti ir reikalavo paskirti komisarus Statutui taisyti; šitokie reikalavimai kartojami 1541, 1547, 1551 ir 1559 m. Pagaliau, Bielsko seime, bajorų kova su ponais dėl lygių teisių pasibaigė bajorų laimėjimu — jie gavo autonomines luomo apskrities korporacijas ir lygias teises valdžioje. Visa Lietuvos santvarka iš pagrindų pasikeitė. Be to, kultūra ir teisės mokslai buvo žymiai pažengę pirmyn. Statuto pataisymo klausimas darėsi vis aktualesnis. Berods, 1564 m. antroji Statuto redakcija buvo kaip ir baigta, bet nesiskubinta jos įvesti: II Lietuvos Statutas įsigaliojo tik 1566 m. Jis Lietuvoj neilgai tegaliojo — tik 22 metus. Jau 1569 m. įvyko Liublino unija, ir daugelis gyvenimo sričių vėl buvo pertvarkyta; daugelis II Statuto nuostatų pasirodė netinkami; reikėjo juos vėl taisyti. Tačiau darbas, kaip ir anksčiau, ėjo lėtai. Pagaliau Statuto pataisymą paėmė į savo rankas pakancleris (vėliau kancleris) Levas Sapiega. Nauja Statuto redakcija turėjo atitikti ne tik naują Lietuvos padėtį, bet ir sustiprinti Lietuvos valstybinę nepriklausomybę — atpalaiduoti, kiek galima, Lietuvą nuo Liublino unijos ryšių, siejusių ją su Lenkija. Todėl III Statuto projektas, nustatydamas svetimšaliams visą eilę suvaržymų, neskyrė lenkų nuo kitų svetimšalių; tie suvaržymai kaip tik ir buvo norėta taikyti lenkams. Todėl negalima buvo tikėtis, kad bendrasis Respublikos seimas priims paruoštą III redakcijos projektą. Reikėjo grieb-

tis kitų priemonių. Naujai išrinktam karaliui Žygimantui III rūpėjo Lietuvos bajoriją patraukti savo pusėn. Todėl jis, susitaręs su Lietuvos atstovais, 1588 m. patvirtino III Statuto redakcijos projektą, suteikdamas jam privalomą galią. Tokiu būdu atkrito reikalas svarstyti Statutą bendrame seime, ir Lietuvos didž. kunigaikštijoj įsigaliojo III Lietuvos Statutas, veikęs iki 1840 m. Karalius Žygimantas, patvirtindamas Statutą, drauge suteikė Levui Sapiegai privilegiją spausdinti jį gudų ir lenkų kalbomis. Tais pačiais 1588 m. Vilniuje Statutas buvo išleistas gudiškai, o 1614 m. ir lenkiškai; vėliau III Statutas buvo dar keletą kartų atspaustas.

Antroj XVII a. pusėj Statuto galiojimas buvo išplėstas ir Livonijos daliai, atitinkančiai dabartinę Latvijos Latgalę. Tose provincijose, kurios 1569 m. buvo atskirtos nuo Lietuvos ir įjungtos į Lenkiją, III Statutas, aišku, neveikė. Jose tebeveikė II Statutas, išskyrus nuostatus, kurie buvo priešingi Lenkijos santvarkai ir laisvėms. Šitas Lietuvos Statuto varijantas, vadinamas Voluinės Statutu, veikė Prieš dnieprio Ukrainoj iki 1840 m., o Už dnieprio Ukrainoj, Poltavos ir Černigovo gubernijose, kurios buvo nuo Respublikos atskirtos dar XVII a., kai kurios Statuto liekanos pasiliko galioti iki pat 1917 m. Rusijos revoliucijos.

Buvo bandyta Lietuvos Statutą panaikinti dar prieš dalybas: 1780 m. seimas pavedė buv. Lenkijos kancleriui Zamojskiui parengti bendrą teisyną Lietuvai ir Lenkijai. Tačiau jo pasiūlytas projektas seimo buvo atmestas dėl to, kad jame buvo daug naujovių, prieš kurias buvo nusistatę anų laikų bajorai, o, be to, ir todėl, kad Lietuvos bajorai nenorėjo atsisakyti nuo Lietuvos Statuto. Tik po dalybų, kai Užnemunė atiteko Prūsams, o vėliau Varšuvos kunigaikštijai ir Lenkijos karalijai, L. St. nustojo tenai galios.

Pagaliau, net panaikinus L. St. ir pakeitus jį Rusijos įstatymais, Lietuva gavo nevisai svetimą teisę, nes daugelis L. St. nuostatų buvo recepuota caro Aleksiejaus „Sudiebniko“, o per jį pateko ir į Sąvodą. Tokiu būdu šis tas lietuviška yra ir dabar mūsų krašte veikiančioj teisėj.

Turinio atžvilgiu Statutas yra padalytas į skyrius, skyriai į straipsnius (artikulus). Įvairių redakcijų yra įvairus ir skyrių bei artikulų skaičius. I Statutas — privilegijų ir veikiančių papročių kompiliaciją. Tiems šaltiniams pritaikyta ir Statuto sis-

tema: į pirmuosius skyrius įtrauktos privilegijos, į tolesniuosius — papročiai. Iš viso yra 13 skyrių. II Statute yra jau 14 skyrių: 1. sk. — apie valdovą ir nusikaltimus jam; 2. — apie karinius reikalus; 3. — apie bajorų luomą; 4. — apie teismus ir teisėjus; 5. — apie kraitį ir našlių aprūpinimą; 6. — apie globą; 7. — apie sutartis; 8. — apie testamentus; 9. — apie dvarų ribas, kapčius ir bylas dėl žemės; 10. — apie girias, medžioklę, bitynus, ežerus ir lankas; 11. — apie smurtą, peštynes ir bajoro nužudymą; 12. — apie nebajoro nužudymą; 13. — apie plėšikavimą; 14. — apie vagystes. Ta pati skyrių tvarka paliko ir III Statute, tačiau artikulų skaičius padidėjo iš 395 iki 488. L. St. apima visas teisės sritis, sutrauktas į pusėtiną, logiškai gana pagrįstą, sistemą. Pirmieji trys skyriai sudaro politinę teisę — jie kalba apie valdovą, krašto gynimą ir bajorų luomą. Visi kiti skyriai sudaro judicialinę teisę. 4-tame skyriuje kalbama ne tik apie teismų santvarką, bet ir apie procesą. Charakteringa, kad civilinė teisė (5—10 sk.) eina prieš baudžiamąją; taip pat charakteringa, ir mūsų supratimu gana keista, kad civilinėj teisėj pirmiausia kalbama apie našlių aprūpinimą ir apie kraitį. Tai galima paaiškinti tuo, kad šis klausimas kažkodėl buvo karalių privilegijų sutvarkytas, todėl ir pateko prieš paprotinę civilinės teisės dalį. 11—14 skyriai liečia nusikaltimus ir bausmes, išdėstytus svarbumo eile. Taigi, nagrinėdami skyrių eilę, matome aiškią, logišką ir nuoseklią sistemą, tačiau ta sistema atrodo kur kas mažiau vykusi, jei žiūrėsime ne skyrių, o artikulų. Taip, 12 skyriaus, liečiančio nebajoro nužudymą, 8 artikulas (II Statute — 4 art.) — („apie žydų drabužius") draudžia žydams nešioti brangesnius papuošalus, negu tame artikule nustatyta; arba 1 skyriaus („apie valdovą") 30 art. pavadintas „apie bajorų laisvę nuo muitų". Taigi Statute yra daug sisteminių trūkumų, daug klausimų jame praleista, daug įdėta ne ten, kur mūsų supratimu reikėtų. Vis dėlto matyt, kad buvo rūpintasi turėti planą, sistemą. Pagaliau, nenuostabu, kad XVI a. žmonių galvojimas skyrėsi nuo mūsiško galvojimo. Būtų labai įdomu panagrinėti atskirų artikulų turinį, įvairius teisinius institutus ir sąvokas; ten galėtume rasti nemažai vertingų dalykų, tačiau jų nagrinėjimas mus nuvestų per toli.

Jei net nežinotume, kas buvo L. St. autoriai, tai jie paaiškėtų iš Statuto turinio. Rašant Statutą, turėta galvoje beveik tik bajorų, ypač bajorų dvarininkų interesai. Tai visai supran-

tama, nes vieni bajorai teturėjo politines teises. Statutas yra bajorų dvarininkų rašytas bajorams dvarininkams — vien bajorai jį rašė ir vien bajorai juo naudojosi. Miestai turėjo savą Magdeburgo teisę ir savo specialią santvarką; jie sudarė socialines ir teisines sienas bajorų valdomoje Lietuvoje; Statutas miestais ir jų teise nesirūpino. Neskaitant miestų, turėjusių „magdeburgijas", Lietuvos teritorijos smulkiausias autonominis padalinys buvo dvaras. Valstybė rūpinosi tik bajorų bei dvarų santykiais su valdžia ir bajorų bei dvarų tarpusavio santykiais. Kas vyko dvaro viduj, buvo ne valstybės, bet pono reikalas. Kiekvienas dvaras, savo valdinių baudžiauninkų atžvilgiu buvo tartum atskira mažutė valstybėlė, ir valstybės teisė — L. St. — dvarų vidaus santvarka nesirūpino. Taigi, socialiniu atžvilgiu L. St. yra ryškus luominės teisės pavyzdys, teisės, kurią luomas buvo pats sau parengęs. Todėl L. Statute vyrauja ne mokslinė juristų, o „gaspadoriška" dvarininkų galvosena. Nuostatai suformuluoti ne pagal mokslo reikalavimus, ne pagal Justiniano kodekso sąvokas, bet užtat artimesni gyvenimui ir anų laikų Lietuvos žmonių galvojimui ir jautimui. Todėl ir baudžiamoji teisė, kuriai mokslas ir teologija turėjo mažiau įtakos, atrodo, buvo daug žmoniškesnė ir mažiau rūpinosi raganavimu bei kitais panašiais anų laikų nusikaltimais, negu tame pačiame amžiuje išleistas Codex Criminalis Carolina.

Čia tenka panagrinėti dar vieną klausimą, sukėlusi didelę polemiką tarp įvairių tautybių autorių, būtent, klausimą kurios tautos teisę kodifikavo L. St. Lietuvių kalba tuo klausimu, berods, nieko neparašyta, užtat nemažai rašalo išliejo rusų ir lenkų mokslininkai. Rusų manymu, prijungus prie Lietuvos Gudiją ir Ukrainą, šių kraštų kultūra visoj Lietuvoj nustelbusi ir išstumusi tautiškus lietuviškus pradus. Drauge su rusiška valstybine kalba Lietuvoj įsigalėjusi rusiška kultūra, rusiškas galvojimas, ir, apskritai, Lietuvos did. kunigaikštija buvusi tautinė rusiška valstybė, net geriau kaip Maskva išlaikiusi kai kuriuos senovės rusų pradus. Suprantama, tokia rusiška valstybė susikūrusi ir rusišką teisę — L. Statutan esą įtraukta daug nuostatų net iš seniausio rusų teisyno „Russkaja Pravda". Kiti, nerusiški elementai, anot rusų mokslininkų, didesnės reikšmės Statutui neturėję.

Lenkai, savaime suprantama, laikosi priešingos nuomonės. Jų teigimu, L. St. jungia daugelio tautų, jų tarpe ir lietuvių,

tautinės teisės elementus, bet vyrauja iš lenkų recepuota teisė — did. kunigaikščių privilegija nustatyta. Tatai esą itin ryšku III L. St., kuris kai kurių lenkų mokslininkų tiesiog vadinamas lenkų teisės kodifikacija Lietuvoje.

Rusų ir lenkų mokslininkai padarė tokias griežtai priešingas išvadas todėl, kad jiems rūpėjo ne tik mokslinė tiesa, bet ir savo tautų prestižas. Be jų, dar kai kurie ukrainiečių mokslininkai teigė, kad L. St. esąs grynai... ukrainietiškos teisės paminklas. Lietuvos mokslo žmonės tuo klausimu dar nėra išsitarę. Todėl čia galime tik apgraibom nurodyti vieną kitą teigimą. Reikia sutikti, kad L. St. nuostatai, nors šiaip jis sudaro gana darnią visumą, nėra vienodos kilmės. Jų tarpe galėtume rasti lietuviško, rusiško (gudiško, ukrainietiško), lenkiško ir net vokiško elemento. Pastarasis pateko Lietuvon per miestų (vad. Magdeburgo) teisę ir vargiai teturėjo didesnės įtakos Statutui. Belieka panagrinėti tris likusius elementus.

Lietuvoje nuo seno gyveno dvi tautos: lietuviai ir rusai (gudai, ukrainiečiai ir didžiarusiai). Jos abi pradžioj žymiai skyrėsi viena nuo kitos, bet ilgainiui skirtumai, bent bajorų tarpe, nyko. Rusų bajorai laikė save lietuviais, ne blogesniais už tikrus lietuvius, ir buvo ne menkesni Lietuvos patriotai; kalbinis skirtumas irgi nyko: daugelis tikrų lietuvių kalbėjo gudų kalba. Liko tik religijos skirtumas — vieni buvo katalikai, kiti pravoslavai; bet daugelis pravoslavų bajorų giminių pereidavo į katalikų tikėjimą. Šitie lietuvių ir rusų kilmės Lietuvos bajorai sukūrė L. St., todėl jame turėjo atsispindėti ir vienų, ir kitų teisinė sąmonė. Net tyčia, rodos, stengtasi išvengti vienos kurios pusės persvaros, kad nebūtų nepasitenkinimo L. St. vienoj ar kitoj valstybės daly. Tuo tikslu į komisijas L. St. taisyti kartais rinkta po lygu skaičių katalikų ir pravoslavų (lietuvių ir rusų). Čia gal atsispindi ir tai, kad vienų ir kitų buvo valstybėje maždaug po lygiai. Tas gali atrodyti keistai, turint galvoje žymiai didesnį rusų gyvenamą plotą; tačiau abiejų tautybių gyvenamos žemės statė maždaug lygų kareivių skaičių, o kareiviai visoj valstybėj buvo lygiai imami. Taigi, atrodo, galime padaryti gana patikimą išvadą, kad abiejų tautybių turėjo būti po lygiai. Todėl, savaime suprantama, rusų žemėse žmonės rečiau gyveno; kadangi kultūros lygis paprastai atitinka gyventojų tankumą, tai, rodos, galime paabejoti rusų mokslininkų teigimu dėl rusų kultūros persvaros. Jei bendroji Lietuvos kul-

tūra reiškėsi rusų kalba, tai tas dar neįrodo jos rusiškumą — rusų kalba rytų Europoj buvo tarptautinė kalba, panašiai, kaip lotynų kalba Vakaruose. Todėl nesuklysime pasakę, kad L. St. yra daug ir lietuviškos ir rusiškos teisės pradmenų. Lietuvišką-ją teisę Statute ypač ryškiai parodo ir lietuviški terminai: dailydės, raitininkai, žibintojai, veldimi žmonės, kaimynai, duoklė, mezliava ir kt. Kurie L. St. nuostatai lietuviški, kurie rusiški, dar nėra nustatyta, ir nežinia, ar apskritai galima visai tiksliai nustatyti. Be to, būtų labai rizikinga nustatyti vienos ar kitos teisės elementų matematinį santykį.

Lenkų teisės L. St. randame irgi nemažai, bet ne visose jo dalyse. Nuo Jogailos laikų Lietuvos valstybės santvarkos ir luomų teisių evoliucija sekė Lenkijos teisę, dažnai ją tiesiog recepuodama. Todėl šitose srityse vyrauja lenkų teisė — kitų tautų teisinių elementų mes vargiai čia rasime. Vadinasi, privilegijinė teisė yra lenkiška, bet paprotinė ne lenkiška. Iš to eina, kad politinė teisė yra lenkiška, o judicialinė — lietuviška ir rusiška. Aišku, čia griežtų ribų negalime nustatyti; pvz., civilinės teisės dalis, liečianti kraitį ir našles, yra privilegijinė; ar ji yra lenkiška, ar ne — negaliu pasakyti. Šiaip ar taip, reikia pasakyti, kad įvairūs teisės elementai yra susiję į vieną darnią visumą — Lietuvos Statutą.

Iki šiol L. St. nėra plačiau žinomas ne tik Vakaruose, bet ir Lietuvoj. Tačiau jį vertėtų giliau pastudijoti ir plačiau išgarsinti, kaipo vieną gražiausių ir didžiausių mūsų senosios valstybės kultūros, o kartu ir kaip svarbų bei įdomų bendros Europos teisinės kultūros, paminklą. Lieka faktai: Lietuva viena iš pirmųjų, o gal net pirmoji valstybė Europoj, — sukūrė Statutą, apimantį visas teisės sritis ir sudarantį vieną darnią visumą. Jis buvo tobulinamas ir taisomas apie šešiasdešimts metų (1529—1588) ir galiojo Lietuvoj ir kaimyninėse šalyse daugiau kaip tris amžius (1529—1840). Rusija ir Lenkija, prisijungdamos Lietuvos sritis, naikino tik įsakmiai jų santvarkai priešingus artikulus, bet paliko veikti visą likusį L. St. Jei Rusija ryžosi vis dėlto pakeisti L. St. savo Įstatymų Sąvadu, tai tik grynai politiniais, valstybės vienodinimo, niveliavimo ir rusinimo sumetimais. Kad XIX a. L. St. nebuvo laikomas pasenusiu, įrodo faktas, jog, Lenkijos karalystėj kilus nepasitenkinimui Napoleono Kodeksu, buvo norėta jį pakeisti L. St. Jei ir čia buvo politinis momentas (noras suartėti su Lietuva) tai, vis dėlto, svar-

bus pats faktas, kad net po 300 metų veikimo, buvo manyta įvesti L. St. ten, kur jis anksčiau niekad neveikė.

Šįmet sukanka 100 metų kaip Lietuva nebeturi savo teisės. Šis skaudus trūkumas turėtų būti kaip galima greičiau pašalintas. Tegu ta šimtmetinė spraga mus dar labiau paskatina tęsti gražias senosios Lietuvos teisės tradicijas.

XX amž. gyvenimas iš esmės skiriasi nuo XVI a. Lietuvos gyvenimo, bet tai, ką sugebėjo padaryti mūsų senoliai XVI a., sugebės ir šių dienų Lietuvos teisininkai. Gal ir sename mūsų Statute rasime nevieną lietuvišką ir mūsų laikus atitinkančią teisinę normą, kuri galėtų sudaryti gyvą ryšį tarp I, II, III ir būsimo IV Lietuvos Statuto.

Naudojausi:

1. „Statut Litewski drugiej redakcji", Kraków, 1900.
2. „Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego", Vilnius, 1744.
3. Stefan Ehrenkreutz: „Stan badań nad Statutami Litewskiemi", Vilnius, 1924.
4. Lappo, „Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos".
5. Jan Jakubowski: „Studja nad stosunkami narodowościowemi na Litwie przed Unją Lubelską", Warszawa, 1912.
6. Gr. „Żałobna rocznica Statutu Litewskiego", straipsnis „Kurjer Wileński" š. m. 34 Nr.

J. Deveikytė-Navakienė

Svetimšaliai ir jų padėtis Lietuvoje pagal III Lietuvos Statutą.

Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje, toje didžiulėje valstybėje, esančioje tarp Vakarų ir Rytų kultūrų, kurios teritorija ėjo didžiausi prekybos keliai, svetimšalių niekad netrūko, juo labiau, kad kiekvienas galėjo laisvai atvykti ir išvykti. Bet netenka abejoti, kad didieji keliai buvo saugomi ir keliautojų tapatumas atidžiai tikrinamas. Pvz., turkų pirkliai pagal susitarimą, sudarytą Kazimiero laikais, atvykdavo į Lietuvą kartu su pasiuntiniais ir jų globojami grįždavo atgal. Vieni, be pasiuntinių, „užjūrio" pirkliai tegalėdavo atvykti tik į Kijevą, kur savo

prekes pardavę tuojau turėdavo grįžti atgal. Iš palikusių žinių nuotrupų šiandien yra visai neįmanoma sudaryti pilną vaizdą formalybių, kurias turėdavo atlikti svetimšaliai, atvykdami į Lietuvą, ir kokios rūšies dokumentus turėjo turėti keliaudami po visą kraštą.

Privilegijuotiems asmenims būdavo duodami gleitai — specialūs pasai, kurie suteikdavo daugelį lengvatų pačios kelionės metu ir jo turėtoją labiau nei kitus saugodavo nuo visokių pasikesinimų: už jo užmušimą, užpuolimą buvo dviguba bausmė. Tačiau Statute pasakyta, kad jei gleito turėtojas „безъ данья причины и не въ обороне живота своего ранилъ або забилъ и якій колвекъ кгвалтъ учинилъ тотъ самъ собе кглейтъ зламалъ и за такій учинокъ и своволеньство свое честь и горло тратить. А тожъ ся маеть розумети и о послехъ чужоземскихъ, которые до насъ господаря въ посольстве приездъчаютъ“ (III St., 1—13).

Svetimšaliams Lietuvoje buvo taikomas ne asmeninis, bet teritorinis principas — Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės teritorijoje tebuvo vienas įstatymas — Lietuvos Statutas. Ir III-jo Statuto I-me artikule pasakyta, kad ne tik visi D. Kunigaikštystės piliečiai bus teisiami vien pagal Statutą, be ir „чужоземцы и заграничники Великого Князства Литовского, приездчіе и якимъ — колвекъ обычаемъ прибылые люди, тымъ же правомъ мають быть сужоны“. Be šito bendro įžanginio straipsnio, Statute yra visa eilė straipsnių, skirtų svetimšaliams, jų teisėms ir prievolėms apibūdinti.

Valstybė ne visiems atvykstantiems suteikdavo vienodą globą; tai priklausė nuo daugelio priežasčių, o ypač nuo asmens socialinės padėties ir nuo jo svečiavimosi pobūdžio. Visų pirma buvo daromi didesni sunkumai piliečiams tų valstybių, su kuriomis tuo metu buvo kariaujama, lygiai kaip ir Lietuvos piliečiams buvo uždrausta jau nuo 1447 m. keliauti į priešo žemes. (Lenkijoje toks suvaržymas buvo paskelbtas tik 1543 metais, vadinasi, 100 metų vėliau). Šitie suvaržymai buvo laikinio ir lyg atsitiktinio pobūdžio. Bet svetimšalių, kaip kad ir savų piliečių, skirstymo į bajorus ir nebajorus buvo griežtai laikomasi. Nebajoras buvo ne pilietis, bet pavaldinys ir jo padėtis valstybėje buvo visai kitokia, negu tikrojo Lietuvos ar kurios kitos valstybės piliečio. Statute gana smulkiai aprašyta, kaip svetimšalis

turi įrodyti savo bajorystę, jei dėl to kas suabejotų. Be to, Statute (V.9, 12) nustatytos bausmės tam, kuris „бы приганилъ чужоземца о шляхетсво "

Bausmės buvo nemažos. Matyt, būdavo daug įtarimų dėl dokumentų klastojimo. Buvo labai svarbu turėti bajorystę: nebajoras negalėjo turėti žemės ir negalėjo „ становиться подъ хоругвью", t. y. karo tarnybos eiti.

Buvo taip pat labai svarbu svetimšalio buvimo Lietuvoje pobūdis. Trumpam arba ir ilgesniam laikui, bet be tikslo Didžiojoj Lietuvos Kunigaikštystėj apsigyventi, atvykdavo: 1) įvairių valstybių pasiuntiniai, 2) pirkliai, 3) profesijų žmonės — menininkai, gydytojai, amatininkai, 4) samdyti kariai, 5) studentai.

Apie pasiuntinius nedaug tėra žinių. Jie buvo ne tik įstatymo, bet ir valdovo globojami, naudojosi visomis galimomis lengvatomis ir jiems derama pagarba. Statutas tekalba apie pasiuntinius, kvalifikuodamas jų nusikaltimus, pvz., jis mini globojamų pirklių prekių nuslėpimą, kad jie išvengtų muito, nusikaltusiųjų globojimą ir kt. Apskritai anais laikais, kai žmonės tegalėdavo didesniais būriais keliauti, ryšys tarp pasiuntinių ir pirklių buvo gana didelis. Be to, Statutas draudžia pardavinėti pasiuntiniams ginklus.

Apie pirklius tarpvalstybinėse sutartyse yra daug daugiau žinių nei Statute. Be to, didesni miestai turėjo savivaldą, ir pirklys svetimšalis turėjo taikytis prie miesto santvarkos[1]). Jeigu pirklys apsigyvendavo pastoviai kuriam mieste, tai iš jo buvo reikalaujama, kad prisiimtų proporcingą dalį jam tenkančių prievolių ir, be to, kad prekiautų pagal nustatytas taisykles. Privalomų ir reikalaujamų prievolių nevykdymas sukeldavo vietos gyventojų nepasitenkinimą ir reikalavimus tuos apsileidimus pašalinti.

Į Didžiąją Lietuvos Kunigaikštystę buvo tolydžio kviečiami įvairūs specialistai, menininkai. Bet jie buvo prižiūrimi, kad dirbtų tik savo specialybėse darbą ir kad nesikištų į valstybės reikalus. Daugumas jų, atlikę savo darbus, gerai apmokėti ir apdovanoti, grįždavo į savo tėviškę, kiti visam laikui Lietuvoje

---

1) Мухановъ. Сборникъ № 91, 147/148: „Всякихъ будучихъ иноземцовъ і пришельцовъ тамъ в месте Киеве і гандлюючихъ купецкимъ промысломъ, со всеми ихъ послугами, податками і с приходами, тимъ же мещаномъ во владенье подаемъ".

pasilikdavo, pvz., miestuose, įsirašydami į vieną ar kitą cechą. O buvo ir tokių, kurie už nuopelnus valdovui ar valstybei gaudavo indigenatą, žemės, kartais ir patys žemės nusipirkdavo, ir taip tapdavo Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės piliečiais.

Samdyti kariai tvarkėsi savo vidaus statutu. Tai buvo labiausiai nuo visuomenės izoliuota grupė, kurioje, kaip ir kitose, nestigo nei tautų margumo, nei žmonių, ieškančių duonos ir nuotykių. Čia dar tenka pažymėti, kad Lenkų kariuomenė, kovojusi kartais greta Lietuvos kariuomenės, buvo laikoma svetima[2]) kariuomene.

Prie svetimšalių, kurie tik ribotam laikui atvykdavo, priklausė ir Jezuitų Akademijos studentai, kurie, kaip ir kariai, turėjo savo atskirą statutą[3]). Buvo dar ir keliautojų. Svetimšaliai, atvykę trumpam, mažai tesusidurdavo su plačiomis gyventojų masėmis. Visais atžvilgiais daug reikšmingesni, kad ir negausūs, buvo tie svetimšaliai, kurie įsigydavo žemes, dvarų, o paskui ir pilietybę. Jų teisėms ir prievolėms apibūdinti Statute yra net ištisi artikulai, kurių pats svarbiausias bus III sk. 12 art. Be to, svetimšalius galima skirstyti į kviestuosius, pvz., specialistai, kariai ir savo iniciatyva atvykusiuosius. Esminio skirtumo tarp tų grupių neteko pastebėti.

Žygimantas Vaza pareiškė, kad pagal priesaiką, kurią jis davė Didžiajai Lietuvos Kunigaikštystei, jokių pareigų, tarnybų, jokių žemių svetimšaliams neduos. Tekste yra nurodytos trys svetimšalių grupės: „чужоземцы", „заграничники", „сусе-ды". Dvi pirmosios yra aiškios ir neprivalo platesnių paaiškinimų. Tepažymėtina tik tai, kad „чужоземцы" buvo bet koks svetimšalis, o „заграничникъ" — tas, kuris gyvena už sienos, pvz., prūsai, Maskvos gyventojai. „Суседы" irgi yra svetimšalis, bet prie svetimšalio sąvokos čia prisideda dar specifinė kaimyno sąvoka. O tokių kaimynų, „суседнимъ заграничникомъ" buvo laikomi lenkai, ir pats Statutas (III—2) aiškiai pasako: „и тыхъ вольностей уживаючи з суседы и братью своею, рыцарствомъ и иными станы народу Коруны Польское". **Vadinasi, 1589 m., t. y. 20-čiai metų praslinkus po Liublino unijos, Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė pripažįsta lenkus savo kaimynais, kaip**

---

2) Zródła dziejowe, IV t., p. 33. Dąbkowski, „Stanowisko cudzoziemcow... 44/45 ibid. 15. Dzialynski, Zbiór praw, 509.

3) Balinski, Akademja Wilenska, p. 415. Dąbkowski, Stanowisko.. 25.

kad ir Lenkiją kaimynine valstybe, artimiausia iš visų kitų, bet aiškiai ir griežtai pabrėžia, jog lenkai, kad ir būdami artimiausi, yra ne Lietuvos piliečiai, bet svetimšaliai, o Lenkija — svetima valstybė. Priešpriešiais eina „Литва" (Aukštaitija), „Русь и Жомойть, vadinasi, tik lietuviai, rusai ir žemaičiai tėra pilnateisai Lietuvos piliečiai, kurie turi dar vieną pagrindinę ypatybę — jie yra „родичи старожитные", t. y. šios žemės gyventojai, tikrieji Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės piliečiai, kurie yra ne palaida masė, bet „natio", kuriai priešpriešiais eina svetimšaliai. Tik tos „natio" nariams priklausė visi urėdai, visi laipsniai, visos gėrybės ir žemės.

Minėto svetimšalių suvaržymo ir Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės „родичамъ старожитнымъ" visiško gėrybių monopolio perdavimo yra gana ilga istorija. Jau 1447 m. Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Kazimierio privilegijoje (§ 14), kurią galima drąsiai pavadnti mūsų Magna Charta, yra sakoma: „Quod in terris ipsis nostris, ipsius Magni Ducatus terras, castra civitates, seu quascumque hereditates, in posessiones et tenutas, ac quaecumque officia sive personatus dignitates, nulli extraneorum, sed solum indigenis ipsarum terrarum nostrarum Magni Ducatus supradicti dabimus, et nostri successores dabunt, tenenda et possidenda."

Čia pasižadama, kad žemės, pilys, miestai ir kt. bus duodama tik Didžiosios Kunigaikštystės čiabuviams. Šį straipsnį tenka papildyti tos pačios privilegijos antruoju straipsniu, kuriame sakoma, kad tose bažnyčiose, kurios priklauso valdovui pagal „ius patronatus", dvasininkai turi būti lietuviai, bet jei jų nėra, tai gali būti pakviestas ir svetimšalis. Šis straipsnis dar ryškiau parodo, kokia aukšta juridinė kultūra yra buvusi Lietuvoj XV amž. Be to, iš tų dviejų straipsnių tenka daryti išvadą, kad anų laikų Lietuvoj visoms valdinėms tarnyboms, išskyrus tik dvasininkus, jau buvo paruoštų žmonių. Šiandien nėra nė mažiausios abejonės, kad tie §§-ai lietė tik lenkus, kurie nuo Jogailos laikų rodė tendencijos ir stengėsi paskirai įsibrauti į Lietuvą ir čia įsikurti. Kiti du kaimynai — vokiečiai ir rusai — šitų tikslų neturėjo.

Tie du straipsniai ištisai, kaip ir visa 1447 m. privilegija, buvo įrašyti į 1492 metų privilegiją, išleistą Didžiojo Kunigaikščio Aleksandro. Vėliau 14 str. buvo pakartotas 1506 m. privilegijoje, o kiek praplėstas ir naujai perredaguotas buvo įrašytas

į I-jį Statutą (III—8). Bet I-me Statute jau nerandame 1447 m. privilegijos antrojo straipsnio, nors dvasininkams dar ir nėra suvaržymų, kuriuos jau užtinkame II-me (III—13) ir III-me (III—12) Statute. Ten jau aiškiai pasakyta, kad svetimšaliai negali eiti Lietuvoje dvasininkų pareigų. Tuo būdu paskutinė lengvata svetimšaliams II-juo Statutu buvo galutinai panaikinta.

Užsilikusios žinios rodo, kad XV-me amžiuje, išskyrus Jogailos laikus, mažai į Lietuvą atvykdavo ir ten apsigyvendavo svetimšalių, ypač lenkų. Bet Kazimierui, sutikusiam būti Lenkijos karaliumi, buvo pažadėta, kad jis su savim galės paimti tiek iš Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės žmonių, kiek tik panorės. XVI-me amžiuje, kada santykiai su svetimomis valstybėmis pasidarė glaudesni, ėmė vis daugiau atsirasti svetimšalių. Tada bajorija įvairiomis progomis, o ypač visuotiniųjų seimų metu, pareikšdavo savo nepasitenkinimus dėl visokių atėjūnų ir primygtinai prašydavo, kad svetimšaliams nebūtų duodamos nei valdinės vietos, nei žemės.

Negalėdami čia suminėti tų atskirų įvykių, kurių skaičius, palyginus su Lietuvos gyventojų skaičiumi ir teritorija, buvo labai mažas, pamėginsime peržvelgti bent tris, gal pačius būdingiausius, atsitikimus. I-as ir III-čias liečia dvasininkus, o II-as — „дворы и кгрунты". XVI-me amžiuje jau atsirado savų dvasininkų tiek daug, jog net vienuolynais susirūpinta. Pvz., 1523 m. buvo rūpinamasi išvaryti iš Bernardinų vienuolynų Lietuvoje visus lenkus. 1528 m. tie ginčai vėl iškilo, ir sekančiais, 1529 m.[4]), Lietuvos ponai, ypač Jonas Goštautas, Vilniaus vaivada, nepatenkinti vienuolyno kapitulos sprendimais, išsiuntė delegaciją į Romą, kad prašytų Lietuvos provinciją visai atskirti nuo Lenkijos ir, be to, reikalauti, kad tos provincijos priešaky būtų žmonės, moką lietuvių kalbą ir priklausą lietuvių tautai[5]). Priežastys, kurias nurodo lietuviai, yra labai įdomios, būtent, lenkams vienuoliams Lietuva nerūpinti: jie visa, ką tik gali, o ypač brangenybes, bažnytinius indus, monstrancijas veža iš Lietuvos. Be to, jie pasižymi labai palaidu gyvenimu. Popiežius Klemensas VII sutiko įsteigti atskirą Lietuvos provinciją, ir 1530

4) Monumenta Polonia Historica, V t. 342, 346—347 p.

5) Ibid. 354—355: „ut nullum alium eligerent in ministrum, nisi sit Litwanus et lingwagii litwanici." Dąbkowski, Stanowisko... 38—39 p.

m. gegužės 27 d. šis reikalas buvo galutinai sutvarkytas Vilniuje. Lenkai vienuoliai buvo išsiųsti į Lenkiją.

Dvasininkai sudarė tarpinę grupę tarp atvykstančiųjų ribotam laikui ir tų, kurie įsigydavo nuosavybę ir kurių įpėdiniai ateityje jau galėdavo tapti „родичи старожитные того Паньства Великого Князства".

Paskutinioji grupė, kuriai priklausė svetimšaliai, valdantieji žemes ir dvarus arba nuosavybės teise juos turį, buvo mažiausia, bet pastoviausia svetimšalių grupė, turinti daugiausia ryšių ir su vietos gyventojais ir su krašto įstatymais. Nereikia pamiršti, kad pagal Statutą pilnateisiu piliečiu tegalėjo būti tas, kas turėjo žemės, t. y. buvo „оселымъ".

Žemei įsigyti buvo keli būdai. Visų pirma Didysis Kunigaikštis vienokiu ar kitokiu būdu nusipelniusius jam pačiam arba valstybei svetimšalius galėjo apdovanoti žemėmis, duodamas jas valdyti arba atiduodamas leno teise nuosavybėn. Tai buvo vadinamoji „выслуга"[6]). Šiai grupei galima priskirti specialistus: gydytojus, menininkus, nusipelniusius karius ir kt.

Sunkmečiams užėjus, valdovo pilys, stalo dvarai būdavo įkeičiami. 1564 m. bajorija protestavo, kad tie turtai įkeičiami svetimšaliams, ir prašė Žygimantą Augustą, kad daugiau taip nedarytų. Žygimantas Augustas teisinosi, kad bajorija neimanti tų dvarų, todėl jis esąs priverstas įkeisti juos svetimšaliams[7]). Valdovas tik šiais dviem atvejais galėjo perleisti svetimšaliams žemę, bet III-me Statute (II—23) tai jau buvo suvaržyta.

Svetimšalis galėjo žemės nusipirkti. Pagal įstatymus (III—12) pirkimas nebuvo suvaržytas, tik buvo reikalaujama, kad pirkėjas įrodytų, jog yra bajoras, ir duotų priesaiką, kad bus ištikimas ir palankus Didžiajai Lietuvos Kunigaikštystei, kaip ir čiabuviai, ir pildys tos valstybės žemės (valstybinės) tarnybas. Anais laikais, kada priesaika buvo didelis dalykas, tai nebuvo visai menkas suvaržymas.

Pagaliau buvo dar vienas būdas, kuriuo žemė galėjo patekti į svetimšalio rankas — tai vedybos. Tekėti už svetimšalio apskritai nebuvo populiaru, o, be to, moteris, ištekėdama už svetimšalio, tegalėdavo pasiimti tik savo dalį — „pasogą"; už že-

[6]) И. Лаппо, Великое Княжество Литовское, 242 — 247.

[7]) Документы, I — 478.

mę giminės turėdavo jai išmokėti pinigais ¼ tos žemės vertės. Nors buvo griebiamasi įvairių priemonių tokioms vedyboms sutrukdyti, bet vis dėlto kartais bajorė ištekėdavo už svetimšalio. Tai dažniausiai atsitikdavo valstybės pakraščiuose. Tokių vedybų klausimas rašytoje teisėje pirmą kartą buvo sutvarkytas 1492 m. privilegijoje. Čia vėl tenka konstatuoti, kad privilegijos nuostatas buvo nukreiptas prieš lenkus, nes vedybų su vokiečiais ar su rusais beveik nepasitaikydavo. Bet, nors ir retos buvo bajorų vedybos su svetimšaliais, jos sukeldavo nemaža pasipiktinimo ir kalbų. Bajorija, ypač XVI-me amžiuje, rūpinosi, kad valstybės reikalai nenukentėtų. Skaitant tuos skundus-prašymus matome, kaip jie visi buvo persiėmę „чувствомъ національной ревности, заботою, чтобы Великое Княжество не утерпело ущерба отъ поляковъ“[8]).

Kaip stiprus buvo tas jausmas, parodo bajorijos reagavimas dėl vienų vedybų, labai pagarsėjusių triukšmu, kilusiu dėl jų tiek Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštystėje, tiek Lenkijoj. Buvo taip. Lietuvos žemės paiždininko Bogušo Bogytinavičiaus našlė prieš tėvo testamentą ir globėjų valią vieną iš savo dukterų, kuriai priklausė dalis jos tėvo dvarų, esančių pačiame Lenkijos pasieny, išleido už lenko Tenčinskio. Ponų Taryba prašė Žygimantą Augustą, kad jis susidomėtų tomis piršlybomis „абы ся тою одною персоною право всее земли не рушило“. Žygimantas Augustas įsakė pranešti nuotakos motinai, kad jaunoji tegali gauti ¼ žemės vertės pinigais, bet jokiu būdu ne pačią žemę. Kad tai būtų įvykdyta, buvo numatytas užstatas 10.000 kapų grašių sumos. Netenka abejoti, kad tokia nepaprastai didelė suma buvo paskirta norint vedybas sutrukdyti. Bet jos įvyko. O tuo laiku Naugarduke rinkosi prieš Maskvą ir Turkus visuotinojo vytis, bet Bogušo našlė „за весельемъ“ neišsiuntė kariuomenės nei iš savo, nei iš dukteriai priklausančių žemių. Tas labai supykdė ponus - tarybininkus, ir už tokį neklusnumą jie reikalavo paimti tą 10.000 kapų grašių iždan, o dvarus, kol bauda nebus sumokėta, pavesti valdovo priežiūrai. Ypač įdomu, kad šis reikalavimas buvo pagrįstas ne tuo, kad Bogytinavičienė neatliko karinės prievolės, bet tuo, kad išleido savo dukterį už lenko[9]). Šiuos ir kitus ponų skundus - prašymus nuvežė į Krokuvą

8) Любавский Сеймъ, 274.
9) Любавский Сеймъ, 275 — 276.

atstovai Stanislovas Orvydas ir Mikalojus Jundzila, kurie Krokuvoje išbuvo nuo lapkričio 1 d. iki 20 dienos.

Kaip apie bajorijos reikalavimus sužinojo lenkų šlėkta, tai kilo didelis triukšmas. Lenkai reikalavo, kad Didžiojoje Kunigaikštystėje jie nebūtų laikomi „alienigenae". Visa tai įvyko 1538 m. Yra mokslininkų, linkusių manyti, kad šis įvykis turėjo, kad ir tolimos, bet tiesioginės įtakos stipresnei sąjungai tarp abiejų valstybių 1569 m. sudaryti[10]).

Vedybų klausimas pasienio srityse turėjo valstybinės reikšmės. Griežtų sienų tada nebuvo. Apie Lietuvos ir Maskvos pasienį ir ten gyvenančius kunigaikščius yra net mokslo literatūra. Lietuvių Lenkų siena mažai mokslo literatūros gvildenta — čia tokio masinio perėjimo iš vienos valstybės į kitą nebuvo. Bet dėl stokos tiksliai nustatytų sienų[11]) dvaras, esąs pasienyje ir atitekęs lenkui, be didelių formalybių galėjo būti prie Lenkijos priskirtas, ir atvirkščiai. Dėl to ir buvo piktinamasi, kad vedybomis Didžiosios Kunigaikštystės bajorijai tenka nukentėti[12]).

Mūsų nagrinėjamas III-jo Statuto 3-jo skyriaus 12 straipsnis numato vieną dalyką, būtent, kad svetimšalis gali tą nekilnojamąjį turtą valdyti tol, kol iš jo nebus pareikalauta jį grąžinti. Jeigu įspėtas jis to nepadarytų, tai jo nuosavybė turėtų būti paimta valdovo stalui. Tas pats straipsnis labai griežtai nustato, kad svetimos tautybės žmogus savo nuopelnais įsigytąja „оселость" tegali naudotis tiktai padaręs priesaiką prieš valdininkus, kad bus ištikimas ir nuoširdus Didžiajai Lietuvos Kunigaikštystei („служечи службу земскую тому жъ панству"). Bet jis, kad ir gavęs žemės ir net Lietuvos pilietybę įsigiję, negali pretenduoti jokių pasaulinio ir dvasinio pobūdžio urėdų. Kancleris ir sekretorius turi to žiūrėti. Prof. Dąbkowski sako, kad „родичемъ" tapimo procesas buvo gana komplikuotas, o, be to, ir ilgas. Iš tikrųjų Statutas nenumato, kuri svetimšalio karta gali būti pripažinta teisėtu „natio" nariu, bet 1566 m. yra pažymėta, kad ir „successores" negali eiti valdinių tarnybų. Nemaža turėjo praeiti laiko, kol svetimšalio ainiai jau galėjo pretenduoti aukštesnių urėdų. XVI amž. tokių pavyzdžių dar nėra.

---

10) Halecki, Dzieje Unii, II t. 99.

11) II St. III—3, III St. III—4.

12) Daniłowicz, II t. 2326 p. 308—309. Dzialynski, Zbiór praw, 481.

Kalbant apie 1447 m. privilegiją, buvo nurodyta, kad § 14 buvo nukreiptas visų pirma prieš lenkus. XVI amž. padėtis mažai tepasikeitė. Iš Vokietijos ir kitų Vakarų valstybių labai retas kas norėdavo įsigyti Lietuvos indigenatą. Rytuose su Maskva tuo laiku santykiai buvo labai nepastovūs. Be to, XV amž. gale ir XVI amž. pradžioj čia atsirado nauja svetimšalių grupė, kuri net buvo pavadinta „перебежчики". Tai buvo Maskvos ar Lietuvos valdovų asmeniški ar politiniai priešai, pvz., kunigaikštis Kurbskis, kurie, atbėgę į kitą valstybę, ten tuojau įsigydavo pilietybę, būdavo apdovanojami žemėmis ir greit su vietos visuomene asimiliuodavosi. Į Lietuvą, į josios bažnyčią, į administracinį aparatą, nesiskaitydami su priemonėmis, tesiveržė lenkai — „susiedai". Ir prof. Dąbkowskis, tvirtindamas, kad visi įsakymai, taikomi svetimšaliams, lietė ir lenkus, sako: „A nawet można powiedzieć, że niektóre przepisy, skierowane przeciw cudzoziemcom, miały na myśli przedewszystkiem Polaków". O toliau jis priduria: „W związku z okolicznością, iż zakaz nadawania urzędów i imion (dvarai) dotyczył w praktycznem zastosowaniu przedewszystkiem Polaków zostawały pewne przepisy które miały pośrednio temu zapobiedz" (Stanowisko, 17 ir 19 p.).

Kyla klausimas, ar buvo žiūrima, kad tie „przepisy" būtų vykdomi. Į jį reikia atsakyti teigiamai. Bajorija griebėsi ne tik preventyvinių priemonių, kad svetimšaliai negautų tų ar kitų urėdų, neįsigytų žemių ir t.t., bet taip pat išsikovojo sau teisę, kad žemes, priklausančias svetimšaliui, apylinkės bajorija gali išpirkti[13]).

To didelio bajorijos susirūpinimo, kad svetimšaliai, o ypač lenkai, nesibrautų į Lietuvą, buvo du principiniai momentai. Visų pirma — tautinis, nes Statutas apie svetimšalius kalba ne kaip apie žmones „общего панства", bet „общего народа". Be šito tautinio momento, buvo dar ekonominis. Kiekvienas žemės gabalas, atitekęs svetimšaliui, buvo nuostolis bajorijai, didžiausia skriauda, kokią tik galima buvo jai padaryti. Ir net vėliau, XVII, o ypač XVIII amžiuje, kada Lietuvos bajorija ėmė lenkėti, vis viena Statutas ir jo nuostatai buvo saugojami su ypatin-

---

[13]) Działyński, Zbiór praw, 65, 284, 505... 516. „Jeszcze prosili jeste hospodara jeho miłosti żeby jeho milost' hospodar liachow, nemców ir uhrow kotorym w zemli żomojtskoj, oselosti podawany, racził wam dozwoliti skupowati, gdy sia wam ot nich welikoje utisnene dejet".

gu nuoseklumu. Jeigu dėl žemių tarp bajorijos buvo toks vieningumas, tai apie urėdus, pareigonis ir kalbėti netenka. Dėl XVI amž. turime konstatuoti, kad bajorija nesigailėjo protestų pareikšti dėl svetimšalių. Pvz., 1554 m. reikalaujama, kad matininkai, revizoriai būtų čiabūviai, nes nenorėta, kad valdovo pilių, dvarų ir valsčių surašymas, valdovo pajamų patikrinimas[14]) būtų atliekamas svetimšalių. Prof. Dąbkowski mano (Stanovisko 43), kad tas protestas buvo pareikštas prieš lenkus: „Jasienski, Falczewski, Komorowski ir Rajski". Ir matyt, kad svetimšalių daugiau nebuvo, nes jei jų būtų buvę, tai jų pavardės bent greta čia paminėtų būtų išsilikusios. Įdomiausia yra tai, kad Lietuvos bajorijos protestai, pareiškimai seimuose, beveik visada būdavo nukreipti prieš lenkus. 1559 m. Vilniaus Seime bajorija prašė, kad Palenkės referendoriai būtų vietos gyventojai. Be to, prašė, kad nebūtų leidžiama svetimšaliams tvarkyti iždo reikalų. 1501 m. prašoma, kad muitinės būtų duodamos tiktai čiabuviams.

Šalia valstybės administracinio aparato ir bažnyčios buvo dar viena pareigūnų rūšis, būtent, Didžiojo Kunigaikščio kiemo urėdai. Aukščiau minėti atstovai, Orvydas ir Jundzila, 1538 m. nuvežė dar tokį skundą - prašymą, būtent, kad Žygimantas Senasis „пожаловалъ чашничество ляху Ясеньскому". Anot jų žodžių, tai „фактъ новый небывалый". Ir lietuviai prašė Žygimantą Senąjį neįvesti tokių „новинъ" juo labiau, kad Didysis Kunigaikštis turįs pakankamai kunigaikščių, ponų ir riterių, labiau tinkančių ne tiktai tokiai vietai, bet ir aukštesnei, negu šitas „ляшокъ". Faktas, kad prieš tokį menkos reikšmės paskyrimą buvo taip protestuojama ir sakoma, kad tai „фактъ новый небывалый", paneigia pastabas, kad Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė XVI amž. buvo sulenkėjusi, pilna lenkų ir t.t.

Iš skundų - prašymų sužinome, kad didieji kunigaikščiai kartais ir Lietuvos teritorijoj patarnavimo reikalams pasilikdavo vieną kitą svetimšalį. Lietuviai dėl to piktindavosi ir jausdavosi labai įžeisti. Įdomu, kad ir dėl kiemo urėdų, kartojasi tas pats, kas ir kitur. Tos nepaprastai retos išimtys tikrai nebuvo vertos tokio didelio susirūpinimo ir pasipiktinimo.

Ta neapykanta svetimšaliams ir tas didelis, mūsų laikų žodžiais tariant, patriotizmo pasireiškimas XVI-me amžiuje yra suprantamas, atsiminus, kad Liublino Seime klasta ir apgaule

14) Dzialynski, Zbiór praw 432, 484—486.

lenkai atėmė ⅓ Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės teritorijos. Skriauda buvo gyvai jaučiama ir sukėlė nepaprastą reakciją.

Visus bajorijos reikalavimus ir skundus dėl svetimšalių III Statutas dar labiau išryškino ir patvirtino, negu II Statutas. Tai griovė visas lenkų viltis, juo labiau, kad tai buvo padaryta praslinkus 20-čiai metų po Liublino unijos, kurios akto § 14 skelbia: „Statuta i ustawy wszystkie, jakiekolwiek i z której - kolwiek przyczyny przeciw narodowi polskiemu w Litwie ustawione i uchwalone o koło nabywania i dzierżenia imienia w Litwie Polakowi, jakokolwiekby go kto dostał i dostawał, chocia po żonie albo z wysługi albo zakupnym, darownym obyczajem, zamianą ị ktorymkolwiek nabyciem wedla zwyczaju i prawa pospolitego, te wszystkie statuta aby żadnej mocy nie miały jako prawu, sprawedliwosci i tyż spolnej braterskiej miłości i unji a zjednoczeniu spolnemu przeciwne Litwinowi w Polsci, każdym słusznym obyczajem dostawac imienia i dzierżyc je wedla prawa, w którym leży ono imiene."

Tarp Statuto patvirtinimo ir Liublino unijos buvo trys elekcijos, ir pasirodo, kad naujai išrinktieji Lenkų karaliai ir didieji Lietuvos kunigaikščiai (Henrikas III, Steponas Batoras ir Žygimantas Vaza), patys svetimšaliai, kai tik peržengdavo Lietuvių - Lenkų konfederacinės valstybės sienas, tuojau pabrėždavo, kad tai dviejų valstybių sąjunga, o ne viena valstybė. Taip, 1573 m. Henrikas savo Pacta Conventa, kalbėdamas apie svetimšalius, temini Lenkiją. Toks paminėjimas, nesant Lenkijoje kodifikuotos teisės, yra būtinas. Apie Lietuvą čia nutylėta. Bet užtat toliau pasakyta, kad jis saugos Lietuvoje: „omnia iura, privilegia, libertates, immunitates, praerogativas", tarp kurių pirmoje vietoje ir buvo nuostatai, kod Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė yra tik čiabuviams[15]). Steponas Batoras, tvirtindamas Henriko artikulus ir duodamas naujus „Pacta Conventa", pažymi, kad visi žemės ir kiemo urėdai bus duodami ne svetimiems, bet abiejų tautų vertingiems žmonėms[16]). Žygimantas Vaza pasižada, kad net „Custodiam corporis sui" pasirinks tiktai iš čiabuvių ir kad jokių „possesiones, dignitates et officia" svetimšaliams neduos[17]). Vadinasi, ne tik Statutas garantavo Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės čiabuviams visas teises ir visus urėdus bei

15) Vol. Leg. II—862.
16) Vol. Leg. II—920.
17) Vol. Leg. II—1093 § 12.

žemes, bet ir naujai renkamieji valdovai — svetimšaliai, reikalaujant lietuviams, turėdavo tatai patvirtinti. Išrinktieji valdovai nei kiek neabejojo, kad Lietuva ir Lenkija sudaro sąjungą ne jausmų vedamos[18]), bet gyvo reikalo spiriamos.

XIX amž. Lenkijos istorikai, kuriais pasekė ir kitų tautų istorikai, nesidomėdami Statuto konstituciniais straipsniais, viena ar kita forma, skelbė, kad po Liublino unijos Lietuva nustojusi būti savarankiška. Ir Lietuvoje kai kurie nekritiški arba mūsų praeities nepažįstą žmonės dar vis nenustoja kartoti tų visai klaidingų išvadų. Pagrindą tai pažiūrai davė 1569 m. tarptautinio pobūdžio sutartis. Kadangi Statutas buvo menkai tyrinėjamas, o Lietuvos bajorija pamažu įprato į lenkų kalbą ir „papročius" ir juo toliau, juo labiau miršo savo savitumą. Todėl 1569 m. sutarčiai istorinėje literatūroje buvo skiriama ypatingai daug dėmesio. Nenuostabu, kad straipsniai, prieštaraują Statutui ir Lietuvos teritorijoj neturį galios, vėlesniais laikais buvo geriau žinomi, negu pats Statutas. Lietuvos bajorijos sulenkėjimas XIX amž. nekritiškiems ir kartais tendencingiems tyrinėtojams buvo geras pretekstas teigti, kad toji bajorija ir XVI amžiuje buvo tokia pat sulenkėjusi. O Statute, Žygimanto Vazos patvirtintame 20-čiai metų praėjus po 1569 metų sutarties sudarymo, nė žodžiu neužsiminta apie tai, kad Lietuva yra sudariusi sąjungą su Lenkija. Statutas, kad ir vadindamas lenkus „susiedais", taiko jiems be jokios išimties tuos pačius nuostatus, tuos pačius suvaržymus ir tas pačias lengvatas, kurios yra taikomos visiems svetimšaliams. Liublino unijos akto teisingiausias aiškintojas prof. Lappo savo paskutiniame veikale, pavadintame „Lietuvos Statutu" (1 t./2 p. 115) sako, kad dar didesnis užankcentavimas III Statute visokių suvaržymų svetimšaliams yra padarytas tuo tikslu, kad dar labiau pabrėžtų Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės savarankiškumą ir parodytų, jog Lietuva Liublino unijos aktą telaiko tarptautiniu aktu, kuris Lietuvos vidaus gyvenime neturi pilnos galios.

Bet vis dėlto lenkai nenorėjo tikėti, kad po Liublino unijos Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė jiems yra lygiai neprieinama, kaip ir prieš Liublino uniją, ir daug stengėsi, kad Lietuvoje juos nelaikytų „alienigenae". Lengviausia buvo veikti per bažnyčią, nes Lietuvos bažnytinė provincija priklausė Gniezno arkivysku-

18) 1569 m. aktas § 14.

po. Lenkai taip ir darė. Vilniaus vyskupas Radvila buvo perkeltas į Lenkiją Krokuvos arkivyskupu, o jo vietoje buvo paskirtas Maciejowskis. Ši byla truko labai ilgai — apie 10 metų. Lietuviai Maciejowskio į Vilnių neįsileido, ir per tą laiką buvo daug sielotasi, daug rūpintasi, susirašinėta, net į Romą važinėta. Prieš Maciejowskį pasipriešino ne tik bajorija, bet ir Vilniaus kapitula. Per visą tą laiką Vilniaus vyskupija buvo be vyskupo. Pagaliau visą tą klausimą gana netikėtu būdu 1601 m. išsprendė palyginti dar labai jauno kardinolo Radvilos mirtis. Visas šis atsitikimas yra labai vaizdžiai ir nuosekliai atpasakotas[19]). Vadinasi, net bažnytinėj ierarchijoj, kuri tiesiogiai priklausė nuo Gniezno arkivyskupo, kelioms dešimtims metų praslinkus po Liublino unijos pasireiškė lietuviškasis patriotizmas ir užsispyrimas ginant savo teises.

Tiesa, vėlesniais laikais Statuto nuostatai kartais būdavo pažeidžiami ir nevykdomi, bet tai nebuvo taisyklė, o tik išimtys. Statutas, iki pat Didžiajai Lietuvos Kunigaikštystei netenkant nepriklausomybės, buvo pagrindinis įstatymas, tvarkąs visą valstybės ir jos piliečių gyvenimą.

Literatūra:

1. Prof. Dąbkowski, Stanowisko cudzoziemców w prawie litewskim w drugiej połowie XV i w XVI (1447—1588) wieku". Lwów, 1912 m. „Studyja nad hystoryą prawa polskiego", V-me tome.
2. Prof. Dąbkowski, „Prawo prywatne polskie".
3. Prof. Dąbkowski, „Stanowisko cudzoziemców."
4. Prof. Dąbkowski, „O litewskich i polskich prawach".
5. Skwarczynski, „Stanowisko cudzoziemców w dawnem prawie polskiem koronnem", 1—264. Pamiętnik hystoryczno - prawny, tom XI, Lwów, 1932.
6. Działynski, Zbiór praw.
7. Daniłowicz, Skarbiec II t.
8. Zródła dziejowe IV t.
9. Balinski, Akademija Wileńska.
10. Archiwum Komisyi Prowniczei, VII t.
11. Monumenta Polonia Historica.

19) Prof. Lappo, Vilniaus vyskupo Maciejewskio byla, „Praeitis" I t. K. Lewicki, „Walka o biskupstwo Vileńskie z końcem XVI w. Prace historyczne w 30-lecie działalnosci profesorskiej" St. Zakrzewskiego. Lwów, 1934.

12. Halecki, Dzieje Unii II t.
13. M. Любавскій „Литовско - Русскій Сеймъ".
15. M. Любавскій „Очеркъ Литовско - русского государства".
14. M. Любавскій „Облостное дѣленіе".
16. Lappo „Великое Княжество Литовское".
17. „Lietuvos Statutas", I t.
18. Muchanow, Sbornik Nr. 91.
19. Volum. Leg., I t. ir II t.

Jonas Lappo (iun.)

1588 metų Lietuvos Statutas ir jo laiko sutartiniai nuostatai

Civilinės teisės nuostatams 1588 metų Lietuvos Statute tenka gana svarbi vieta. Kalbėdami apie juos, visų pirma turime pažymėti Statuto V—X skyrius, kuriuose specialiai kalbama apie civilinės teisės institutus ir santykius, bet nemaža jų randame ir XI—XIV skyriuose, liečiančiuose baudžiamuosius veiksmus ir teisės pažeidimus. To laiko civilinė teisė plačiai taikė privačias baudas, atsipirkimus ir atlyginimus. Nusižengimai asmeniui ir privačiam turtui buvo tiesiogiai susiję su šiokiais ar tokais piniginiais išieškojimais, teismo dedamais kaltininkui paties nukentėjusiojo arba jo giminės naudai[1]). Teisę pažeidusysis visada turėdavo mokėti, vis tiek, ar jis būdavo baudžiamas ar ne. Atlyginimas nukentėjusiajam už padarytą kūno ar dvasinę žalą ir jo teisės pažeidimą buvo vadinamas „navezki", „viny", „gvalty", nekalbant jau apie „golovščizny", kurios būdavo mokamos nužudytojo giminėms[2]). Be to, dėl padarytos turtinės žalos tekdavo mokėti „škod", t. y. atlyginimą už padarytąjį damnum[3]). Tuo būdu Statuto XI—XIV skyriai, liečią bausmes už nusižengimus privatiems asmenims ir privačiam turtui, plačiausiai kalba apie prievoles, kylančias ex delicto.

---

1) G. V. Demčenko, Nakazanije po Litovskomu Statutu, Kijev, 1894, 42 p. ir kt.

2) Ten pat, 201 p. ir kt.

3) Ten pat, 54 p. ir kt.

1588 m. Statuto IV skyrius apima teismo santvarką ir teisenę. Ir jame yra nemaža nuostatų, liečiančių materialinės civilinės teisės sritį. Be prievolių, kylančių ex delicto, kurios yra pasekmė teisės pažeidimo, padaryto teismo akivaizdoje arba ryšium su teismo tardymu, IV skyriuje randame nuostatų apie atstovavimą ir apie rekuperatorinę valdymo apsaugą. IV skyriaus 92 artikulas, nustatąs rekuperatorinės teisenos tvarką, numato ir materiališkai teisišką saugojamojo valdymo reglamentaciją[4]), o to pat skyriaus 56—61 artikulai, kalbą apie „zlecenjii rieči" ir apie „prokuratorių"[5]), kad ir neliečia tiesiogiai procesinio atstovavimo, yra svarbiausia įstatyminė medžiaga, pagal kurią galima spręsti apskritai apie atstovavimą Lietuvos teisę.

Net pirmuosiuose trijuose Statuto skyriuose, kurie pagal savo turinį priklauso valstybinės teisės sričiai, yra visa eilė artikulų, turinčių didelės civilinės teisės reikšmės. Pavyzdžiui paimsime kad ir nuostatus apie įsigytinę[6]) ir naikintinę[7]) žemietybinę senatį arba apie „geležinius lakštus", t. y. moratoriumus[8]), kuriuos dėl svarbių priežasčių teikdavo didžiojo kunigaikščio kanceliarija. Sutraukę draugėn tai, kas buvo sakyta, matome, kad iš keturiolikos 1588 metų Statuto skyrių šeši, t. y. V—XI, skirti specialiai civilinės teisės institutams reguliuoti, o likusiuose aštuoniuose skyriuose yra labai daug atskirų civilinės teisės pobūdžio nuostatų, kartais turinčių gana didelės reikšmės bendrajai Lietuvos civilinės teisės sistemai.

Jei pabandysime bendrais bruožais išsiaiškinti Statuto civilinės teisės pobūdžio įstatyminės medžiagos paskirstymą, tai gausime tokį vaizdą. Statuto V skyrius, pavadintas „O prave posagu i o venc", kalba apie dovaninius santykius, apie susituokimą, apie paveldėjimą pagal įstatymą po tėvų ir sutuoktinio

---

4) Žr. J. J. L a p p o (iun.), Rekuperatornyj vladelčeskij isk v litovskom prave konca XVII stoletija. Praga, 1933.

5) Cituodami Lietuvos Statuto artikulus, mes laikomės kituose savo darbuose Lietuvos teisės istorijos klausimais priimtos sistemos, būtent: arabišku skaitmeniu žymimamas artikulo numeris, o kitu po jo einančiu romėnišku skaitmeniu — kodekso skyriaus numeris. Kai iš konteksto nėra aišku, kuris Statutas cituojamas, tai po romėniškojo sakitmens, žyminčio skyrių, eina sutrumpintas kodekso pažymėjimas: I St., II St. arba III St.

6) Art. 2, III ir 43, III.

7) Art. 33, I ir 45, III.

8) Art. 27, I.

mirties, apie našlės globą vaikams ir apie globą našlaitėms. VI skyrius, pavadintas „O opskach“, kalba apie globos teisę, apie tėvo valdomą vaikų turtą, apie neatidalijamąjį brolių turtą, valdomą vieno iš jų, ir apie padalinimą bendrojo turto. VII skyrius, pavadintas „O zapisech i prodažach“, daugiausia tvarko nekilnojamųjų turtų perleidžiamuosius santorius ir užstato teisę; be šio pagrindinio turinio, jame yra ir kitų civilinės teisės sričių nuostatų: apie paveldėjimo perleidžiamuosius santorius ir dovanojimus mortis causa, apie kredito santorių formą, apie paveldėjimą teisių į reikalavimus ir pareigas, atsirandančias iš sutartinių prievolių, apie aukštutinės eilės paveldėjimą ab intestato, apie atsakomybę dėl integriteto daiktų, įkeistų ir atiduotų saugoti. VIII skyrius, pavadintas „O testamentech“, liečia tik testamentų sudarymą ir jų tikrumo sąlygas, ryšium su tuo užkliudydamas ir kai kuriuos kitus paveldėjimo teisės nuostatus. IX skyrius pavadintas „O podkomorych v povetach i o pravach zemlenych, o granicach i o mežach“, kalba apie pakamorės teismo organizaciją ir jo teiseną, paliesdamas visą eilę žemės santykių srities materialinės teisės klausimų, būtent: pasienio teisės pažeidimus, krantų teisę, įpėdinių bendrojo turto pasidalinimą geruoju, rastąjį lobį ir t.t. X skyrius, pavadintas „O pušču, o lovy, o derevo bortnoje, o ozera i senožati“, kalba apie medžioklės ir žvejybos teisę ir apie nusižengimus medžioklei; apie servitutus svetimuose turtuose; apie draudžiamą miško kirtimą, apie vogtus daiktus ir apie įvairią žalą svetimoje žemėje.

Sutraukę draugėn tai, kas čia buvo pasakyta, matome, kad III Lietuvos Statuto specialioje civilinėje dalyje liečiama daiktinės teisės sritis: žemės nuosavybės teisės, įkeitimo teisė ir predialiniai servitutai. Šeiminės teisės srityje kalbama apie dotalinius ir apskritai turtinius sutuoktinių santykius, apie globos teisę ir tėvų bei vaikų turtinius santykius. Paveldimosios teisės srities paliečiami testamentiniai rikiavimai, priskiriant čia ir dovanojimus mortis causa, ir paveldėjimas ab intestato. Prievolinės teisės srities paliečiamos paskolos santorio formalybės ir ryšium su atsakomybe dėl daikto žuvimo — realinės įkaito ir atidavimo saugoti sutartys. IV skyriuje, skirtame procesinei teisei, randame rekuperatorinės valdymo apsaugos ir sutartinio atstovavimo reglamentaciją, o skyriuose, nagrinėjančiuose baudžiamojo pobūdžio veiksmus, kaip kad ir daugelyje kitų sky-

rių, kur tik paliečiami teisės pažeidimo padariniai, — daugelio prievolių ex delicto reglamentaciją.

Dėl tokio civilinės teisės medžiagos paskirstymo Statute visų pirma krinta į akis sutartinių prievolių santykių reglamentacijos nepakankamumas. Iš tikrųjų šią sritį liečiančius artikulus galima rankų pirštais suskaityti, o jų reglamentuojamųjų dalykų visai nedaug. III Statuto[9]) VII-jo skyriaus, kalbančio pagal savo pavadinimą „o zapisech i prodažach", sakytą sritį reguliuoja šie artikulai: 7, 8, 12, 15, 18, 24, 25, 26 ir 30. Tų artikulų turinys toks: 7 artikulas nustato formą „lista zapisa", t. y. naminio akto, kuriame būdavo dedami antspaudai asmens aktą išdavusio ir dviejų arba trijų liudytojų, santorių dėl kilnojamojo turto, ypač dėl piniginių prievolių ir kredito santorių, nesusietų su nekilnojamojo turto įkeitimu[10]). Tokios formos prievolės buvo griežto pobūdžio, t. y. šaliai, išdavusiai „list zapis", nebuvo leidžiama kelti prieštarų dėl santorio turinio, ir

---

9) Dėl mūsų sužymėtų Trečiojo Statuto VII skyriaus artikulų, liečiančių sutartinių prievolių sritį, nepakankamai atidžiam juristui gali kilti klausimas: kodėl jiems nepriskiriame ir tų artikulų, kurie kalba apie pirkimą pardavimą. Atsakymas į tą klausimą labai paprastas: statutine teise pirkimas pardavimas dar nėra prievolinė teisinė sutartis. Nereikia pamiršti, kad pirkimą pardavimą galima priskirti prievolinių sutarčių sričiai tik tuo atveju, kai susiduriama su romėnų koncesualinės sutarties emptio-venditio tipo santoriu. Pirkimas pardavimas pagal Statutą dar tebėra daiktinės teisės stadijos santoris. Deja, istoriškai - juridiškoje literatūroje pirkimo pardavimo santoriai gana neretai klaidingai įterpiami į prievolinių sutarčių kategoriją. Kai kuriuose slavų teisių istorijos vadovėliuose pirkimas pardavimas apibūdinamas tiksliai laikantis romėnų emptio - venditio šablono. Čia tas santoris įgyja visus būdinguosius bruožus konsensualinės dvišalės prievolinės sutarties, neturinčios nieko bendra su normaliu pirkimu pardavimu pagal senąsias slavų teises. Vengdami nereikalingų citatų, nurodysime tik du labiausiai žinomus vadovėlius: P. Dąbkowsky, Prawo prywatne polskie ir M. F. Vladimirskij-Budanov, Obzor istorii ruskago prava. Šiame pastarajame lebai neatsargiai pasielgta be sąlygų priskiriant pirkimą pardavimą prievolinių santorių kategorijai; paskiausiųjų laikų rusų civilinė teisė pirkimą pardavimą laiko daiktinės teisės santoriu, kuriuo daiktas už atlyginimą pereina iš vieno asmens kito asmens nuosavybėn. Įstatymų Rinkinio X tomo I dalies 699, 1381 str. ir sek. tai tiesiogiai patvirtina.

10) Paskolos santorius, susietus su nekilnojamojo turto įkeitimu, reikėdavo įrašyti į miesto arba valstiečių teismo knygas (III St. VII skyr. 6 art.),

šios rūšies prievolėms buvo taikoma suprastinta teisena[11]). 7 artikulo forma buvo taikoma bajorijos prievolėms, o 8 artikulu buvo nustatyta panaši, kad ir kiek suprastinta, forma „paprastųjų" žmonių rašytiniams prievoliniams aktams. 12 artikulas pašalina naikinamąją senatį ieškiniams dėl įkeistų daiktų grąžinimo, kai įvykdomas įkaitu laiduotas reikalavimas, ir ieškiniams dėl paskolų, paimtų „zapis" forma[12]). 15 artikulas kalba apie reikalavimo teisių pagal „listy - opisy"[13]) perėjimą pirmojo kreditoriaus įpėdiniams. 18 artikulas nustato, kaip pareigos pagal „listy - zapisy" pereina įpėdiniams asmens, išdavusio lakštą, ir nustato jų atsakomybės ribas iš baudinių prievolės elementų priklausomai nuo to, ar palikėjas yra miręs prieš iškeliant ieškinį, ar jau ieškinį iškėlus, bet dar prieš stojimą teisme, arba po bylos iššiūrėjimo ir sprendimo paskelbimo. 24 artikulas numato atvejį, kai esti pamesti arba žuvę namine tvarka surašyti lakštai. Tinkamu laiku pranešęs teismui apie pametimą, lakštų netekusis gali santorį įrodinėti liudytojais, tuos lakštus mačiusiais, ir net priesaika, bet tik ne didesnei kaip 200 kapų skatikų sumai. 25 artikulas atmeta išvieninę atsakomybę kelių asmenų, vienu lakštu pasižadėjusių, kad kiekvienas iš jų atliks tam tikrą veiksmą[14]). Pagal „zapis" įteisintoji šalis gali

11) Smulkiau žr. J. J. Lappo (iun.), Listy - zapisy v litovskom pravie XVI stolietija, Tartu, 1935, 133 psl. ir sek.

12) Prie sutartinės prievolės liečiančios kategorijos dar būtų galima priskirti Trečiojo Statuto VII skyriaus 14 artikulą. Jis leidžia įnešti teismo depozitan skolos sumą mora creditoris atveju. Po to skolininkas įkeitėjas gali reikalauti, kad jam grąžintų įkeistąjį daiktą. Ieškinys dėl reikalavimo grąžinti įkeistąjį daiktą, įkaitu laiduotam reikalavimui išnykus, gali būti dviejų rūšių: daiktinis, t. y. vindikacinis, kurį savininkas vėl gali kelti, atgavęs visas nuosavybės teises nuo įkaito atleistajam daiktui, ir prievolinis, romėnų terminologija vadinamas actio pigneraticia directa, pagrįstas šalių prievoliniu - teisiniu susitarimu. Sunku pasakyti, kurio pobūdžio ieškinį turėjo galvoje VII skyr. 14 art. Mums vis dėlto atrodo, kad ten greičiau turėta galvoje daiktinis ieškinys, todėl ir vengėme VII skyr. 14 art. rašyti sąrašan.

13) „Opis" šiuo atveju vartojamas „zapis" reikšme. Tokio terminologijos netikslumo kartais būdavo ir įstatymo tekste. Smulkiau šiuo klausimu prašoma žr. J. J. Lappo (iun.), Listy - zapisy, 2 psl. 3 past.

14) VII skyr. 25 art., matyt, daugiausia turima galvoje kelių bendrininkų pasižadėjimai, nukreipti į non facere. Tokie pasižadėjimai dažniausia būdavo išduodami po susitaikymo, ir jais šalys įsipareigodavo nebekelti juridinio ginčo ir nesigriebti savivališkų veiksmų, nustatydamos aukštas sutartines baudas už pasižadėjimo sulaužymą.

reikalauti vykdymo tik iš tų kartu pasižadėjusiųjų, kurie savo priedermių neatliko, o šie pastarieji negali teisintis tuo, kad įteisintasis tuo pat metu neieško iš kitų bendrininkų, kurie pasirodė stropūs. 26 artikulas nustato rašytinę formą visokioms paskoloms, prašokančioms 10 kapų skatikų. Asmenys, pasiskolinusieji didelę sumą be „list vyznany", neverčiami grąžinti daugiau kaip 10 kapų skatikų. 30 artikulas nustato atsakomybę priėmusiojo daiktą saugoti ir užstato turėtojo dėl atiduotojo saugoti arba užstatytojo daikto žuvimo. Kai kilnojamojo daikto atidavimo saugoti arba užstatymo sutartis sudaryta „lista - zapisa" forma, tai daikto saugotojas ir užstato turėtojas tik tuo atveju atleidžiami nuo atsakomybės už daikto žuvimą, jei jis tinkamu laiku pareiškia teismui apie atsitikusį gaisrą arba vagystę ir jei pasirodo, kad ne tik užstatytieji ir deponuotieji daiktai, bet jo savi daiktai neliko nepaliesti. Ieškinys dėl užstatytojo arba deponuotojo daikto grąžinimo, jei nėra sudaryta atitinkamo dokumento, gali būti atmestas atsakovo tyrinamąja priesaika, jei jis tvirtina, kad nebuvo užstatyta ar duota saugoti[15]).

Matome, kad dauguma 1588 metų Statuto artikulų, liečančių sutartinių prievolių teisės sritį, yra nuostatų šiaip ar taip susijusių su prievolinių santorių formos klausimu. Jie arba nustato naminiam antspauduotam aktui formą, suteikdami jai tam tikrą įrodomąją galią, arba kalba apie padarinius prievolinės teisės sutartims, susietoms su tos formos laikymusi arba nesilaikymu. Daugiausia dėmesio įstatymų leidėjas kreipia į piniginės paskolos santorius, nors atskirais atvejais savo nuostatuose iškelia aikštėn ir kitokias sutartis, ypač realinio tipo sutartis. Minimų santorių esmės ir turinio jis niekur nenustato ir nenurodo, matyt, tardamas, kad tai yra visuotinai žinoma.

Visai aišku, teisinis gyvenimas Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės, kuri buvo viena iš didžiausių XVI amžiaus valstybių, sutartinių prievolių srityje negalėjo išsiversti tik piniginių paskolų santoriais ir sutartimis dėl grąžinimo in corpore paskolinto, užstatyto arba atiduoto saugoti daikto. Visos eilės prievolinių santorių ir santykių, kurie praktikoje, be abejo, buvo plačiai naudojami, Lietuvos Statutas nerado reikalo reglamen-

---

15) Jau iš to fakto, kad VII skyr. 30 art. užstatas gretinamas su daikto atidavimu saugoti tenka padaryti išvadą, kas čia įstatymas kilnojamojo daikto atidavimą saugoti traktuoja sutartinių prievolių požiūriu.

tuoti, o daugeliu atvejų tiesiog juos nutylėjo. Tačiau jo puslapiuose tolydžio minimi vienoki ar kitoki prievoliniai santykiai, numaną atitinkamus santorius, bet veltui bandytume Statuto nuostatuose ieškoti tokių santorių aprašymo arba reglamentavimo. Apie juos Statutas kalba ryšium su kitais dalykais, dažnai tik tarp ko kita, arba tiesiog viena ar kita proga paminėdamas asmenis, esančius tam tikrų sutartinių prievolių šalimi. Pavyzdžiui nurodysime kad ir šiuos artikulus: VII skyr. 8 art., kalbantį apie formą zapisov liudej prostych volnych-pochožych i na arendy danych", IX skyr. 27 art., draudžiantį nuomoti žemę „bez voli pana y liudej kniažeskich, panskich i zemianskich", XII skyr. 5 art., kalbantį apie amatininkų pagalves, ir XII skyr. 24 art., reikalaujantį registracijos į miestą atvykstančių tarnauti samdinių. Iš tų artikulų matyti, kad Statutui buvo žinoma tiek nekilnojamojo turto nuomojimas, tiek ir darbininkų bei amatininkų samdymas, bet tuos dalykus jis laikė visuotinai žinomus ir nerado reikalo nustatyti tų santorių turinį ir iš jų einančias šalims teises ir pareigas.

Aktų medžiaga, žinoma, sudaro visai kitokį vaizdą. Čia mes susiduriame su visa eile santorių, kurie Statute arba visai neminimi, arba atvaizduoti gana nepaprastai, jei apie juos spręsime pasiremdami tik įstatyminiais duomenimis. Trumpame žurnalo straipsnyje negalėdami duoti bent kiek pakankamos aktinių duomenų apžvalgos, apsiribosime tik nurodymu tų bruožų, kurie mums atrodo būsią esminiai Lietuvos XVI amž. antros pusės ir XVII amž. pradžios sutartinių prievolių sistemai apibūdinti.

Gretindami Lietuvos Statuto duomenis su aktinės medžiagos duomenimis, visų pirma turime būtinai pažymėti jau a priori neabejojamą faktą, kad juridinei praktikai buvo žinoma daug sutartinių prievolių santykių, kurie Lietuvos Statuto puslapiuose visai arba iš dalies nutylimi. Santykiai, kylą iš daikto nuomos, iš darbo samdos, iš rangos, iš sutarties dėl pervežimo sauskeliais ir vandeniu, įgaliojimai, bendrovės ir kt. buvo gerai žinomi tiek Didž. Kunigaikštystės gyventojams, tiek teismams[16]). Toliau,

16) Plg., pvz., aktus, kuriuos išduodavo Vilniaus Komisija senoviniams aktams žiūrėti: XX t. Nr. Nr. 62, 254, 105, 200, 103, 328, 330 ir XXII t. Nr. Nr. 488, 111, 578. Toliau, cituodami Vilniaus Komisijos aktus, žymėsime sutrumpintai: V. K. A.

labai svarbi ta aplinkybė, pačio Lietuvos Statuto nepakankamai pabrėžta, būtent, kad sutartinių prievolių santykių atsiradimas nebuvo susietas su rašytinio arba kitos kurios specialios formos susitarimu. Lietuvos Statutas, nustatydamas tam tikriems santoriams tam tikrą formą ir grasindamas tų santorių negaliojimu, jei jie bus sudaryti netinkama forma, pripažįsta betgi ir neformalių susitarimų galiojimą visais tais atvejais, kai galiojimas jo nuostatų neatmetamas[17]). Šis nuostatas, kad ir ne visada dabartinės literatūros pripažįstamas, vis dėlto aktinės medžiagos duomenų visai patvirtinamas[18]).

Pagaliau labai svarbus Lietuvos prievolinės teisės bruožas yra tas, kad praktikoje gana plačiai buvo taikoma rašytinė santorių forma, kurią VII skyr. 7 art. nurodo paskolos sutartims ir VII skyr. 30 art. rekomenduoja daikto atidavimo saugoti ir įkaitinių prievolių sutartims. Ta forma, dažniausia vadinama ‚list zapis" arba „list dobrovolnyj zapis", būdavo naminiu būdu sudaryto akto forma, akto, kurį pasirašydavo ir pridėdavo savo antspaudus asmuo jį išdavusis ir du arba daugiau liudytojai. Akto turiniu aktą išdavusis asmuo paprastai pripažindavo, kad gavo iš kontrahento tam tikrą sumą pinigų arba daiktą, kurį jis pasižadėdavo grąžinti kontrahentui. Taip apibūdina tokį aktą VII skyr. 7 art., tiesiog jį nurodydamas kaip formos pavyzdį paskolos santoriams. Tokio pirmykščio ir paprasčiausio pavidalo „list zapis" iš esmės buvo žinomas ir priešstatutinei teisei „list vyznanyj" vardu; tai buvo paprastas skolininko raštinis pripažinimas, kad jis skolingas tam tikrą sumą. „List zapis" savo vienašalio pobūdžio nenustojo ir III Statutu, tačiau praktika dar gerokai prieš 1588 metus naudojo jį priemone sukurti įvairiausioms prievolėms, nukreiptoms ne tik į „dare", bet ir į „facere". Šios pastarosios paprastai būdavo taip redaguojamos: nurodžius prievolės causa, būdavo išdėstoma esmė šalies apsiimamosios pareigos, reikalaujančios tam tikro veiksmo arba susilaikymo nuo veiksmo, o po to jau būdavo nustatoma sutartinė bauda dėl nevykdymo ir pareiga atlyginti dėl sutarties nevykdymo atsiradusių nuostolių, kuriuos dažniausiai būdavo

---

17) Plg., pvz., jau minėtą III St. VII skyr. 30 art., pripažįstantį, kad greta rašytinių gali būti ir žodiniai daikto atidavimo saugoti ir kilnojamojo turto užstatymo santoriai.

18) Šiuo klausimu kiek smulkiau mūsų tyrinėjime: Listy - zapisy v litovskom pravie XVI stolietija, 19 psl. ir sek.

leidžiama nustatyti pačiai priešingajai šaliai pliku žodiniu pareiškimu[19]). Rėmimasis prievolės causa, tiksliai kalbant, buvo daugiau istorinė reminiscencija, negu apsąlygojimas nurodomos prievolės pagrindu. Bylos sprendimas pagal tokius „listy dobrovolnyje zapisy" buvo toks suprastintas, jog santorio causa klausimo teismas faktiškai nespręsdavo — jei aktas pripažintas tikru, kelti ginčo dėl prievolės esmės nebuvo leidžiama[20]). Vis dėlto mūsų nagrinėjamuoju laikotarpiu „zapisy", kuriuose nenurodoma prievolės pagrindo, t. y. vad. cautiones indiscretae, kiek galima spręsti, nebuvo praktikuojami[21]). Mūsų nuomone, tatai tik įrodo, kad „lista zapisa" ryšys su jo istoriškuoju pirmatakūnu „listom vyznanym" visuomenės juridinėje sąmonėje buvo dar labai gyvas. Dėl sakytos praktikos beveik daugumą gyvenimo keliamų prievolinių santykių šalys galėjo, jei norėjo, tvarkyti ne neformaliomis ir procesiniu atžvilgiu nevisai patikimomis sutartimis, o aiškiais vienašaliais rašytiniais pasižadėjimais, turinčiais visus suprastintosios teismo apsaugos privalumus. Todėl, jei tik reikalas liesdavo stambesnes sumas ar svarbesnius interesus, šalys dažniausiai stengdavosi griebtis „listy zapisy" formos, kurie Lietuvos teisėje vaidino vaidmenį panašų į tą, kurį stipuliacija vaidino romėnų sistemos sutartyse.

III Lietuvos Statuto sutartinių prievolių santykių reglamentacijos nepakankamumas taip nekristų į akis, jei ir kitos civilinės teisės sritys būtų jo taip pat trumpai ir fragmentiškai paliestos. Tačiau kiti Statuto civilinės teisės skyriai yra nuodugnesni ir gana sistemingi — pakanka pažvelgti tik į VI skyrių („O opiekach") ir į VIII skyrių („O testamentach"). Dėl VII skyriaus (O zapisech i prodažach), žiūrint į jį ištisai, prima facie nepakankamo sistemingumo tenka pasakyti, kad, geriau įsižiūrėję įsitikiname, jog tas nepakankamumas yra tik tariamas.

Bereikia tik pažvelgti į tą skyrių ir jo vietą Trečiame Statute ne įprastuoju požiūriu, įskiepytu mums romėnų teisės ir skatinančiu išskirti į vieną grupę daiktines teises, o į kitą prie-

---

19) „Na goloe slova rečenje" priešingosios šalies — pagal stereotipinę formulę to laiko aktų.

20) Smulkiau žr. J. J. L a p p o (iun.), Listy - zapisy v litovs. pravie XVI stolietija, 135 psl. ir sek.

21) Smulkiau ten pat, 134 psl.

volines teises, bet laisviau. Vartodami tą pat romėnų teisės terminologiją, III-jo Statuto VII skyrių galėtume pavadinti „Apie santorius inter vivos“. Taip pavadinus, jo turinys mums atrodytų visai nuoseklus ir jo vieta tarp kitų skyrių visai tinkama. Iš tikrųjų taip ir yra: V ir VI skyriai paskirti šeimos teisei, VII skyrius — daiktinės ir prievolinės teisės santoriams inter vivos, VIII skyrius — santoriams mortis causa. Todėl Statutui būtų galima prikišti tik tai, kad septintame skyriuje nepakankamai išsamiai paliestos atskiros rūšys prievolinių santorių, kurie buvo žinomi Statuto laikmečio Lietuvos teisei. Tačiau ir tam buvo pagrindas, kuris pakankamai paaiškina ir pateisina tokį, kaip kad iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kodekso nepilnumą.

Visų pirma reikia turėti galvoje tai, kad 1588 m. Statutas buvo daugiau kaip penkiasdešimt metų trukusio įstatyminio darbo galutinis rezultatas. Kai per penkiasdešimt devynerius metus vienas po kito išleidžiami trys kodeksai, iš kurių kiekvienas paskesnis yra pirmesnio išplėtimas ir patobulinimas, tai beveik negalimas dalykas, kad paskutinėj redakcijoj būtų spragų ir nedasakymų, galinčių sudaryti daug sunkumų praktikai. Aišku dalykas, kad jei gyvenimas būtų primygtinai reikalavęs prievolinių sutarčių smulkios įstatyminės reglamentacijos, tai ji būtų būtinai buvusi įdėta jei ne į II-jį, tai jau bent į III-jį Statutą. Kuo tenka aiškinti tai, kad šis labai išsamus Lietuvos Kodeksas rimtą dėmesį atkreipė tik į paskolas ir įkaitinių prievolių santykius, iš kitų prievolinių santykių tepaliesdamas tik saugoti atiduotąjį turtą? Mūsų nuomone, dvi aplinkybės duoda į tą klausimą išsamų atsakymą.

Pirmoji iš tų aplinkybių yra ta, kad Lietuvos Statutas visų pirma buvo pagrindinio valstybės požiūriu Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų elemento — bajorijos — kodeksas. Tiktai bajorija, kuriai tekdavo pakelti krašto karinės ir politinės tarnybos naštą, turėjo visas politines teises ir maksimumą civilinių teisių. Socialiniu atžvilgiu ji buvo žemvaldžių dvarininkų klasė. Todėl ir Statuto civilinės teisės nuostatai visų pirma buvo skirti savo žemėje gyvenančių bajorų reikalams. Kokie turtiniai santykiai daugiausia sutinkami dvarininkų gyvenime? Iš daiktinės teisės srities santorių inter vivos, žinoma, visi santoriai, liečią nekilnojamojo turto ir jo inventoriaus įgijimą, perleidimą ir įkeitimą; iš prievolinės teisės — paskola, įkeitimo sutartis, daikto atidavimas saugoti. Visus tuos santuorius re-

guliuoja III-jo Statuto artikulai, ir juo kurie iš jų reikšmingesni bajorams žemvaldžiams, juo svarbesnė vieta jiems tenka Statute. Žemvaldžių santykiai su „paprastais žmonėmis, ne su bajorais, dažniausiai ribojosi žemės arba ūkio pravartybių išnuomojimu. Kadangi buvo laisvų ir nelaisvų valstiečių, gyvenusių dvarininko žemėje ir turėjusių jam dirbti, tai samdomasis darbas buvo nedaug tevartojamas. Statutas, kaip matėme, nepamiršo paminėti ir nuomojimą bei „paramą", kurią ponas duodavo pas jį atvykstantiems apsigyventi laisviesiems žmonėms. Gyvenimas tiek dvarininko, tiek valstiečio žemėje, apskritai, nesudarydavo palankių sąlygų painiems ir įvairiems prievolinių sutarčių santykiams susidaryti. To gyvenimo reikalai paprastai ribodavosi siauru ratu realinio tipo sutarčių: paskola, įkeitimu ir paprasčiausiomis nuomos formomis. Tikrąją aplinką prievolinėms sutartims plėstis sudaro tik miestas su savo prekyba, pramone, piniginių ūkių ir reikmenių aptu. Bet visi stambiausieji Didžiosios Kunigaikštystės miestai gyveno ne nacionaline statutine, o Magdeburgo teise[22]).

Antroji aplinkybė, paaiškinanti sutartinių prievolių santykių reglamentacijos trumpumą, buvo ta, kad Statutas, apskritai imant, nepretendavo pasiekti išsamaus savo nuostatų pilnumo. Daugiausia dėmesio jame buvo kreipiama į viešąją teisę: į didžiojo kunigaikščio valdžią ir jo pareigas, į krašto gynimo organizaciją ir gyventojų karinę tarnybą, į bajorų luomo organizaciją ir teises, į teismo santvarką ir teiseną. Civilinės teisės srityje įstatymų leidėjas daugiausia dėmesio kreipė į bajorų klasės gyvenimui svarbiausiuosius institutus, t. y. visų pirma į reguliavimą visų pagrindinių klausimų, susijusių su bajorų žemės valdymu. Daugelis klausimų, kurie primygtinai nereikalavo įstatyminio sutvarkymo, buvo paliekami praktikai spręsti. Juk Didžioji Kunigaikštystė gyvavo ir prieš išleidžiant statutus. Tada praktika pajėgdavo išspręsti kylančius klausimus. Lietuvos Statutų išleidimo laikais krašte jau buvo išsivysčiusi paprotinė teisė, kuri pradžioje veikė kartu su įstatymais. Pirmasis Lietuvos Statutas paprotinę teisę tiesiog nurodė kaip įstatymi-

---

22) Kaip išimtį reikia pažymėti, kad kai kurie smulkūs Didžiosios Kunigaikštystės miestai gavo ne Magdeburgo, o Kulmo teisę, o vienas — švedų teisę. Žr. F. V. Taranovskij, Obzor pamiastnikov magdeburgskago prava zapadno - ruskich gorodov litovskoj epochi, Varšava, 1897.

nės teisės pagalbininkę tiems atvejams, kai teisėjas neranda atitinkamo nuostato įstatyme. Ir II-sis Statutas nedraudė naudotis tuo šaltiniu, o Stepono Batoro 1576 m. universalas tiesiog siūlė spręsti bylas „vodle obyčaju prava pospolitogo i Statutu Velikogo Kniazstva Litovskago". III-sis tatutas padėtį kiek pakeitė: apskritai nekalbėdamas apie paprotinę teisę, jis siūlo teismui, jei įstatyme yra spragų, vadovautis savo teisinga nuožiūra ir kitų krikščioniškų kraštų teisės pavyzdžiu. Statuto IV skyr. 54 art. baigiamas tokiais žodžiais:

„A gde by čogo v tom Statute ne dostavalo, togdy sud, prichiliajučy sia do bližšoe spravedlivosti, vodle sumnenja svoego i prikladom inšych prav chrestijanskich to otpravovati i suditi maet"[23]).

Jei prie to, kas čia pasakyta, pridėsime, kad čia nagrinėjamuoju laikotarpiu Didžiojoj Kunigaikštystėj buvo labai paplitę Magdeburgo teisės rinkiniai[24]) ir kad teismo bylų protokoluose neretai užtinkama pažymėjimų, kad advokatai rėmėsi „cezarine", t. y. romėnų teise ir net ją liečiančia literatūra[25]), tai mums bus aišku, jog III-sis Statutas galėjo ramiai palikti kai kuriuos civilinės teisės klausimus smulkiau nesureglamentuotus.

A. P.

1351 metų D. L. Kunigaikščio Kęstučio ir Vengrų karaliaus Liudviko sutartis.

Didysis Lietuvos Kunigaikštis Kęstutis 1351 metais rugpiūčio mėn. 15 d. sudarė su Vengrų karaliumi taikos sutartį, kurią patvirtino priesaika[1]), atlikta su kraujo aukomis pagal seną lietuvių paprotį. Tos sutarties D. L. Kunigaikštis netesėjo, nes trečią dieną pabėgo iš Vengrijos karaliaus stovyklos. Yra keliamas

[23]) Tekstas cituojamas iš prof. J. L a p p o, 1588 metų Lietuvos Statuto, II t. Kaunas, 1938 m.

[24]) Kai kurie iš tų rinkinių buvo išleisti ne lotynų, o lenkų kalba, ir todėl buvo prieinami platiems gyventojų sluoksniams. Žr. F. V. T a r a n o v s k i j, Obzor pamiatnikov magdeburgskago prava (aukšč. cit.).

[25]) Kaip pavyzdžiui pasiremsime Trakų vaivados žmonos Kateriny Glebovič byla, kurią 1591 m. rugpiūčio 12 d. sprendė Vilniaus žemės teismas (V. K. A., XX t. Nr. 50),

[1]) Jonas Dubnicensis, Chronikos. Žr. taip pat prof. E. A. Volterio straipsnį „Židiny" (1936 m. Nr. 4, 453 psl.).

klausimas, kodėl Kęstutis priesaikos netesėjo. Pravartu būtų į šią priesaiką pažvelgti iš juridinės pusės. Prof. Ig. Jonynas ir prof. E. A. Volteris šią priesaiką nagrinėja istoriniu atžvilgiu.

Susipažinkime su tomis aplinkybėmis, kuriomis sutartis buvo sudaryta, su pačia sutartimi ir jos priesaika.

Lenkijos karalius Kazimieras, nebepajėgdamas atremti dažnai pasikartojančių kunigaikščių Kęstučio ir Liubarto užpuolimų, pasikvietė talkon prieš lietuvius Vengrų karalių Liudviką. Vengrų karalius kvietimą priėmė ir nuvyko į Krokuvą, kur sustojo aštuonias dienas poilsio. Nuvykęs iš čia į Liubliną, jis radęs Kazimierą sergant. Kazimieras Liudvikui pavedęs vadovauti savo kariuomenei. Lenkų bajorai turėjo duoti Liudvikui ištikimumo priesaiką, laikyti jį savo vadovu ir visuose karo žygiuose klausyti jo vadovybės. Liudvikas iškeliavo į Lietuvą. Po penkiolikos dienų pasiekęs Lietuvos sieną, jis nusiuntė pas Kęstutį tris pasiuntinius, kviesdamas Didįjį Lietuvos Kunigaikštį atvykti į jo stovyklą derėtis.

Kęstutis kvietimą priėmė, pasiuntinius paliko įkaitais, o pats su didikais nuvyko tartis. Į Liudviko stovyklą atvyko 1351 m. rugpiūčio mėn. 15 d. ir sudarė tokią sutartį:

1. Kęstutis priims krikščionių tikėjimą ir apkrikštys visą lietuvių tautą; už tai Vengrų karaliaus Liudviko tarpininkavimu gaus iš Popiežiaus karaliaus karūną.

2. Lenkų ir Vengrų karaliai padės lietuviams atsiimti kryžeivių ordino užimtus Lietuvos teritorijos plotus ir visada gins Lietuvą nuo priešų užpuldinėjimų.

3. Kęstutis leis steigti Lietuvoje vyskupijas, arkivyskupijas ir įvairias bažnytines bei religines įstaigas.

4. Kęstutis krikštytis turi Budoje (Pešte), kur nuvyks kartu su Vengrų karaliumi Liudviku.

5. Lietuvos, Lenkijos ir Vengrijos valstybės saugos tarpusavio taiką, o tų trijų valstybių gyventojai galės niekeno nekliudomi ir nedraudžiami keliauti iš vienos valstybės į kitą.

Tokia buvo sutartis, kurią Kęstutis patvirtinęs senu lietuvių papročiu priesaika.

Kęstutis liepęs atvesti rudą jautį ar taurą ir pririšti tarp dviejų medžių arba kuolų. Kai jautis buvo pririštas, Kęstutis paėmęs peilį ir jį nudūręs smūgiu į kaklą. Kęstutis ir visi su juo buvę lietuvių didikai pasišlakstė nudurtojo jaučio krauju rankas ir veidus, tardami lietuviškos priesaikos žodžius. Po to pats

Kęstutis savo rankomis nukirto jaučio galvą, ir visi priesaikos dalyviai tris kartus praėjo tarp jaučio galvos ir kūno.

Priesaikos ritualas tiek savotiškas, jog kai kam kyla mintis, kad Kęstutis nedavęs jokios priesaikos, o suvaidinęs komediją. Prof. Ig. Jonynas ir kiti lietuvių istorikai reiškia nuomonę, kad įvairių amatininkų krikščionių įsikūrimas Lietuvoje bus paveikęs lietuvių pasaulėžiūrą ir įnešęs naujų elementų į senąją religiją. Todėl Kęstutis su savo palydovais, prisiekdamas senuoju lietuvių papročiu ir būdu, galėjęs ta priesaika netikėti, galėjęs ją atlikti politiniais sumetimais. Tokiam žygiui Kęstutis turėjo pakankamai pavyzdžių iš lenkų ir kryžuočių ordino, kurie sudarydavo su lietuviais įvairias sutartis, jas patvirtindavo priesaikomis, bet pirmai progai pasitaikius sulaužydavo.

Prof. E. A. Volteris mano, kad kraujo priesaika lietuviams galėjo simbolizuoti giminingumo ryšius tik tarp tos pačios tautos ir tuos pačius dievus garbinančių gyventojų.

Norint šį klausimą išspręsti, bus ne pro šalį panagrinėti kitų tautų priesaikos būdus ir jų reikšmę.

Adolf Lobe (žr. Stier - Somlo Handwoerterbuch d. Rechtswissenschaft Bd. 2, 164 psl.) kalbėdamas apie priesaiką taip sako: „Eid", gotiškai „aips", turi prasmę ryšio, atliekamo burtų kalba. „Schwoeren", gotiškai „svaren=hersagen", liečia kurio nors daikto įkeitimą, atliekamą burtų kalba. Pasekmė to yra, kad melagingai prisiekusis netenka to daikto, kuris priesaikoje eina įkaitu, arba tas daiktas atneša jam nuostolių. Seniausias priesaikos būdas buvo ginklo priesaika, vėliau galvijų priesaika. Lygiai taip pat asmenys arba žmogaus kūno dalys („savo barzda"), garbė ir laisvė būdavo įkeičiami, prisiekiant. Dar ir šiandien yra garbės skolos mokamos pirmoje eilėje. Tvirčiausia priesaika būdavo iššaukus dievybę, kuri, priesaiką sulaužius, atnešdavo mirtį. Ši priesaika būdavo atliekama aukojimo vietoje, paliečiant aukojimo žiedą. Užviešpatavus krikščionių religijai, priesaika buvo atliekama bažnyčioje pas altorių, paliečiant kryžių arba relikviją. Nuo to laiko buvo tariama, kad Dievas turįs būti priesaikos tikrumo liudytoju. Kol tautoje yra gyvas tikėjimas, tol priesaika turi savo prasmę ir patvarumą.

Kaip sutarties accessio daugelis tautų vartodavo priesaikas, susietas su oru, seilėmis ir krauju. Oras dažnai laikomas dvasios dalimi. Mirštančiojo paskutinis atsikvėpimas laikomas dvasios išskridimu iš kūno. Mirštančiojo krūtinės lastos įdubi-

mas laikomas dvasios atsiskyrimu nuo kūno. Juk ir lietuviai sako: „Iškvėpė dvasią“. O rusų duch, dyšati yra visai giminingi[1]). Kitos tautos vėl dvasia laiko skystąsias žmogaus dalis — seiles ir kraują. Dvasia esanti gyvybiniuose žmogaus syvuose, kraujuje ir jo išsiskyrimuose. Kokiais būdais buvo vartojami visi šie dalykai sutarčiai patvirtinti, žinios ne visur užsiliko. Apie tai galima susidaryti vaizdą tik iš dabar ar netolimoj praeityj gyvenusių primityvių tautų vartojamo būdo. Štai du ypatingi negrų būdai vartojant orą (iškvėpimą) ir seiles. Sudarydami sutartį, kontrahentai ją sutvirtina, lėtai mosteldami kairiąją ranką prieš atvirą burną ir su gargaliavimu palengva iškvėpdami orą. Nuerai ir Dinkai (grynos negrų tautos) spiaudo vienas ant kito; Nubijos Masajai apspiaudo prekes ir pinigus. Dar ir dabar gana dažnai užtinkamas paprotys apspiaudyti pinigą, gavus gerą pelną arba pirmą prekę pardavus... Tai gali būti sutarties dalies liekana ar bent ženklas, kad seilės turi kažką bendro su likimu, su mus valdančiomis, mūsų gyvenimą lemiančiomis būtybėmis.

Kraujas, kaip sutarties accessio, vartojamas gana plačiai. Vartojimo būdų yra labai įvairių. Labiausiai paplitęs būdas yra įlašinimas keleto lašų kraujo į indą, iš kurio geriamas gėrimas. Kai sudaroma dvišalė sutartis, tai lašinamas abiejų kontrahentų kraujas, ir abu tą mišinį išgeria.

Sutartis sudarant buvo praktikuojamos ir kito pobūdžio priesaikos, vartojant ne kontrahentų, bet galvijų kraują ir kūno dalis, dažniausiai karvės arba kiaulės. Aukai skirtasis gyvulys būdavo su tam tikromis apeigomis užmušamas, nukertama galva, išimama širdis ir sukapojama į tiek dalių, kiek priesaikos apeigose dalyvauja tautelių ir giminių vadų. Gyvulio kapojimas į dalis, tai perspėjimas priesaikos dalyviams, kad visi tie, kurie nesilaikys priesaikos apeigų metu ištartų priesaikos keiksmo žodžių, bus tokiu pat būdu nužudyti ir sukapoti. Kraujas simbolizuojąs kraujo brolių priesaikos ryšį ir norą laikytis taikos[2]).

Tokiu būdu tarimas, kad Kęstutis vartojo savo priesaikai sutvirtinti jaučio kraują, yra pakankamai pamatuotas, ir prof.

---

[1]) Petražitskij L. I. Teorija prava i gosudarstva, 1909.

[2]) Dr. Richard Lasch, Der Eid. Seine Enstehung und Beziehung zu Glaube und Brauch der Naturvoelker, 1908 m.

Volterio argumentai, kad tai buvo lietuviškas paprotys labai įtikinanti. Reikia dar pridurti, kad Lietuvos stumbrai, kaip retas gyvulys, turėjo būti labai gerbiami, todėl nenuostabu, kad stumbras pateko į Kauno miesto ženklą, juo labiau, kad albinizmas yra retas gamtos reiškinys, sukėlęs aukštą pagarbą tokiam stumbrui ar jaučiui. Jautis, kaip aukų objektas, buvo žinomas daugeliui tautų.

Vartojamas ne savo, bet galvijų kraujo tikybinėmis apeigomis sudaromoms sutartims sutvirtinti, yra aukštos kultūros pažymys. Žemos kultūros žmonėse jo nepasitaiko. Tai nebuvo simbolistika. Kodėl taip buvo daroma, kuri to darymo prasmė, tikrų davinių nėra. Vis dėlto tai galima aiškinti tokiu būdu: aukojamuoju galviju aukotojas užkeikia arba įkeičia savo likimą, jis sutinka, jei nepildys priesaikos, kad jam darbuose, ne tik nebūtų padedama, o jo likimas taip globojamas, kaip buvo pasielgta su aukojamuoju galviju. Tas asmuo, kuriam buvo pasižadėta ir kuriam priesaika neištesėta, gali su pasižadėjusiuoju taip pasielgti, kaip kad buvo pasielgta su aukojamuoju galviju, ir dievų rūstybės už tai jis nesusilauks. Juk paprastai buvo tikima, kad žmonės dievų globojami. Kas dievų neglobojamas, tą visokios nelaimės ištinkančios. Lygiai taip pat dievai keršiną tam, kas paliečia jų globojamą asmenį. Panašiai yra ir krikščionių tikybos priesaika. Tik čia Dievas Teisėjas šaukiamas liudytoju, jei kas nors neišpildys savo priesaikos, tai priesaikos laužymas baudžiamas ne tik globos netekimu, bet amžinais kentėjimais po mirties.

Iš to, kas čia pasakyta, aišku, kad anksčiau sutartys beveik visados būdavo sustiprinamos priesaika ir kad priesaika, kaip sutarties accessio, turėjo tą pat reikšmę, kaip kad šiandien kai kurių sutarčių realinis turto laidas. Galima net pasakyti, kad tai ne priesaika, o sutarties ritualas.

Taigi, reikia padaryti išvadą, kad Kęstučio priesaika sutarties sudarymo metu buvo ne priesaika siaura prasme, o pačios sutarties dalis.

Pažvelkime, kaip mes turėtume vertinti Kęstučio elgesį juridiniu atžvilgiu.

Kai sutartis esti vienašalė, tai ją priesaika tvirtina tik viena šalis, bet kai sutartis esti dvišalė, tai prisiekia abi šalys. Kęstučio ir Liudviko sutartis yra ne vienašalė. Ji įpareigoja ne Kęstutį, bet lygiai taip pat ir Vengrų karalių Liudviką. Liudvi-

ko prievolė juridiniu atžvilgiu yra daug svaresnė, nes jis pasižada tarpininkauti pas Popiežių gauti Kęstučiui karūną; jis pasižada atsiimti iš kryžeivių ordino užimtus Lietuvos teritorijos plotus ir visada ginti Lietuvą nuo priešų užpuldinėjimų. Kęstutį įpareigoja priimti krikštą. Kęstutis pasižada krikštytis, krikštyti tautą. Tik leidimas steigti Bažnyčios įstaigas ir leisti kurtis svetimtaučiams yra svarūs įsipareigojimai. Tuo būdu, jei Kęstutis prisiekė, tai lygiai taip pat turėjo prisiekti ir Vengrų karalius, nes Kęstutis, kad ir nebuvo karalius, nebuvo ir Liudviko vasalas. Liudvikas pasižada jam išrūpinti karaliaus karūną, kitaip tariant, pripažįsta jį sau lygiu. Jei Liudvikas nesustiprino sutarties priesaika, tai ji dar nesudaryta, ji dar tik sudaroma, ir jei Liudvikas priesaikos tuoj taip pat neatlieka, tai sutartis neprivaloma, nes sutarties dar nėra.

Kyla klausimas, kokio pobūdžio buvo ši priesaika: asertorinė ar promisorinė. Pirmoji yra tokia, kuri duodama patvirtinti kokiai nors tiesai, jau įvykusiai praeityje. Antroji laiduoja tam tikrą laikymąsi ateityje, pvz., valdininko, kario ištikimybės priesaika ir pan.

Kad šios rūšies priesaika buvo promisorinė, nekyla jokio abejojimo, nes Kęstutis prisiekė dėl būsimo įvykio. Jis pasižadėjo krikštytis, krikštyti tautą, leisti krikščionių vyskupams ir dvasininkams dirbti ir pan. Vienok tokio pobūdžio priesaika gali būti iš esmės ir asertorinė, nes šia pat forma galima tvirtinti ir kokį praeities įvykį.

Taip ši priesaika atrodo juridiniu atžvilgiu.

Al. M.

Lietuvos įstatymų kodifikacija XIX a. pirmoje pusėje.

Antraštėje pažymėtam dalykui išryškinti, atrodo, bus naudinga, kad ir bendrais bruožais, prisiminti Lietuvos valstybės teritorinius pasikeitimus. Čia, visų pirma, pažymėtini 1569 m., kuriais Lietuva neteko didžiulių Ukrainos plotų, tada prijungtų prie Lenkijos. 1667 m. Andrusavos sutartimi Lenkija perleido Maskvai Uždnieprio Ukrainą (kairįjį Dniepro krantą) ir Kijevo apylinkę. Po visos eilės administracinių pertvarkymų 1802

m. Uždnieprio Ukraina buvo padalyta į Černigovo ir Poltavos gubernijas.

1772 m. Rusija užėmė rytinę Lietuvos dalį ligi Dauguvos ir Dniepro. 1793 m. įvyko antras padalinimas, kuriuo Rusijai atiteko plotai ligi Daugavpilio - Kameneco linijos, pietuose atsiremią į Dniestro upę. Pagaliau 1795 m. Rusija užėmė likusiąją Lietuvos dalį, išskyrus kairįjį Nemuno krantą — Užnemunę, kuri atiteko Prūsijai ir išbuvo jos valdžioje ligi Napoleono laikų. Taip pat Rusijai atiteko likusioji Ukrainos dalis. Ryšium su Napoleono karais dar buvo teritorinių pakeitimų. Rusijos prisijungtieji plotai administraciniu atžvilgiu buvo keletą kartų pertvarkomi. XIX a. antrojo dešimtmečio pradžioje šitie plotai buvo padalyti jau į 8 gubernijas: Vilniaus, Gardino, Minsko, Mogilevo, Vitebsko, Podolės, Valuinės ir Kijevo. Be to, dar buvo Baltstogės sritis. Tų laikų oficialine kalba visas šitas didžiulis kraštas buvo vadinamas „Vakarų gubernijomis".

* * *

Nors prie Rusijos prijungtieji Lietuvos valstybės plotai buvo išgyvenę nevienodą istorinį likimą, tačiau juos visus jungė lietuviškoji teisė, užfiksuota Lietuvos Statutuose. Pagrindinis skirtumas buvo tas, kad 1569 m. nuo Lietuvos atplėštuose plotuose paliko galioti 1566 m. Antrasis Lietuvos Statutas. Be to, šituose plotuose buvo labiau pasireiškusi lenkų teisės įtaka. Bet reikia pastebėti, kad Antrasis Lietuvos Statutas nebuvo atspaustas. Todėl praktikoje ilgainiui ir čia įsigaliojo labiau prieinamas 1588 m. Lietuvos Statutas, kuris buvo kelis kartus atspaustas. Uždnieprio Ukrainoje ir Kijevo apylinkėje, kurios 1667 m. atiteko Maskvai, anksčiau pasireiškė rusų teisės įtaka, bet ir tai daugiau administracinės teisės srityje.

Maskva, o vėliau Rusija, prisijungdamos Lietuvos sritis, vis iškilmingai pareikšdavo, kad jose veikiančioji teisė nebus liečiama. Bet naujas krašto administracinis sutvarkymas iškeldavo visą eilę teisinių kolizijų. Be to, ir vietinės teisės šaltiniai nebuvo kaip reikiant pažįstami. Žinoma, Rusų valdžiai nebuvo svetimos ir unifikacijos tendencijos. Visa tai skatino Rusų valdžią arčiau pažinti ir „sutvarkyti" vietinę teisę, suderinant ją su Rusijos teise. 1810 m. buvo išleistas „Teisės žodynas" („Ručnoj slovar, ili kratkoje rukovodstvo polskich i litovskich zako-

nov...“). 1811 m. buvo išleistas Trečiojo Lietuvos Statuto rusų kalbos vertimas. Šitas vertimas nepasižymi tikslumu, nes buvo versta ne iš originalinio teksto, o iš 1786 m. lenkų kalbos verstinio teksto.

*

* *

Ligi 1826 m. Rusijos, Lietuvos ir kitų sričių įstatymų kodifikavimo darbą varė įvairios įstatymų tvarkomosios komisijos. 1826 m. tasai darbas buvo pavestas Imperat. Kanceliarijos II-jam Skyriui, kuris Rusijai turėjo paruošti du įstatymų rinkinius: 1) chronologine tvarka sudarytą pilną visų įstatymų rinkinį („Polnoje Sobranije Zakonov“) ir 2) sisteminį veikiančiųjų įstatymų rinkinį („Svod Zakonov“). M. Speranskio sumaniai ir energingai vadovaujamas, plačiu mastu pradėtasis darbas ėjo sparčiai ir sėkmingai. Kai 1833 m. sausio 19 d. Valstybės Taryba buvo sušaukta nepaprasto posėdžio, kuriame dalyvavo pats Nikalojus I, tai Tarybos salėje ant stalo jau buvo sudėti Įstatymų Rinkinio 15 tomų ir Pilnojo Įstatymų Rinkinio 56 tomai. Įstatymų Rinkinys („Svodas“) įsigaliojo 1835 m. sausio 1 d.

Lietuvai ir, apskritai, „Vakarų gubernijoms“, o taip pat ir Pabaltijui („Ostzejskija guberniji“) turėjo būti paruošti atskiri vietinių veikiančiųjų įstatymų rinkiniai („Svodai“). Tam darbui 1830 m. prie II Skyriaus buvo įsteigti du atskiri „stalai“: vienas Lietuvai, kitas Pabaltijui. Lietuvos Teisyno („Zapadnyj Svod“) pirmykščiam projektui paruošti Speranskis pasirinko buv. Vilniaus Universiteto profesorių Igną Danilavičių, kuris tada profesoriavo Charkovo universitete. Pasirinkimas buvo labai vykęs, nes Danilavičius buvo didelis Lietuvos Statutų ir apskritai Lietuvos teisės žinovas. Jo tos srities tyrinėjimai lig šiol nėra nustoję savo reikšmės. Atvykęs 1830 m. birželio mėn. į Petrapilį, Danilavičius drauge su priskirtu jam Pr. Maliausku (Lietuvos Metrikos metrikantu) kibo į darbą. Visų pirma reikėjo surinkti, taip sakant, žalią veikiančiųjų įstatymų medžiagą. Tasai darbas buvo baigtas 1830 m. rugsėjo mėn. Baigus tą darbą, jau buvo galima pradėti ruošti ir patį Teisyno projektą.

Pagal Speranskio direktyvas į Lietuvos Teisyną turėjusios būti sutrauktos vietinės išimtys iš bendrųjų Rusijos įstatymų; bet ne visos išimtys, o tiktai tos, kurios buvo suteiktos vietos

gyventojams, kaip pažadėtoji ir „dovanotoji“ jiems teisė, prijungiant Lietuvą prie Rusijos. Tos išimtys, kurios, atsižvelgiant į vietos aplinkybes, buvo leistos Rusijos paskelbtaisiais istatymais, į Lietuvos Teisyną neturėjusios būti įtraukiamos, nes jos nesudarančios ypatingosios teisės. Šitos išimtys jau buvusios įtrauktos į atitinkamas bendrojo Rusijos „Svodo“ vietas. Lietuvos Teisynas turėjo būti sudarytas laikantis bendrojo „Svodo“ sistemos. Teisyno pirmykštis projektas 1833 m. jau buvo beveik paruoštas. Prieš galutinę jo „reviziją“ jis dar buvo II Skyriaus patikrintas ir redakciniu atžvilgiu apdorotas.

Speranskio nustatyta tvarka tokio pavidalo projektas dar turėjo būti galutinai patikrintas vietinių žmonių — teisės žinovų. Projektui revizuoti buvo pakviesti: buv. Vilniaus Un-to profesorius Al. Korovickis, teisininkas - praktikas T. Kukevičius, Pšesmyckis ir grafas Ks. Duninas. Iš jų buvo sudarytas vadinamasis revizijos komitetas. Revizavimo darbą jie pradėjo 1835 m. gegužės mėn. ir baigė 1836 m. rugpiūčio mėn. Jie dirbo daug ir kruopščiai. Į pirmykštį projektą buvo įrašyta nemaža pakeitimų. Tuos pakeitimus galima sutraukti į 4 grupes: 1) Kukevičiaus iniciatyva išryškintieji skirtumai tarp šiaurės ir pietų gub.; 2) esminiai pakeitimai; 3) pakeitimai, padaryt derinant Lietuvos Teisyną su Rusų „Svodu“; 4) redakciniai pakeitimai. Pirmykščiame projekte buvo apie 4500 paragrafų, galutiniame beliko tik 2070.

Galutinio projekto buvo atspausta iš viso tiktai 50 egzempliorių. 1837 m. sausio mėn. pabaigoje Speranskis pateikė Nikalojui I atspaustą galutinį projektą ir prašė patvirtinti sumanymus dėl projekto tolimesnio likimo. Jo sumanymams caras pritarė. Projektas buvo pasiųstas vidaus ir teisingumo ministrams, kad jie pareikštų savo nuomonę. 1837 m. antroje pusėje projektas buvo tikrinamas II skyriaus ir revizijos komiteto, dalyvaujant teisingumo ministro atstovams. 1837 m. buvo baigiami ir kiti darbai, susiję su Lietuvos Teisynu. Buvo paruoštos kelios Teisyno rodyklės. Be to, tikrinant galutinį projektą, iškilo visa eilė klausimų, kurių revizijos komitetas kodifikacine tvarka pats negalėjo išspręsti. Tam reikalui 1838 m. gegužės 2 d. Valstybės Tarybai buvo pateikta 10 „užrašų“ („zapiski“), kuriuos ji priėmė nė kiek nepakeitus. 1838 m. birželio 8 ir 11 d. d. caras patvirtino Valstybės Tarybos nuomones dėl sakytų „užrašų“, išskyrus nuomonę dėl advokatų mokslinio cenzo. Šitos

„nuomonės“ lietė Lietuvos Teisyno projekto redakciją. Jos turėjo būti tiesiog įtrauktos į Teisyną, neskelbiant jų atskirai. Kadangi Lietuvos Teisynas liko nepaskelbtas, vadinasi, neįgijo įstatyminės galios, tai ir tos „nuomonės“ nebuvo įtrauktos į Pilnąjį Įstatymų Rinkinį.

1838 m. liepos 8 d. Speranskis pateikė carui II skyriaus darbų, dirbtų ligi liepos 1 d., apyskaitą. Iš tos apyskaitos matyti, kad po vasaros atostogų Valstybės Taryba turėjo iššiūrėti dar 4 klausimus. Po to Lietuvos Teisynas („Svod zakonov Zapadnych gubernij“) turėjo būti atspaustas. 1839 m. sausio 1 d. jisai turėjo įsigalioti. Bet nenuilstamo kodifikatoriaus sumanymai liko neįvykdyti. Tai nulėmė politiniai veiksniai.

*

* *

Ligi 1830-31 m. įvykių Rusų valdžia, palyginti, gana objektyviai žiūrėjo į Lietuvos vietinę teisę. Po tų įvykių dalykai pasikeitė. 1831.IX.6 Petrapilyje buvo sudarytas „Vakarų Komitetas“. Jo uždavinys buvo žiūrėti, ar Lietuvą liečiantieji įstatymai atitinka tikslą — „Vakarų kraštą“ suartinti su Rusija. 1838 m. Vakarų Komitetas jau svarstė klausimą dėl vietinių įstatymų panaikinimo. Ypač uoliai tą klausimą kėlė Kijevo, Podolės ir Valuinės gen. gubernatorius D. Bibikovas, kuriam Nikalojus I pavedė Ukrainą susieti su Rusija. Jisai pabrėždavo, kad senų Lietuvos įstatymų veikimas gaivinąs gyventojų separatistinę dvasią ir primenąs jiems buvusią valstybę. II skyriaus valdytojas D. Bludovas siūlė vietinės teisės panaikinimą atidėti ligi visai Imperijai bus sudarytas bendras Teisynas („Uloženije“); tada būsią galima tų įstatymų veikimą išplėsti visai valstybės teritorijai, vadinasi, ir Vakarų kraštui. „Vakarų Komitetas“ nepritarė radikaliems Bibikovo pasiūlymams ir padarė vidurio sprendimą, būtent, 1840 m. balandžio mėn. jisai pasiūlė: 1) nebeišleisti Lietuvos Teisyno, 2) pavesti II skyriui iš to Teisyno projekto išrinkti svarbiausius nuostatus, 3) juos išdėstyti bendrame „Svode“, ir, pagaliau, 4) kai bus išleistas „Bendras Rusijos Imperijos Teisynas“, tą Teisyną išplėsti į Vakarų gubernijas. Al. Golicynas ir gen. gubernatorius Bibikovas nesutiko su Komiteto nutarimu. Bibikovas pateikė atskirą nuomonę. Ca-

ras pritarė tai nuomonei ir įsakė paruošti „ukazą“ apie Lietuvos Statuto panaikinimą ir apie Rusų įstatymų įvedimą Vakarų gubernijose. Bibikovas tesiūlė tai padaryti Ukrainoje, o caras įsakė tatai pritaikyti visoms Vakarų gubernijoms, vadinasi, ir Lietuvos teritorijai. Sakytą ukazą caras pasirašė 1840 m. birželio 25 d. (Piln. Įst. Rink. Nr. 13591). Gudijos gubernijose, — Vitebsko ir Mogilevo, — Lietuvos Statuto veikimas buvo panaikintas 1831 m. sausio 1 d.

M. J. Adomaitis

Mykolas Speranskis.

Neseniai suėjo 100 metų nuo Mykolo Speranskio mirties. Su jo vardu ir darbais yra glaudžiai susijęs veikiantis rusų „Įstatymų Sąvodas“. Šia proga nors trumpai apžvelkime Speranskio gyvenimą ir tas aplinkybes, kuriomis „Įstatymo Sąvodas“ buvo sudarytas. Autoriaus gyvenimas ir sakytos aplinkybės daug kur ir patį kūrinį paaiškina.

I

Mykolas Speranskis gimė 1772.I.1. Jo tėvas buvęs Čerkutino bažnytkaimio (Vladimiro gub.) šventiku, ir senelis pavardės visai neturėjo: jie buvę vadinami vardu ir tėvo vardu. Įstatymų Sąvodo sudarytojas Speranskio pavardę gavo jau įstojęs į seminariją mokytis dvasininku.

Mokslą Speranskis ėjo Vladimiro seminarijoje (1782—1788), Suzdalio seminarijoje (1788—1790) ir Petrapilio Aleksandro Nevskio vyr. seminarijoj (1790—1792).

1792.V.20 Speranskis buvo paskirtas tik ką minėtos seminarijos matematikos mokytoju, o 1792.VIII.19 jam buvo pavesta dėstyti dar ir fiziką bei iškalbą. Pagaliau 1795.IV.8 jis buvo paskirtas filosofijos mokytoju ir kartu seminarijos prefektu. Tai buvo aukščiausias tos karjeros laipsnis.

Bedirbdamas mokytojo darbą, Speranskis parašė veikalą: „Правила высшаго краснорѣчія“.

Be savo darbo seminarijoje, Speranskis dar dirbo asmens sekretoriaus darbą pas kunigaikštį Kurakiną. Pas šį pastarąjį jis ir gyveno.

Mirus Ekaterinai, imperatorius Povilas Kurakiną paskyrė senatorium, o kiek vėliau, 1796.XII.4, generaliniu prokuroru, kurio rankose tada buvo visi aukščiausi valdymo reikalai.

Su Kurakino paskyrimu pasikeitė ir Speranskio padėtis. 1796.XII.24 jis pasitraukė iš seminarijos, o 1797.I.2 įstojo tarnauti į generalinio prokuroro kanceliariją, kur dirbo per visą Povilo valdymo laiką, gaudamas įvairius tarnybos laipsnius ir eidamas įvairias pareigas.

II

1801.III.11 Povilas mirė. Imperatorium tapo Aleksandras I. Pirmomis savo valdymo dienomis jis padarė daug reformų, palietusių ir Speranskį. Speranskis buvo paskirtas padėti darbe caro asmens sekretoriui ir pranešėjui Troščinskiui. Šio pavedamas, Speranskis rašė manifestus, įsakymus ir kt., kurių Aleksandro I valdymo pradžioje buvo labai gausu.

1802. IX. 8 manifestu Rusijoj buvo įsteigtos ministerijos. Tą pačią dieną Speranskis buvo priskirtas prie vidaus reikalų ministerijos. Čia jis rašė visus naujų įstatymų projektus, ministerio apyskaitas. V. r. m-ja pati pirmoji pradėjo leisti oficialų žurnalą, spausdindama jame apyskaitas, svarbiuosius valstybinius aktus ir mokslinius straipsnius.

1803 m. Aleksandras per Kočubėjų pavedė Speranskiui parengti bendrą valstybės teismų ir administracijos santvarkos planą. Tas darbas nebuvo išspausdintas ir, matyt, net nebaigtas rašyti; yra tik jo juodraštis.

Aleksandras su Speranskiu susitiko 1806 m., kai dėl Kočubėjaus ligos pranešimų daryti pas Aleksandrą eidavo Speranskis. Puikus pranešėjas ir geras gaunamų įsakymų vykdytojas, Speranskis iš karto sužavėjo Aleksandrą. Dažnai susitikdami, Aleksandras ir Speranskis labai suartėjo.

III

1807. X. 19 Speranskis buvo atleistas iš vid. reik. ministerijos, bet jam ir toliau buvo paliktas tas pats tarnybos laipsnis. Netrukdomas kasdieninių administracinių pareigų, Speranskis

pradėjo drąsių ir griežtų reformų kuriamąjį darbą, stengdamasis visoms gyvenimo sritims duoti savas konstitucijas.

Šio laikotarpio Speranskio darbams daug atsiliepė jo dalyvavimas Aleksandro kelionėje (1808 m. rudenį) į Erfurtą pas Napoleoną. Speranskį sužavėjo visa, ką jis matė ir girdėjo puikiame prancūzų rūme. Jam be galo patiko Prancūzijos politinė sistema, jis ėmėsi ją pavyzdžiu. Sužavėtas buvo ir Aleksandras.

Grįžęs iš Erfurto į Petrapilį, Aleksandras tuoj įteikė Speranskiui įvairius, anksčiau ruoštus, valstybės reorganizacijos projektus. Jam buvo pavesta sudaryti visos valstybės santvarkos reorganizacijos planą.

1809 m. spalių mėn. visas planas jau buvo paruoštas ir įteiktas Aleksandrui, kuris jį ištaisė ir kai ką savo pridėjo. Ištisai, tačiau, tas planas niekad nebuvo įvykdytas.

Iš įvykdytų plano dalių, visų pirma tenka paminėti perorganizavimą Valstybės Tarybos. 1801 m. įsakymu nustatyta nedalomoji Taryba suskirstyti į 4 departamentus: 1) įstatymų, 2) karo reikalų, 3) civilinių ir dvasinių reikalų ir 4) valstybės ekonomijos. Valstybės Tarybos nariai buvo skiriami. Bendram susirinkimui pirmininkaudavo imperatorius, jo nesant, vienas imperatoriaus paskirtų narių. Tarybos darbams vykdyti buvo įsteigta valstybės kanceliarija, vadovaujama valstybės sekretoriaus. Valstybės sekretorius, be kita ko, bendruose Tarybos posėdžiuose darydavo pranešimus ir pristatinėdavo imperatoriui tvirtinti Tarybos nutarimus. Valstybės sekretorium buvo paskirtas Speranskis.

Pertvarkius Valstybės Tarybą, buvo pertvarkytos ir ministerijos: 1) sausumos karo, 2) karo laivyno, 3) užsienių reikalų, 4) teisingumo, 5) vidaus reikalų, 6) finansų, 7) prekybos ir 8) švietimo. Bet 1802 m. manifestas tik bendrais bruožais nustatė ministerijų tarpusavio santykius ir jų santykius su aukščiausia valdžia, atseit, su caru, su senatu ir su Taryba. Visa kita buvo palikta tvarkyti instrukcijomis, vadovaujantis patyrimu.

Ministerijų pertvarkymo reikalu Speranskis siūlė: a) prekybos ministeriją prijungti prie finansų m-jos, b) įsteigti susisiekimo m-ją, c) be finansų m-jos, įsteigti dar valstybės iždą ir valstybės kontrolę, d) įsteigti policijos m-ją, e) nustatyti ministerijoms vidaus santvarkos statutus.

1811. VI. 25 manifestu buvo paskelbta „Bendra ministerijų santvarka“, sudaryta iš 401 straipsnių, nurodančių: ministerijų sudėtį ir valdymą; tvarką skirti, atleisti, pakelti į aukštesnius laipsnius ir apdovanoti valdininkus; tvarką vesti reikalus; ministrų kompetenciją, jų santykius su vastybės įstaigomis, su sau lygiais ir su valdiniais, jų atsakomybę ir pareigas; įvairių ministerijų ir departamentų valdininkų valdžios ribas ir atsakomybę.

Finansų ir policijos ministerijų statutai buvo paskelbti 1811. VI. 25 kartu su „Bendra ministerijų santvarka“. 1811 m. pabaigoje valstybės tarybai buvo pateikti svarstyti karo, švietimo ir vidaus reikalų ministerijų ir svetimų tikybų valdybos statutai. 1812. I. 27 buvo priimtas tik karo ministerijos statutas. Kitų statutų svarstymas buvo atidėtas.

Iš neįvykdytų plano dalių minėtina teismų santvarkos dalis. Buvo numatyta pertvarkyti Senatas ir visi vietiniai teismai. Senatas buvo norėta dalinti į 2 dalis: administracinių reikalų dalį, vadintiną valdančiuoju senatu, ir teismo dalį, vadintiną „teismo senatu“. Valdantysis senatas visai valstybei turėjo būti vienas. Jis turėjo susidėti iš ministrų, viceministrų ir vyriausių įvairių dalių viršininkų. Teismo senatą norėta suskirstyti į 4 apygardas: Peterburgo, Maskvos, Kazanės ir Kijevo. Vieną dalį to senato narių būtų skyrusi karūna, kitą dalį būtų rinkę bajorai. Abiejų senatų santvarkos projektą Speranskis paruošė 1810—1811 metais. Tas projektas buvo peržiūrėtas atskiro komiteto ir 1811 m. birželio mėn. pateiktas Valstybės Tarybai. Tačiau pertvarkymas buvo atidėtas.

IV

Rusijos įstatymų kodifikacija buvo pradėta rūpintis nuo Petro Didžiojo laikų (1707 m.). Iki Aleksandrui pradedant valdyti, įstatymams ruošti buvo buvusios net 9 komisijos, kurios viena kitą keitė, paliko kelioliką planų, kelioliką pagal tuos planus paruoštų įstatymų, bet skirto joms uždavinio neatliko. 1803 m. teisingumo ministerijoj buvo sudaryta nauja, dešimtoji komisija, vadovaujama barono Gustavo Rozenkampfo, kuriai buvo pavesta ruošti įstatymus visoms sritims. Darbo pagrindan įsakyta padėti veikiančius įstatymus, papildant ir pakeičiant juos pagal bendrus teisės mokslo principus.

Rozenkampfui negalima nepripažinti nei aštraus proto, nei plataus teorinio išsilavinimo. Bet, menkai mokėdamas rusų kalbą ir dar menkiau pažindamas Rusiją ir jos įstatymus, per pirmuosius metus jis tik susipažino su veikiančia teise ir jos šaltiniais. Be to, laikydamasis čia vieno darbo plano, čia kito, čia istorinio metodo, čia dogmatinio, iš tikrųjų jis viską perdirbinėjo iš naujo. Komisijos darbas ėjo taip pat pamažu ir nesekmingai, kaip ir anksčiau.

Bet 1808. VIII. 8 į komisiją buvo paskirtas Speranskis. 1808. XII. 16 jis buvo paskirtas teisingumo viceministru, ir tuo būdu tapo tiesioginiu įstatymų komisijos viršininku. Komisija tuojau buvo reorganizuota, paskirstyta skyriais, atskirai kiekvienai teisės sričiai: civilinei, baudžiamajai, prekybinei, provincijų ir t. t. Rozenkampfui buvo pavesta ruošti Civilinis statutas.

Civiliniam statutui peržiūrėti buvo sudaryta taryba. Savo darbą ji turėjo pradėti 1809. V. 1. Iki to laiko Rozenkampfas buvo įpareigotas paruošti statuto I dalį: asmeninę teisę. Spalių mėn. asmeninė teisė buvo baigta žiūrėti ir atiduota spausdinti. Speranskis, pats žiūrėdamas korektūrą, daug ką pataisė ir pakeitė.

Taip rašo Rozenkampfas. Bet ir Speranskio biografas M. Korfas taip pat pažymi, kad grynai įstatymų leidimo darbai iki 1812 m. mažiau traukė Speranskį. Jis atėjo į įstatymų komisiją, neturėdamas teisinio pasiruošimo, nemokėdamas vokiečių kalbos, nepažindamas vokiečių literatūros, apie įstatymus, išskyrus prancūzų kodeksą, beveik nieko nenusimanydamas. Persiėmęs Napoleono idėjų, Speranskis nevertino rusų įstatymų, vadindamas juos barbariškais ir tardamas, kad nebūtų naudinga į juos kreiptis. Speranskis neabejojo pasisekimu, tikėjo, kad viskas tvarkingai eis pirmyn.

1810. I. 1, įkūrus Valstybės Tarybą, paties Speranskio pasiūlymu, įstatymų komisija vėl buvo perorganizuota. Ji buvo paversta Valstybės Tarybos įstaiga. Įstaigos direktorium tapo Speranskis.

Kadangi statuto pirmoji dalis buvo baigta, tai, Valst. Tarybą atidarant, ji buvo įteikta Tarybos pirmininkui. Pirmoji dalis buvo peržiūrinėjama Tarybos, o antroji dalis (daiktinė teisė) ir trečioji dalis (sutarčių teisė) buvo ruošiamos komisijos.

Antrąją ir trečiąją dalį rašė taip pat Rozenkampfas, bet Speranskis visa negaislestingai braukė ir taisė. Tie taisymai pa-

prastai būdavo daromi prieš Valst. Tarybos posėdžius, iš ryto. Ištaisymus sutvarkydavo Speranskio raštvedys, o 4 raštininkai perrašydavo. Taip iki posėdžio ir suspėdavo. Šitaip dirbant sunku buvo tikėtis, kad statutas bus darnus, kaip vienetas, ne tik išviršine, bet ir išvidine puse.

Valstybės Taryba statutui peržiūrėti 1810 metais paskyrė 43 įstatymų departamento ir bendruosius posėdžius. Bendriesiems posėdžiams visada pirmininkaudavo imp. Aleksandras. Kilusius nuomonių skirtumus Aleksandras čia pat, posėdy, išspręsdavo. 1810. XII. 14 Valst. Taryba baigė svarstyti ir antrąją dalį.

Be Civilinio statuto, įstatymų komisija dar ruošė Civilinės teisenos įstatymą, Baudžiamąjį statutą ir Prekybinį statutą. Civ. teis. įst. buvo jau beveik paruoštas paties Speranskio.

V

Speranskis daug dirbo ir tose srityse, kurios jo tiesiogiai nelietė. Visi to laiko viešieji aktai, manifestai, vardiniai įsakymai — buvo ne tik Speranskio parašyti, bet dažniausiai ir jo paties sugalvoti. Iš tų aktų ypač yra paminėti du 1809 m. įsakymai, turėję daug reikšmės valstybiniam gyvenimui, bet nemažai atsiliepę ir paties Speranskio tolimesniam likimui. Pirmuoju tų įsakymų buvo nustatyta, kad caro rūmams priklausančių asmenų turimieji titulai laikomi tik pažymėjimais, bet nesuteikia jokio tarnybos laipsnio. Kas nori tarnybos vietą gauti, turi iš tikrųjų ir tarnauti. Antruoju įsakymu buvo nustatyta, kad aukštesniąsias civilinės tarnybos vietas gali gauti tik turintieji universiteto baigimo liudijimus arba išlaikusieji pagal nustatytą programą egzaminus.

Šiais įsakymais buvo paliesti privilegijuotų klasių žmonės, kurių vieni buvo laikomi tarnaują tik dėl to, kad turėjo caro rūmų dvariškių titulus, faktiškai jokios vietos neužimdami ir nieko nedirbdami, o kiti galėjo, be jokių pastangų, be didesnio išsilavinimo ir cenzo, pasiekti aukščiausius tarnybos laipsnius. Tad visiškai suprantama, kad įsakymai sukėlė nepasitenkinimą jų autorium. Ant autoriaus ypač buvo pykta dėl to, kad jis, pats iškilęs iš žemesnio luomo, varžė aukštesnįjį luomą.

Speranskis dar tvarkė Suomijos reikalus, kuri neseniai buvo prijungta prie Rusijos. Jis taip pat paruošęs didelį finansų reorganizacijos planą, bet tas planas nebuvo įvykdytas.

Aukščiau minėti darbai rodo, kad Speranskio reikšmė valstybėje buvo labai didelė. Jo biografas M. Korfas sako, kad ministerių jėga nusileisdavo Speranskio jėgai. Tačiau taip pat matome, kad daug Speranskio projektų liko neįvykdytų. Tie projektai nebuvo įvykdyti ne tik dėl besiartinančio karo su prancūzais ir pinigų stokos, bet ir dėl to, kad Speranskis neteko įtakos, buvo pašalintas iš pareigų ir ištremtas iš Petrapilio.

Dėl ko Speranskis buvo ištremtas, jo biografas tikrai nenurodo. Vieną iš svarbiausiųjų priežasčių buvęs juo visuotinis nepasitenkinimas. Skubiomis ir griežtomis reformomis jis buvo įsigijęs daug priešų: aristokratai buvo nepatenkinti dėl apribojimo jų privilegijų, bijodami dar didesnio apribojimo ateityje; valdininkai — dėl trukdymo kilti tarnyboje ir vertimo mokytis; politiniai konservatoriai — dėl aiškių pastangų nustatyti naujus valdymo principus; mokesčių mokėtojai — dėl mokesčių padidinimo. Aleksandro žavėjimasis prancūzų santvarka taip pat buvo atslūgęs. Tai savaime lietė ir Speranskį, nes jis visur sekė prancūzų santvarką.

Savo padėties netvirtumą buvo pajutęs ir pats Speranskis. Jau 1811 m. vasario mėn. jis buvo prašęs Aleksandrą, kad atleistų jį iš valstybės sekretoriaus pareigų ir atimtų Suomijos reikalus. Jis norėjo palikti tik įstatymų komisijoj. Bet jo prašymas nebuvo patenkintas.

Speranskio įtaka baigėsi 1812 m. kovo 17 d. Tą dieną 8 v. jį priėmė caras, ir naktį į 18 kovo jis buvo ištremtas į Nižny - Novgorodą. Speranskio darbas buvo pavestas kitiems, bet įsakymo atleisti Speranskį iš pareigų nebuvo. Iš tarnautojų skaičiaus jis buvo išbrauktas tik dėl to, kad jokių pareigų nėjo.

Nižny-Novgorode Speranskis buvo laikomas iki 1812.IX.15. Iš ten jis buvo perkeltas į Permę. Išbuvęs Permėje iki 1814. IX. 14, grįžo gyventi į „Velikopolije" bažnytkaimį, prie Nižny-Novgorodo. Čia gyvendamas, jis vėl grįžo į tarnybą: 1816. VIII. 31 buvo paskirtas Penzos gubernatorium. Iš Penzos 1819. III. 22 jis buvo paskirtas Sibiro generaliniu gubernatorium. Iš Sibiro į Petrapilį grįžo 1821. III. 21.

Buvo tikėtasi, kad, grįžęs į Petrapilį, Speranskis vėl užims anksčiau turėtas vietas. Bet taip nebuvo. 1821. VII. 17 jis buvo

paskirtas Valstybės Tarybos nariu, ir dirbo įvairių įstatymų ruošimo darbą.

Iš ištrėmimo Speranskis grįžo su palaužtais sparnais. Jo darbuose jau nebematyti ankstesnio pasitikėjimo savimi ir nepaisymo aplinkybių. Ištrėmimas jį pamokė, kokia galinga yra aplinka, o Napoleono žlugimas sukrėtė jo pažiūras. Žlugo visa tai, kuo jis žavėjosi ir ankstesniuose darbuose vadovavosi.

VII

Speranskį ištrėmus, Įstatymų Komisija dirbo kunigaikščio Lopuchino prižiūrima.

Kaip jau minėta, Civilinio statuto pirmosios dvi dalys buvo išspausdintos dar prie Speranskio. Nors skirtos tik valstybės tarybos nariams, jos paplito ir tarp pašalinių asmenų. Speranskis buvo smarkiai puolamas. Jam buvo prikišama, kad statutas — tai Napoleono kodekso vertimas. Po kurio laiko Speranskis aiškinosi, kad tie priekaištai tėra melas, arba neišmanymas, nes teisės šaltinyje, t. y. romėnų teisėje, visi statutai visada būsią panašūs.

Trečioji statuto dalis buvo baigta jau Sperenskį ištrėmus. Valstybės Tarybai ji buvo pateikta 1813 m. gruodžio mėn. Bet, Tarybai dar nepradėjus jos žiūrėti, 1814 m. birželio mėn. imperatorius įsakė iš naujo peržiūrėti ir pirmąsias dvi dalis. Pagaliau 1815 metais ir tas peržiūrėjimas buvo sustabdytas. 1815. III.8 Taryba nutarė pavesti tai pačiai Įstatymų Komisijai sudaryti sistematišką veikiančių įstatymų rinkinį, kad būtų galima palyginti statuto projektą su veikiančiais įstatymais, nes daugumai narių atrodė, kad naujasis statutas — nedidelė knygutė — negali apimti viso to, kas yra dešimtyje ar daugiau tomų.

Civil. teis. įstatymas, Prekybinis ir Baudžiamasis statutai Valstybės Tarybai buvo pateikti 1813 ir 1814 metais, bet buvo peržiūrėti tik įstatymų departamento, ir tai ne visi.

VIII

Grįžusiam iš ištrėmimo į Petrapilį ir paskirtam Valstybės Tarybos nariu Speranskiui imp. Aleksandras pavedė peržiūrėti įstatymų komisijos darbus ir pranešti, kas toliau darytina.

Speranskis pranešė, kad Komisijos projektuose daug dalykų yra praleista, kad jų tekstai neaiškūs ir netikslūs, kad vie-

toj 2—3 žodžių, sudarančių įstatymo esmę, prirašyta daugybė tarpusavyje nesujungtų aplinkybių. Reikią trūkumus papildyti, įrašant praleistus straipsnius, o kai kur net ištisus skyrius; be to, reikią ištaisyti tekstą, t. y. didesnę dalį straipsnių iš naujo perdirbti. Speranskis pasiūlė, kad projektą persvarstytų Valstybės Taryba.

Imp. Aleksandras Speranskio planą patvirtino ir 1821. XI. 3 išleido du įsakymus: vieną Valstybės Tarybai, kad ji Įstatymų Komisijos darbams peržiūrėti paskirtų atskirą dieną savaitėje (ketvirtadienį) ir kad paaiškinimus dėl to peržiūrėjimo pristatytų Speranskis; antrą kunigaikščiui Lopuchinui, kad Tarybos dienoraščius dėl Komisijos projektų imperatoriui pristatinėtų irgi Speranskis.

Įstatymų Komisijos darbus Valstybės Taryba vėl pradėjo žiūrėti nuo Civilinio statuto, nuo pirmųjų dviejų dalių, nors jos jau du kartus (1810 ir 1815 m.) buvo Tarybos svarstytos. Tas darbas truko vienerius metus. Buvo pakeista arba nuspręsta pakeisti 721 paragrafai, kai kur net ištisi skyriai, ir taip pataisytą projektą nutarta patvirtinti. Pateikdamas projektą imperatoriui, Speranskis nurodė, kad Civilinio statuto negalima įvesti be Civilinės teisenos įstatymo, kad šis pastarasis dar tik pradėtas ruošti, kad, be to, pačiam statuto projekte, nežiūrint visų peržiūrėjimų ir pataisymų, vis dar yra daug trūkumų ir netikslumų, kurių galima išvengti tik viską perdirbant iš naujo. Aleksandras tam darbui pasidarė abejingas, ir Civilinis statutas iš naujo mirė, šį kartą galutinai.

1823 m. kovo mėn. Valstybės Tarybai buvo įsakyta pradėti svarstyti Prekybinį statutą, bet, darbą tik pradėjusi, ji tą statutą grąžino Komisijai ištaisyti ir papildyti.

Čia statutų reikalas ir sustojo. Tik 1824.VIII.11 vėl išėjo caro įsakymas tuojau pradėti žiūrėti Komisijos paruoštuosius projektus. Bet tas įsakymas liko beveik be vaisių. Tiesa, 1824.VIII.18 Valstybės Tarybai buvo pateiktas Baudžiamojo statuto projektas, kurio per penkis mėnesius buvo peržiūrėta penki skyriai. Greit po to Aleksandras mirė, ir įstatymų leidimo darbai pakrypo visai kiton pusėn.

IX.

Naujojo caro Mikalojaus I valdymas prasidėjo tragiškomis aplinkybėmis. Pirmąją valdymo dieną (1825.XII.14) įvyko sukilimas, istorijoje žinomas dekabristų sukilimo vardu.

Svarbiausieji sukilėlių programos punktai buvo: baudžiavos panaikinimas, piliečių lygybės prieš įstatymus nustatymas, reprezentacinės valdžios įsteigimas, finansų kontrolės nustatymas. O svarbiausieji sukilimo rengėjai dar galvojo panaikinti carizmą, pakeisti visą valstybės santvarką respublikos santvarka, pagrįsta socializmo principais.

Sukilimas buvo grynai kariškas. Visi jo kaltininkai ir vadai priklausė diduomenei, kariuomenei ir gvardijai.

Nors sukilimas ir buvo numalšintas, vis dėlto jis atsiliepė visam caro Mikalojaus I valdymo laikotarpiui. Visas valdymas buvo atiduotas biurokratijai, policijai ir žandarmerijai. Visa administracinė ir politinė veikla buvo sukoncentruota raštinėse; įsigalėjo valdininkų luomas.

X.

Pirmas darbas, kurį Speranskiui teko atlikti prie naujojo valdovo, buvo parašymas manifesto, skelbiančio Mikalojų I caru. Rytojaus dieną, po manifesto paskelbimo, įvykęs sukilimas dar sustiprino iš anksčiau reikštą nepasitikėjimą Speranskiu. Tarp sukilėlių programos ir Speranskio savo laiku siūlytų valstybės santvarkos reformos planų buvo aiškus ryšys, todėl buvo įtartas ir pats Speranskis. Tačiau apkaltinti jo nebandyta.

Speranskis buvo paskirtas Aukščiausiojo Baudžiamojo Teismo teisėju, o taip pat dalyvavo abiejose to teismo sudarytose komisijose, kurių viena skirstė nusikaltėlius rūšimis pagal bausmės didumą, o antroji nustatinėjo bausmes.

Speranskio paskyrimą į teismo sudėtį, kaip sako M. A. Aldanovas, nulėmę du dalykai: Speranskis buvo žinomas Vakarų Europai; tad jo dalyvavimu teisme norėta pasirodyti prieš pasaulį, kad sprendimas teisingas; iš kitos pusės tuo paskyrimu norėta atkeršyti pačiam Speranskiui: tegul teisia savo idėjinius vaikus.

Speranskio duktė Elzbieta pasakoja, kad tą paskyrimą jos tėvas skaudžiai pergyvenęs ir net buvo manęs mesti tarnybą. Bet to nepadarė, ir, kaip Aldanovas teigia, nepadarė iš baimės:

atsisakymas įeiti teismo sudėtin būtų patvirtinęs įtarimą, kad Speranskis turėjo ryšių su sukilėliais.

XI.

Įstatymų Komisija paskutiniais Alenksandro valdymo metais nebuvo kaip reikiant. Daugumas narių turėjo tarnybas, ir Komisijoj beveik nepasirodydavo. Statutus ruošti buvo pavesta Speranskiui, kuris Įstatymų Komisijai nebepriklausė, o pačios Komisijos nuomonės teisiniais klausimais tik retkarčiais tebūdavo klausiama.

Energingiems Mikalojaus I užsimojimams tokia padėtis netiko. Susipažinęs su Įstatymų Komisijos veikla, jis nustatė tai veiklai visiškai kitą kryptį.

1826.I.31 įsakymu caro kanceliarijoje buvo įsteigtas II skyrius, kuriam buvo pavesta rūpintis įstatymų leidimu. Įstatymų Komisija buvo panaikinta. Vieni jos nariai perėjo į II skyrių, kiti gavo tarnybas kitur. Skyriaus viršininku buvo paskirtas prof. Balugjanskis, nuo 1822 m. buvęs Įstatymų Komisijos reikalų vedėju. Visus įstatymų ruošimo reikalus tvarkyti ir carui tuo reikalu pranešimus daryti buvo pavesta Speranskiui. Oficialios tarnybos Speranskiui neduota. Tai aiškinama tuometiniu Mikalojaus nepasitikėjimu. Skiriamąjį II skyriaus viršininku Balugjanskį caras įspėjęs, kad jis prižiūrėtų Speranskį ir kad jis bus dėlto atsakingas.

II skyriui buvo pavesta surinkti veikiančius įstatymus, juos sutvarkyti. Šito darbo vaisiai buvo du didžiuliai rinkiniai: 1) Pilnas Įstatymų Rinkinys (Полное Собраниe Законовъ), pradedant nuo vadinamojo caro Aleksiejaus teisyno (Уложения царя Алексѣя Михайловнъа) ir baigiant prieš pat caro Mikalojaus valdymo pradžią išleistais įstatymais, ir 2) statutų, įstatų ir pan. forma iš tų pačių įstatymų sudarytas sistematiškas sąvadas (Сводъ).

XII.

Norėdamas įgyvendyti platų kodifikacijos planą, Speranskis daug buvusios Įstatymų Komisijos valdininkų pakeitė naujais žmonėmis: keliais profesoriais ir iš dalies jaunais žmonėmis, baigusiais mokslą Carskoje Selo licėjuj ar universitetuos. Darbas, paskirstytas kiekvienam pagal gabumus ir žinias,

virte užvirė. Speranskis gerbė Balugjanskį, kaip gerą žmogų ir kaip artimą asmenį imperatoriui; be to, jis jį brangino ir kaip neišsenkantį tikrai enciklopedinių žinių šaltinį. Pats Balugjanskis dirbo daug, galima sakyti, be paliovos, tik lėtai, ne pagal skubaus darbo reikalavimus.

Speranskis darbui vadovavo nepaprastai išmintingai, greit tvarkydamas, negaišdamas nė minutės. Kiekvienai svarbiausiajai Svodo daliai jis pats sudarydavo atskirus planus arba antraštes, kuriose būdavo nurodomas jų dalykas ir padalinimas į knygas, skyrius, perskyrimus, skirtis. Daugelis iš tų parengiamųjų rubrikų vėliau, aiškėjant smulkmenoms, pasikeitė, bet dirbusiems jomis buvo užbrėžtos darbo ribos, kad jie nesiblaškytų iš vienos vietos į kitą. Prie II skyriaus buvo įsteigta didelė spaustuvė. Kol vieni tikrindavo ir duodavo spausdinti medžiagą, kuri turėjo įeiti į Pilnąjį įstatymų rinkinį, kiti ruošdavo reikalingas ištraukas sąvadui, išdėstydami medžiagą programose nurodyta tvarka.

Visi dirbo daug ir nuoširdžiai. Bet koks biurokratinis formalizmas visai buvo atmestas. Labai dažnai Speranskis pats būdavo skyriuje, sekė darbų eigą ir pažangą. Kas vakarą visi iš eilės vyresnieji redaktoriai eidavo su savo sąsiuviniais į Speranskio darbo kambarį ir ten drauge su Speranskiu ir Balugjanskiu iš pradžios peržiūrėdavo istorinę apžvalgą, paskui dogmatinę dalį, kurios nei viena eilutė iš visų 15 tomų neliko nepatikrinta ir, labai dažnai, neperdirbta.

Kai tam tikra dalis būdavo baigta, Speranskis ją pristatydavo imperatoriui ir drauge su juo peržiūrėdavo.

Pilnas įstatymų rinkinys (Полное Собраніе Законовъ) — 45 didžiuliai tomai, — sudaryti iš 48 dalių, buvo pradėtas spausdinti 1828.V.1 ir baigtas 1830.IV.17, o Sąvadas (Сводъ), 15 tomų, susidedąs daugiau kaip iš 42.000 straipsnių, peržiūrėtas atskirų ministerijų komitetų ir vieno bendro komiteto, pirmininkaujamo teisingumo ministro, buvo pradėtas spausdinti 1832 metų pradžioje ir baigtas tų metų gale.

Pilnajam įstatymų rinkiniui (Полное Собраніе Законовъ) Speranskis parašė XXXI puslapių pratarmę, ir, be to, 1833 metais išleido apie kodifikacinius darbus atskirą knygelę (200 ir VII puslapių), pavadintą „Обозрѣніе историческихъ свѣдѣній о Сводѣ Законовъ".

Ir taip ilgų metų uždavinys buvo išspręstas; **pirmasis** uždavinys II skyriaus buvo atliktas. Beliko visus tuos kabinetinius darbus, pabaigtus tylumoje, pašaukti gyveniman, t. y. paskelbti visų žiniai. 1833.I.19 Valstybės Taryba buvo sušaukta nepaprasto posėdžio, kurį turėjo atidaryti pats imperatorius. Posėdžio tikslas buvo išaiškinti Valst. Tarybos narių nuomonę, nuo kurio laiko ir kuria galia Sąvadas (Свод) turi pradėti veikti.

Iškilo 43 sumanymai: 1) Sąvado straipsnius pripažinti vieninteliu pagrindu reikalams spręsti, o įstatymų tekstą laikyti tik šaltiniu, iš kurio straipsniai sudaryti; 2) Sąvado straipsnius pripažinti įstatymu, bet ne vieninteliu; abejotinais atvejais reikią žiūrėti paties įstatymo teksto; 3) įstatymų tekstą laikyti vieninteliu pagrindu reikalams spręsti, o Sąvado straipsnius laikyti tik pagalbine priemone įstatymui surasti ir jo prasmei suprasti.

Trečias pasiūlymas tuojau buvo atmestas.

Likusieji pasiūlymai buvo plačiai apsvarstyti, ir po ilgų ginčų Taryba priėmė pirmąjį pasiūlymą, nustatydama, kad Sąvadas pradės veikti nuo 1935.I.1.

XIII.

Niekas neginčijo ir negalėjo ginčyti Pilnojo įstatymų rinkinio naudos. Rusija, tik jį išleidus, sužinojo savo įstatymus, iki tol išblaškytus arba rankraštiniuose archyvų rinkiniuose, arba šimtuose knygų, išleistų be sistemos ir tvarkos.

Speranskis Sąvado niekad nelaikė baigtu darbu; jis į jį žiūrėjo kaip į medžiagą paruoštinų tikrų statutų, kurių negalima parengti neturint pilnos apžvalgos to, kas jau yra.

XIV

Speranskio kodifikaciniai darbai apėmė ne vien civilinę dalį ir ne vien gubernijas, kuriose taikoma bendroji teisė. Jie taip pat apėmė karinius įstatymus ir atskiruosius Pabaltijo įstatymus.

Kariniams įstatymams sistemon sutraukti prie karo ministerijos buvo sudaryta atskira komisija, taip pat Speranskio vadovaujama. Toji komisija veikė tokiais pat principais, kuriais buvo vadovautasi civilinius kodifikacinius darbus dirbant.

Karinių nuostatų sąvodas, 12 tomų, buvo galutinai baigtas ir išspausdintas dar prie Speranskio, bet buvo paskelbtas prie 1839.VI.25 manifesto, jau praėjus keliems mėnesiams po Speranskio mirties.

1830 metais Speranskis įsteigė prie II skyriaus du atskirus skyrelius: 1. Pabaltijo gubernijų įstatymų sąvodui (Sbor zakonov Ostzeiskich gubernii) parengti, 2. Vakarų gubernijų sąvodui sudaryti. Pakviesti tam darbui prityrę žmonės dirbo kelerius metus. 1836 metais baigtam pirmajam sąvodui peržiūrėti Petrapilyje buvo sudarytas atskiras revizinis komitetas iš bajorų ir trijų Pabaltijo gubernijų miestų atstovų. To komiteto darbai prie Speranskio dar nebuvo baigti.

Vakarų kraštui Sąvodas buvo galutinai baigtas, bet jo paskelbimas buvo atidėtas dėl kilusio sumanymo išplėsti grįžusioms Lenkijos gubernijoms bendrus Rusijos įstatymus. Tai buvo padaryta 1840 metais, jau po Speranskio mirties.

1835 metais buvo pradėti kodifikuoti Didžiosios Suomijos Kunigaikštijos įstatymai. Tuos darbus Helsinkyje dirbo atskira komisija, pirmininkaujama barono Valeno, kuris kas trys mėnesiai siųsdavo Speranskiui pranešimus apie darbų eigą; bet paties komisijos kūrinio Speranskiui dar nebuvo pristatyta į Petrapilį.

XV

1834 metais imperatorius pavedė Speranskiui priruošti priesaikai sosto įpėdinį. Tuo metu visas darbas ribojosi tik bendra įžanga, kurioje dėstytojas savo klausytojui aiškino bendrą įstatymų prasmę, įstatymų padalinimą ir jų rūšis, trumpais bruožais rusų įstatymų leidimo istoriją ir pagrindinių valstybės įstatymų esmę. Bet paskui, nuo 1835.X.12 iki 1837. IV.10, Speranskis jam išdėstė visą teisės kursą, kurį jis pavadino „pasikalbėjimais“. Kai kurios tų „pasikalbėjimų“ mintys pasikartoja kitame Speranskio kūrinyje, pavadintame „Руководство къ познанію законовъ“, rastame tarp jo popierių. Tuo kuriniu buvo norėta išaiškinti tikrąją Sąvodo prasmę. Darbas nebuvo baigtas, buvo parašytas tik iki VIII skyriaus, bet ir nebaigtą imperatorius leido išspausdinti. Jis buvo išspausdintas Petrapilyje 1845 metais (iš viso 170 puslapių).

1838 metų vasarą, gyvendamas savo ūkyje, Speranskis parašė gana plačią — 78 paragrafų — monografiją, pavadintą „Опредѣленіе закона". Šis jo darbas nebuvo išspausdintas.

1839.I.1 Speranskis buvo pakeltas į grafus. Mirė 1839.II.11.

XVI

Speranskio veikimas Rusijoje sutampa su didžiųjų reformų laiku Prancūzijoje. Speranskis tas reformas sekė ir jų laimėjimus stengėsi pritaikyti Rusijos gyvenimui.

Bet didžiais reformas retai kada galima įgyvendyti be revoliucijos. Rutina paprastai esti tokia kieta, jog tik radikalūs žygiai gali ją sulaužyti.

Speranskis, iškilęs į pačias valdžios viršūnes, reformuodamas įvairias gyvenimo sritis, įsigijo daug priešų. Nors jo įtaka valdovui buvo didelė, priešai savo gausingumu jį nugalėjo. Kad ir nebuvo oficialiai iš tarnybos atleistas, vis dėlto iš jo buvo atimtos visos pareigos ir pats buvo ištremtas.

Kaip visiems, taip ir Speranskiui, teko taikytis su gyvenamąja aplinka. Savo darbus dirbdamas, Speranskis, kaip ir visi kiti, nebuvo savarankiškas. Visa priklausė nuo caro. Caras nurodinėjo kryptį visokiam darbui. Kiti buvo tik caro valios vykdytojai. Dėl to ir Speranskio darbai skiriasi. Prie caro Aleksandro I jis ruošė naujus statutus, taisė paruoštus, referuodavo. O prie Mikalojaus I ruošė rinkinį. Tokia jau buvo caro valia.

Mokslas ir teisė nuo Speranskio laikų daug pažengė į priekį. Imtis tokio plataus masto darbo, kaip savo laiku buvo ėmęsis Speranskis, dabar vargu bau būtų įmanoma, nekalbant jau apie tai, ar tai būtų tikslu. Bet kiekvienas žmogus reikia lyginti su bendralaikiais. Tik tam fone jo paveikslas bus ryškus ir tikras. Kada su tokiu nusistatymu pažiūrime į Speranskį, visu ryškumu pamatome jo asmens pranašumą.

Kas tuo laiku buvo rusų teisėje ir ką Speranskis padarė? Didžiausias jo darbas — įstatymų ruošimas. Nuo 1808.VIII.8, kai pirmą kartą buvo paskirtas į Įstatymų Komisiją, iki pat mirties, išskyrus ištrėmimo laiką, svarbiausias jo darbas buvo įstatymų ruošimas.

Speranskis savo uždavinį atliko. Įstatymai buvo surinkti, sutvarkyti. Papildomi naujais, jie Rusijoj veikė iki revoliucijos, o Lietuvoj tebeveikia iki šiol.

Literatūra:

1. Баронъ М. А. Корфъ. Жизнь графа Сперанского. Санктпетербугъ, 1861, 2 tomai.

2. М. А. Алдановъ. Портреты. Берлинъ, 1931 (straipsnis „Сперанскій и декабристы").

3. Maurice Palèologue. Lenino pirmtakūnai. „Naujoji Romuva", 1939, Nr. Nr. 13, 16, 17 ir 19.

4. D. S. Merežkovskij. Gruodžio 14. Išvertė Kazys Augulis, Kaunas, Spaudos Fondas, 1938.

A. Janulaitis

Mykolas Römeris.

(60 m. amžiaus sukaktis)

1940. V. 17 sukako 60 m. Mykolui Römeriui, teisės mokslininkui. Ta proga bus pravartu papasakoti šį tą iš jo gyvenimo.

Prof. Römeris gimė 1880. V. 17 Bagdoniškių dvare, prie Rokiškio. Jis yra kilęs iš senos bajorų giminės, XVII amž. atvykusios iš Kuršo į Lietuvą; ji su Lietuva suaugo, ir jos vardas buvo dažnai minimas, ypač XIX amž. Römeriai buvo priešgini rusų valdžiai, su ja kovojo, o ši juos kalino, trėmė į Rusiją. Charakteringa, kad XIX amž. veikė vis Mykolai; sukaktuvininkas bus ketvirtas iš eilės. Taigi Römerių šeima turėjo tradicijas, palinkimą kovoti prieš despotizmą, o iš to ėjo palinkimas į demokratiją, ieškojimas atspirties liaudyje.

Mykolas Römeris mokėsi Vilniuje, paskui Petrapilyje; teisės mokslus baigė 1901 m. 1902-5 m. studijavo istorijos mokslus Krokuvoj, politikos mokslus — Paryžiuje.

1905 m. grįžęs Lietuvon, įkūrė Vilniuje laikraštį, leistą lenkų kalba, bet lietuviškos dvasios, revoliucinių palinkimų; jis veikė tą Lietuvos demokratijos dalį, kuri kalbėjo lenkų kalba.

Revoliucijos banga Rusijoj nebuvo aukštai pakilusi. 1906 m. carinė valdžia gana greitai atsipeikėjo, sumažino savo priešų eiles, padarydama kai kuriems sluoksniams nuolaidų. Reakcija vėl įsigalėjo, ir laikraštis buvo uždarytas. Römeriui kaipo redaktoriui buvo iškelta politinė byla. Todėl jis apsigyveno Krokuvoj jau kaip politinis emigrantas.

Krokuvoj būdamas, Römeris parašė ir išleido „Litwą“. Tai didoka knyga, apimanti 438 pusl. vidutinio formato. Tenai išdėstyta Lietuvos atgimimo istorija, socialinės ir politinės to proceso sąlygos. Ši knyga buvo naujas dalykas lenkų literatūroj: lenkai pamatė tikrąjį atgimstančios Lietuvos veidą, ne tokį, kokį buvo nupiešę reakciniai Lietuvos dvarininkai ar Lenkijos imperialistai.

Pasibaigus revoliuciniam judėjimui, nurimus reakcijai, pradėjus ne taip piktai bausti už 1905-6 m. darbus prieš vyriausybę, Römeris 1908 m. grįžo į Vilnių. Teismas pripažino redaktorių tik buvus neatsargų ir nubaudė pinigine bauda.

Dabar Römeris vėl galėjo gyventi Vilniuje; jis įsirašė į advokatūrą, bet joj dirbo mažai, daugiau veikė lietuvių ir lenkų spaudoj. Gyvendamas Vilniuje, Römeris parašė nemažą darbą apie Mažosios Lietuvos lietuvių gyvenimą ir veikimą.

1914 m. prasidėjo pasaulinis karas. Römeris išvyko į Pilsudskio organizuojamus legijonus, ginkluotai kovai prieš rusų carą. Legijonai neilgai tekariavo. Kovos eigoje jie turėjo susidurti su politinėmis Vokietijos užmačiomis. Legijonai buvo vokiečių internuoti; legijonininkų tarpe buvo ir Römeris. Po kelių savaičių Römerį paleido, bet vykti į Lietuvą leidimo negavo, turėjo pasilikti Lenkijoj. Ten ėmėsi teismo srities darbo.

1920 m. Pilsudskis pradėjo karą prieš Lietuvą. Römeris grįžo Lietuvon, stojo jos pusėje; grįžęs pareiškė savo griežtą nuomonę prieš Pilsudskio žygį.

Lietuvoj nuo pat pradžios ėmėsi teismo darbo: pradžioje Kauno Apygardos Teisme, paskui Vyr. Tribunole (1921-28).

Netrukus buvo įsteigtas Lietuvos universitetas. Römeriui atiteko valstybinės teisės katedra; tą teisę ir dabar tebedėsto.

Nuo seniai pradėjęs rašyti, pratęs prašnekti į visuomenę rašytu žodžiu, o turėdamas ko pasakyti, susidarius naujoms gyvenimo sąlygoms, dažnai pasisakydavo. Jis rašė čia specialioj teisininkų spaudoj („Teisėj“), čia bendrojoj, čia pagaliau atskiromis knygomis, leidžiamomis universiteto: Reprezentacija ir mandatas, Administracijos teismas, Lietuvos Konstitucijos reforma 1928 m., Konstitucijos ir teismo teisės pasieniuose, Dabartinės Konstitucijos, Valstybė ir t.t.

Už ištisą eilę mokslo darbų T. Fakultetas suteikė Römeriui teisių daktaro laipsnį.

1926 m. buvo išrinktas prorektorium, 1927 m. — rektorium, o vėliau du kartu iš eilės buvo šrinktas rektorium.

1928 m. buvo įsteigta Valstybės Taryba, kurios svarbiausias uždavinys ruošti įstatymų projektus ir aiškinti įstatymus. Jon buvo pakviestas ir Römeris.

Turėdamas daugiau darbų universitete, prof. Römeris pasitraukė iš Vyriausiojo Tribunolo ir iš Valstybės Tarybos.

Be savo darbų Lietuvoje, Römeriui keliais atvejais teko atstovauti Lietuvos universitetui (1924 — Romoj, 1931 — Paryžiuje), pakviestas skaityti paskaitų užsienio universitetuose (Paryžiuje — 1935, Švedijoj — 1936), pagaliau teko atstovauti Lietuvos valstybę Haagos teisme (1932, 1933, 1937-8, 1938).

Dr. V. K. Čepas

Pagrindinės paveldėjimo teisės idėjos.

Įpėdinystės klausimu iš vienos pusės reiškiasi senovinės kilmės tradicijos, iš antros pusės — naujosios visuomeninio gyvenimo pažiūros, kurios labai skiriasi nuo senesniųjų pažiūrų turto paskirties, genties ir šeimos reikšmės ir pan. klausimais.

Kas gali būti geras ir pateisinamas įpėdinis ir kas neturi ar nustoja šių privalumų, yra pagrindinis klausimas, dėl kurio aštriai kertasi nuomonės, išskaidydamos patį klausimą į ištisą eilę smulkesnių klausimėlių: leisti ar neleisti pačiam palikėjui skirti įpėdinį; iš kurių asmenų ir kuria eile parinkti įstatyminius įpėdinius; ar galėtų būti įterpti įstatyminių įpėdinių eilėn valstybė ir kitoki viešosios teisės junginiai.

Įvairios teisinės linkmės, kurios paveldėjimo srityje matydavo veikiant vienus ar kitus visuomeninius veiksnius, duodavo savitus ir skirtingus atsakymus.

Teks vienaip ar kitaip atsakyti ir mūsų įstatymų leidėjui, kai jis ruoš civilinio teisyno paveldėjimo dalį. Todėl jau dabar reikėtų pradėti nagrinėti įpėdinystės klausimą, kad jo pagrindan padėtosios pažiūros atvaizduotų ir mūsų visuomenės pažiūras.

Čia bus paliestos rūpimuoju klausimu keturių būdingesnių teisinių pakraipų pažiūros.

1. Prigimtosios teisės mokykla.

Paveldėjimo teisės klausimais prigimtosios teisės mokyklos atstovai pasisako, vadovaudamiesi pradiniu nusistatymu, kad žmogus esąs neribotas savo turto viešpats. Todėl žmogus galįs turtą parduoti, dovanoti, nuo jo atsisakyti, šiaip išmesti, žodžiu, galįs nevaržomas jį rikiuoti. Iš šitokio žmogaus viešpatavimo turtui prigimtosios teisės mokykla išveda žmogaus teisę rikiuoti turtą tolesniam laikui, negu siekia jo gyvenimo siūlas. Tam negalį būti jokių kliūčių.

Todėl testamentas, išreiškiąs palikėjo valią mirties atsitikimui, yra nuosekli išvada iš jo teisės rikiuoti turtą, kol gyvas, teisės, kuriai negalį būti jokių kliūčių, nes niekas negalįs drausti žmogui vienšališkai pasižadėti ir atšaukti savo pasižadėjimą arba perleisti savo turtą kitiems, o sau pasilaikyti tik teisę juo naudotis ir jį valdyti iki gyvos galvos[1].

Toks kelias įpėdiniui parinkti prigimtosios teisės mokyklai yra pats tikrasis, nes palikėjo paliktas testamentas teisingiausiai išreiškiąs jo valią, kuri viena tegalinti būti privaloma palikėjo turtui.

Bet kas daryti, kada nėra testamento? Tada reikią įspėti tą valią ir pasielgti taip, kaip palikėjas būtų liepęs pasielgti, palikdamas testamentą. Numatyti tuos įpėdinius, kuriuos testatorius ir pats būtų paskyręs, palikdamas spėjamą testamentą, esąs pirmasis įstatyminio paveldėjimo nuostatų uždavinys. Todėl prigimtosios teisės mokyklai įstatyminis įpėdinis yra neišreikštos, bet gerai įspėtos palikėjo valios įpėdinis, atseit, tarsi testamentinis[2].

Palikėjo valiai įspėti prigimtosios teisės mokykla pateikia apčiuopiamų pažymių, kuriais besivadovaujant reikią ieškoti palikėjui brangiausio asmens. Tariama, kad palikėjas parinks savo turtui tą „brangiausiąjį" įpėdinį, vadovaudamasis teisingumu. Brangiausiais asmenimis pirmoj eilėj tenką laikyti vaikus, toliau — tėvus, po jų — kitus kraujo giminaičius iš eilės, atsižvelgiant į jų ir palikėjo giminystės laipsnio artumą, neužmirštant nė paties tolimiausiojo, nes ir jį su palikėju jungiąs bendro kraujo ryšys.

---

[1] Grotius, De jure belli ac pacis libri tres, II, 6, 14, 1701 Amstelodami.

[2] cuius voluise defunctum maxime probabilis — Grotius, II, 7, 3.

Jei gyvenime žmones galį jungti ir bičiulystės ryšiai, kartais net stipresni už sunkiai beatskaitomos giminystės ryšius, tai vis dėlto pirmieji neperžengią gyvenimo ir mirties slenksčio. Po mirties žmones jungią tik kraujo ryšiai. Todėl negalima esą nė tarti, kad palikėjas būtų norėjęs paskirti įpėdiniu kurį svetimą žmogų, o ne giminaitį[3].

Kraujo giminystė esanti tikroji arba prigimtoji bičiulystė, kuri viena tesanti verta būti paveldėjimo teisės pagrindu. Kiekviena kitokia draugystė nieko kito neslypinti savyje, kaip tik atsitiktinius savitarpinius santykius, kurie netinka būti mastu įpėdinio ypatybėms išaiškinti, nes bičiulystės laipsniui arba jos artumui išmatuoti nėsą jokių lengvai prieinamų ir patikimų priemonių[4].

Čia, atrodo, tariama, kad gyvenime palikėjas kartais gali greičiau norėti paskirti įpėdiniu gerą ir artimą kaimyną, užuot skyręs juo neregėtą tolimą ar piktą giminaitį. Jei palikėjas iš tikrųjų to norėtų, jis turi palikti atitinkamą testamentą, kuris bus vykdomas, nes bus, kad ir gana nepaprasta, bet įsakmiai išreikšta palikėjo valia. Bet kiekvieną kartą versti įstatymo vykdytojus vaikytis tokios atsitiktinės palikėjo valios nesą galima tiesiog dėl techniškų kliūčių: dėl trūkumo priemonių vidiniam bičiulystės jausmui matuoti.

Tad, prigimtosios teisės mokykla iškelia paveldėjimo teisėj dviejų veiksnių savotišką derinį. Pirmoj eilėj jai lemia palikėjo valia. Tačiau, kada palikėjas savo valios nepareiškia, kada ją reikia įspėti, prigimtosios teisės mokykla atskleidžia antrą, papildomąjį veiksnį — kraujo giminystę, kaipo prigimtą tos pačios palikėjo valios atspindį.

2. Prancūzų Revoliucijos idėjos.

Didžioji prancūzų revoliucija atnešė naujų pažiūrų į žmogų, į jo santykį su valstybe, į jo teisę turtui.

Visuotinės lygybės idėja pasireiškė ir paveldėjimo teisės srityje. Tų idėjų fone liko nesuprantamos bet kokios luomų ir atskirų asmenų privilegijos. Todėl iki to laiko buvusi paplitusi

---

[3] Puffendorf, De jure naturae et gentium libri octo, IV, 11 ir t., 1704, Amstelodami.

[4] Thomasius, Institutionum iuresprudentiae divinae libri tres, II, 10, 177 ir t., 1730, Halae.

vyriškos lyties įpėdinių pirmenybė prieš moteriškosios arba pirmagimio pirmenybė prieš kitus savo brolius buvo panaikinta, nes visi įpėdiniai turį būti lygūs prieš palikėją.

Įpėdinių lygybės pradas greit rado pritarimo ir buvo įtrauktas į prancūzų civilinį kodeksą.

Jis imponavo liaudžiai ir lygiai tiko absoliutizmo siekiantiems valdovams, nes smulkino didžiųjų žemvaldžių valdomus plotus ir tuo pačiu silpnino jų galybę.

Kitiems čia slėpėsi variklis stropumui kelti ir taupumui ugdyti, nes, dalinant palikimą vis į mažesnes dalis, gaunamos dalies dažnai nebepakanka pragyventi ir įpėdiniai verčiami naujo darbo prasimanyti bei savo išteklius taupyti[5].

Besvarstant Prancūzijoje šį naująjį įpėdinių lygybės pradą, buvo stengtasi padaryti jį paveldėjimo teisėje tiek stiprų, kad jo negalėtų pralaužti jokia palikėjo valia, joks testamentas. Tada įpėdiniais būtų turėję likti tik tie asmenys, kuriuos įstatymas šauktų, ir jie būtų turėję dalytis palikimą lygiomis dalimis. Bet toks nusistatymas testamento atžvilgiu atsitrenkė į amžių tradicijas ir liko nuslopintas[6].

Prigimtosios teisės mokyklos palinkimas visur ieškoti galimos palikėjo valios nesusilaukė čia jokio palankumo. Įstatyminio paveldėjimo nuostatai turį išreikšti ne palikėjo, bet visuomenės valią, nes visa, ką žmogus turįs ir ką jis begyvendamas įgijąs, tai turįs ir įgijąs tik dėka visuomenės, kurioje jis gyvena. Visas turtas, kad ir atskirų žmonių rankose esąs, iš tikrųjų esąs visuomenės turtas. Žmogus juo galįs tik naudotis, jį valdyti ir net rikiuoti, bet tik tol, kol yra gyvas. Robespiero ir Mirabeau žodžiais, mirdamas žmogus tuo pačiu nustojąs nuosavybės teisių į savo turtą. Tada turtas grįžtąs visuomenei, kurios nariu buvo palikėjas[7].

Tik visuomenė, nejausdama jokio reikalo pati valdyti grįžtančio turto, nepasilaikanti jo savo valdžioje, bet atsisakanti nuo jo tam tikrų asmenų naudai.

---

5 plg. Prūsijos Pričkaus Viliaus 1811 m. X. 14 d. ediktą.

6 Vallier, Le fondement du droit successoral en droit français, 183 ir t. 1902, Paris.

7 ... les droits du proprietaire sont engloutis avec lui... son patrimoine rentre dans le domaine commun... retourne à la société.., Hitzig, Die Grenzen des Erbrechts, 9, 1904, Zürich.

Nustatyti tuos asmenis, kurių naudai ir kuria eile visuomenė atsisakanti nuo jai grįžtančio po palikėjo mirties palikimo, yra įstatyminio paveldėjimo nuostatų dalykas. Dažniausiai tai būna palikėjo giminaičiai. Ir jie šaukiami paveldėti giminystės laipsnių eile. Bet, jei jie paveldi ir jei jie paveldi ta, o ne kita eile, tai tik todėl, kad tokia esanti visuomenės valia, o ne todėl, kad juos sieja su palikėju kraujo ryšiai.

Būta pasiūlymų suteikti valstybei teisę konkuruoti paveldėjime su tolimesnio laipsnio giminaičiais ir visai nušalinti pačius tolimiausius[8]. Tais pasiūlymais valstybė turėtų gauti $^1/_{12}$ palikimo dalį, kada paveldėtų ketvirto laipsnio palikėjo giminaičiai, $^1/_{10}$ dalį — kada paveldėtų giminaičiai nuo penkto ligi septinto laipsnio ir — visą palikimą, jei jam neatsirastų minėtų laipsnių palikėjo giminaičių. Pastaruoju atsitikimu valstybė vienok gautų tik $^1/_2$ palikimo, jei būtų likęs gyvas palikėjo sutuoktinis. Pasiūlymai buvo remiami tuo sumetimu, kad valstybė daugiau, kaip tolesnio laipsnio giminaičiai, esanti prisidėjusi prie palikimo sukūrimo ir išsaugojimo.

1794 m. I. 6 deną išleistasis revoliucijos meto įstatymas vis dėlto šaukė paveldėti visus palikėjo giminaičius, neapsiribodamas vien artimesniaisiais ir nemažindamas dalių tolesnio laipsnio giminaičiams.

Bet 1804 m. prancūzų civilinis kodeksas, užbaigęs revoliucijos meto idėjų bangavimus, savo 755 str. aprėžė iš įstatymo šaukiamų paveldėti įpėdinių ratą, nustatęs jam kraštutinę ribą — 12-tą giminystės laipsnį.

Toks giminaičių — įpėdinių aprėžimas gyvenime, be abejo, buvo mažai juntamas, nes taip tolimi giminaičiai tik labai retais atsitikimais gaudavo paveldėti nesitikėtą palikimą.

Venok jo didelė reikšmė yra ta, kad jis palaužė iki tol buvusią nepaliečiamą kraujo giminystės ryšių reikšmę paveldėjimui. Šiandieninės redakcijos tas pats CC § 755, veikiai susilaukęs sekinių kai kuriuose kituose kraštuose, šaukia būti įpėdiniais palikėjo giminaičius tik iki šešto laipsnio.

Tad prancūzų revoliucija paveldėjimo teisėje atskleidė naują visuomeninės valios veiksnį, kuriam veikiant, buvo apkarpytas šaukiamų paveldėti giminaičių sąrašas.

---

[8] Vallier, 227, 232....

3. Hegelio filosofija.

Šeima Hegeliui yra išeities taškas sprendžiant paveldėjimo teisės klausimus[9]. Esą apie paveldėjimo teisę tik todėl ir tenka kalbėti, kad gyvenime yra šeima — tėvų ir vaikų junginys. Todėl pateisinamais įpėdiniais galį būti tik palikėjo šeimos nariai. Lieka išsiaiškinti, kas yra šeima, iš kokių asmenų ji susideda.

Asmenis jungiąs į šeimą ne tik labai glaudus kraujo ryšys, bet ir vidinis jausmas. Tėvai ir vaikai — tai tikroji šeima. Todėl pirmoji ir natūralinė tėvų pareiga esanti išauginti vaikus ir sudaryt jiems sąlygas toliau vieniems gyventi. Tuo tikslu tėvų turtas pereinąs, kaip palikimas, vaikams — čia ir glūdinti tikroji turto paskirtis.

Kraujo ryšys nesąs vienintelis, kuris jungia žmones į vieną šeimą, nes šalia jo lygiai reikšmingas esąs, o gal net dar reikšmingesnis, vidinės šeimos priklausomybės ryšys. Vidinės priklausomybės ryšiai reiškiąsi iš vienos pusės savitarpinėmis pareigomis, iš antros pusės — savitarpinėmis teisėmis. Progą jiems pasireikšti suteikianti bendro gyvenimo šeimos bendruomenė, kurios narius saisto bendro gyvenimo interesai. Jon negalį būti priskirti tie žmonės, kurių tokie interesai nebepasiekia.

Atsižvelgiant į gyvenimo bendruomenės pažymį, šeima galinti būti įvairuojančios sudėties. Žemės ūkio krašte tokią šeimą dažnai sudaro po vienu stogu gyveną šalia tėvų ir vaikų dar vaikaičiai, senoliai, dėdės ir broliai. Miesto gyvenimo šeimos sudėtis būna siauresnė[10].

Greta jų, išvedant įpėdinio ypatybes iš šeimos nario padėties, neabejotinu įpėdiniu turi būti laikomas palikėjo sutuoktinis — tas artimas palikėjo šeimos bendruomenės asmuo, per kurį atsirandanti pati šeima. Hegelio filosofijai sutuoktinis yra visai nuoseklus ir net vienas iš pačių svarbiausių palikėjo įpėdinių, nežiūrint to, kad kraujo ryšių atžvilgiu jis paprastai būna palikėjui visai svetimas asmuo.

---

[9] Hegel, Grundlinien der Philosophie des Rechtes, 146—152, 1921, Leipzig.

[10] Planta, Die Rekonstruktion der Familie und des Erbrechts. 38, 40, 1806, Chur.

Šeimoje bendri interesai esą tiek giliai įsirėžę kiekvieno šeimos nario sąmonėn, kad jie neišblėsta nė tada, kai vienas antras iš jų atsiskiria nuo šeimos ir pradeda gyventi savais interesais.

Tad šalia stipriausiojo šeimos ryšio, pasireiškiančio bendru gyvenimu ir vidine priklausomybe, esama ir silpnesnių ryšių, tačiau dar reikšmingų. Todėl iš panašumo į šeimos bendruomenę galinčios būti pripažįstamos paveldėjimo teisės tolesniems palikėjo giminaičiams, kiek jų vidinės priklausomybės ryšys su palikėjo šeima dar nesąs visai nutrūkęs ir nors šiek tiek apčiuopiamai dar pasireiškiąs. Bet visi tolimieji palikėjo giminaičiai, kurie neturi nieko kito savo teisei paremti, kaip tik labai praskiesto kraujo ryšį, šiaip taip įžvelgiamą šakotoje padermės medžio tabelėje, negalį būti laikomi pateisinamais įpėdiniais.

Testamentas pačiam Hegeliui yra visai neleistinas ir nepriimtinas dalykas, nes leidžiant palikėjui privalomai reikšti savo valią, įpėdiniu galės būti paskirtas toks asmuo, kuris nieko bendro neturi su palikėjo šeima. Testamentas leistų nutraukti turtą nuo šeimos, kuriai jis yra skirtas, o tai reikštų neleistinos savivalės legalizavimą.

Bet Hegelio pasekėjai pasirodė kiek nuolaidesni žmonėse paplitusiam testamento institutui. Jie leidžia palikėjui testamentu parinkti įpėdinius, ne šeimos narius, tai aiškindami jo teise praplėsti savo šeimą. Jiems testamentas yra tam tikros rūšies įvaikinimas.

Suglaustai tariant, Hegelio filosofija iškėlė paveldėjimo teisėj naują šeimos ryšių veiksnį, šeimos, paremtos vidinės priklausomybės ryšiais.

4. Valstybės paveldėjimo teisių propaganda.

1915 metais buvo susibūręs negausus būrelis įvairių intelektualų[11], vadovaujamas kelių universiteto profesorių, į vad. tarptautinę valstybės paveldėjimo teisių propagandą. Bazely buvo leidžiamas tos propagandos reikalams vokiečių ir prancūzų kalbomis mėnesinis žurnalas, kuris vadinosi „Staatserbrecht".

Valstybės paveldėjimo teisių propagandos sąjūdis, pradėjęs darbą artimame kontakte su Šveicarijos draugija Tautų Są-

[11] Dr. Augustinas Forel (Lozana), autorius dviejų veikalų „Vereinigten Staaten der Erde", 1915 ir „Die Menschheit", 1918, prof. dr. Schenkel (Winthertur), prof. dr. Broda (Ženeva) ir prof. dr. Niemeyer (Kiel).

jungai paruošti, pasišovė pertvarkyti visą visuomeninę santvarką, kuri viena buvo pakaltinta dėl valstybių nesantarvės, dėl klasių kovos, dėl skurdo ir prabangos ir t.t.

Visoms toms negerovėms pašalinti sąjūdžio šalininkams tebuvęs aiškus vienas kelias — išrauti iš gyvenimo gobšųjį kapitalizmą. O tat pasiekti lengviausia būsią, pavertus valstybę vieninteliu galimu įpėdiniu. Tada valstybė gausianti pakankamai išteklių visoms socialinėms nelygybėms pašalinti ir nebūsianti priklausoma mokesčių mokėtojų.

Kad privatinės nuosavybės savininkai ko mažiausiai atjaustų naujos santvarkos įvedimą, pereinamieji nuostatai buvo pasiruošę pripažinti, jog valstybei atiteks ne dabartinių savininkų palikimai, bet tik jų įpėdinių, kurie, gaudami palikimą iš pirmųjų, iš anksto žinos turėsią jį palikti ne kam kitam, o tik valstybei.

Nėra abejojimo, kad šiam sąjūdžiui galima būtų prikišti dėl gana didelio nerealumo, užsimojimo pasiekti mūsų sąlygomis nepasiekiamo dalyko, tačiau visa tai nekliudo trumpam atkreipti žvilgsnį į jį, ypač todėl, kad jis iškelia paveldėjimo teisėje tą veiksnį, kuriam ir kitos naujesnėsės srovės (socializmas, korporativizmas, komunizmas) teikia vis didėjančios reikšmės.

Valstybės paveldėjimo teisių propagandos sąjūdis norėtų matyti įpėdiniu tik valstybę, kaip bendrų interesų saistomą jos piliečių bendruomenę, kurios nariu buvo ir palikėjas.

Sąjūdžio programa, įsakmiai pabrėžusi, jog privatinės nuosavybės teisės yra naudingos ir būtinos, skelbia tik, kad jos turinčios pasibaigti kartu su savininko mirtimi. Kaip bibliotekoj, autobuse ar pirty, kiekvienas galįs naudotis šių įstaigų tiekiamais patogumais tol, kol yra jose, ir, išeidamas iš jų, užleidžia vietą naujam klijentui, nenurodydamas pats, kad toliau jo palikta vieta galės naudotis tik jo šeimos nariai, giminaičiai ar jo įvardyti bičiuliai, lygiai taip ir privatinės nuosavybės savininkas, mirdamas turi nuo jos visiškai pasitraukti.

Todėl testamentas valstybės paveldėjimo teisių propagandos sąjūdžiui yra neįmanomas. Įstatyminio paveldėjimo nuostatai turį net uždrausti bet kokias dovanas tarpe gyvųjų, kad nebūtų apeinami testamentą draudžią nuostatai.

Pati privatinė nuosavybė šiam sąjūdžiui yra ne atskiro asmens, bet sutuoktinių bendruomenės nuosavybė. Todėl, vienam

sutuoktiniui mirus, dar netenka kelti jo turto paveldėjimo klausimo, nes likęs gyvas sutuoktinis tęsiąs tą pačią bendruomenę, kuri tik tada pasibaigsianti, kai bus mirę abu sutuoktiniai[12].

Mirus abiem sutuoktiniam, jų vaikai neturėtų gauti palikto turto. Jie turėtų būti tik išlaikomi ir mokomi iš to turto iki 30 metų amžiaus, kad būtų tinkamai paruošti toliau savarankiškai skintis gyvenimo kelią[13].

O toliau visas likęs nesuvartotas dar palikėjo turtas turįs atitekti valstybei. Valstybei todėl, kad šiais laikais ji atliekanti daugelį tų uždavinių, kuriuos seniau atlikdavo gentis — ir dar visą eilę naujų uždavinių, kurių seniau niekas neatlikdavo. Valstybei tiesiog ar per savivaldybes tenka šelpti neturtėlius, jai tenka rūpintis tautos sveikatingumu, švietimu, tvarkyti ir gerinti susisiekimą ir daugelį kitų tautos gerovės sričių, kuriomis naudojasi kiekvienas pilietis, taigi, naudojasi ir kiekvienas palikėjas. Visa tai reikalauja milžiniškų išlaidų. Už tai piliečiui dera atsilyginti valstybei tuo turtu, kuris po mirties jam pasidaro nebereikalingas. Tai, esą, pateisina valstybės paveldėjimo teises iš savo piliečių palikėjų.

O giminaičiai, atstovaują nebesančią gentį, tą pačią akimirką, kurią jie nusikratė pareigos prisidėti prie skurdan patekusio giminaičio išlaikymo, nustoję bet kokio pagrindo būti to paties giminaičio įpėdiniais.

Tokia santvarka, kuria žmogus negalės palikti savo uždirbto ir sutaupyto turto tam, kam norės, ir iš anksto žinos, kad jo negaus joks jo giminaitis, sąjūdžio šalininkų nuomone, neturėtų ir negalėtų neigiamai veikti žmogaus darbštumo nei taupumo, nes jis jausiąs, jog jo patys artimieji giminaičiai — vaikai bus vis tiek reikiamai aprūpinti. Be to, gyvenime esą daug bevaikių šeimų, kurios betgi lygiai taip stropiai dirbančios ir taupančios, kaip šeimos su vaikais. Pagaliau, žmonės būsią vis sąmoningesni ir įsitikinsią, jog kiekvieno gyvenimas darysis vis geresnis, juo turtingesnė bus valstybinė bendruomenė.

Tad, valstybės paveldėjimo teisių propagandos sąjūdis paveldėjimo teisėje iškėlė valstybinės priklausomybės ryšio veiksnį, galima sakyti, iki kraštutinumo išrutuliodamas tai, ko prancūzų revoliucijos idėjose glūdėjo dar tik užuomazga.

---

[12] Staatserbrecht, 16.

[13] Staatserbrecht, 4, 17.

„Laisvosios teisės“ sąjūdis.

Prancūzų Revoliucijos iškeltasis įstatymo viešpatavimas kontinente virto beveik aksioma ir vyravo moksle bei praktikoj visą 19-jį amžių. Tačiau pasirodė, kad jis negyvenimiškas. Naujiems reikalavimams plečiantis, teismai negalėjo laikytis vien įstatymo „raidės“ arba jo „dvasios“. Jie turėjo pradėti spręsti bylas ir tais atsitikimais, kai trūksta įstatymų arba juose esti spragų. Moksle pasireiškė smarkus sąjūdis už laisvesnį teismo darbą ir kitų teisės šaltinių sulyginimą su įstatymu. To sąjūdžio šaknys buvo pačiame kultūros vystymesi. Visų pirma čia daug reikšmės turėjo plačiai pasklidusios demokratinės idėjos, kovojusios prieš įsigalėjusį autoritetą. Tuo pat laiku didėjo valstybės uždaviniai; ji pradėjo aprėpti vis platesnes sritis ir stengėsi tas sritis įstatymais reglamentuoti. Įstatymai buvo leidžiami įvairiems visai nereikšmingiems dalykams tvarkyti, ir tai labai sumažino jų autoritetą. Įstatymas, vos išleistas, jau būdavo pasenęs, nebeatitikdavo gyvenimo sąlygų. Kilo balsų, kad abstraktus įstatymas nepakankamai derinasi su komplikuotu gyvenimu ir trukdo teisėjui atskiram atvejui pritaikyti tinkamą sprendimą. Pasireiškė naujų minčių ir filosofijoj. Imta smerkti seną logizmą, kritikuoti pozityvinę teisę, net prisiminta užmirštoji prigimtinė teisė. Čia ypač pasižymėjo Stammleris (Richtiges Recht, 1902), klausdamas, kada įstatymo turinys yra teisingas.

Šios sąlygos ir filosofinės mintys sukėlė griežtą reakciją prieš įstatymo absoliutizmą ir prieš pozityvinės teisės sąvoką. Tai ypač ryškiai iškėlė aikštėn „laisvosios teisės“ sąjūdis, pasireiškęs Vokietijoj XX-jo amžiaus pradžioj. To sąjūdžio tikslas buvo pagyvinti teisę, priartinti ją prie socialinės tikrovės. Norėta užpildyti spragą, atsiradusią tarp atsilikusių įstatymų ir gyvenimo tikrovės. Dėsnis, kad „įstatymai tegali būti keičiami įstatymais“, vertė taikyti atsilikusius įstatymus. Gyvenime teismo praktika keitė tokius atsilikusius įstatymus, o laisvosios teisės mokykla norėjo tai teisėje užfiksuoti. Vokietijoj „laisvosios teisės“ sąjūdis, kad ir smarkiai formalizmo šalininkų puolamas, ėmė įgyti vis didesnės įtakos vokiečių teisinėse sferose, o po revoliucijos beveik visiškai įsigalėjo tiek doktrinoje, tiek teismų

praktikoje. Pats „laisvosios teisės“ terminas daugelio mokslininkų smerkiamas. Galį būti „laisvasis teisės mokslas“, „laisvoji teisės kūryba“, bet ne „laisvoji teisė“, nes ji neturi jokios realios prasmės. Tačiau šis terminas įsigyveno.

Laisvosios teisės pirmtakūnu gali būti laikomas Iheringas, stengęsis teisę pagrįsti jos tikslu, Dernburgas, be tikslo, dar kėlė socialinio teisingumo minčių. Pastarasis reiškė nuomonę, kad, šalia įstatymo, dalykų esmė esanti teisės šaltinis. Joseph Kohler teigė, kad įstatymai interpretuotini ne pagal įstatymo leidėjo valią, o pagal dalykų esmę ir pagal gyvenimo aplinkybes. Jei keičiasi kultūrinės sąlygos, turinti keistis ir įstatymo interpretacija. Erich Danz reikalavo, kad būtų paisoma ne tik rašyto įstatymo, bet taip pat papročių ir tautos pažiūrų. Stammleris ragino teisėją taip aiškinti rašytą teisę, kad jo sprendimas atitiktų teisingos teisės pagrindus. Jellinekas savo vėlesniuose veikaluose buvo priverstas pripažinti, kad įstatymai neapima visų gyvenimo aplinkybių ir kad lieka žymių spragų. Čia jis kreipė dėmesį į kolektyvines darbo sutartis ir į sindikalistinį sąjūdį. Jis manė, kad tų ekonominių ir socialinių organizuotų grupių teisė konkuruoja su valstybine teise. Jellinekas numatė, kad valstybėje gali atsirasti dvi galiojančios lygiagretės ir tarp savęs konkuruojančios teisės santvarkos. Reikia paminėti ir anglų Adickes. Dar jaunas būdamas, jis kėlė mintį, kad šalia įstatymo ir papročio teisės šaltiniu esanti dalykų prigimtis. Laisvai veikiančio teisinio jausmo idealu Adickes laikė anglų teisėjo darbą ir siūlė vokiečiams anglų teismo santvarką, kuri esanti tobuliausia ir pavyzdingiausia. Teisėjo darbas esąs daugiau širdies ir būdo dalykas, todėl svarbiausia esą anglų pavyzdžiu išauginti kilnias teisėjų asmenybes, „teisėjų karalius“.

Gal pats žymiausias „Laisvosios teisės“ mokyklos pirmtakūnų buvo Oscar Bülow'as, 1885 m. išleidęs savo veikalą „Gesetz und Richteramt“. To veikalo pagrindinė mintis yra kova su dogma. Įstatymas tesąs ateities planas, o tikra teisės norma jis virstąs tik teisėjų tarpininkavimu. Teismo sprendimo teisinė galia esanti stipresnė už įstatymą. Įsigaliojęs teismo sprendimas veikiąs, nors ir būtų priešingas įstatymui. Bülow'as taria, kad įstatymas negali visko numatyti, ypač dėl visuomenės santykių konplikavimosi, dėl atsiradimo naujų gyvenimo sąlygų. Taip, atsiradus paštui, geležinkeliui, juos reglamentuojančių įstatymų dar nebuvę, o teismai jau turėję spręsti eilę painių su jais susi-

jusių bylų. Tuo būdu teismo teisės kūrimas turįs dažnai įstatymų leidimui praskinti kelią. Teisėjas ir įstatymų leidėjas taip pasidaliną teisės kūrybos darbą, jog antrasis pasiima bendrus dėsnius ir pagrindus, o pirmasis išpildymą ir tolimesnį vystymą.

Pirmutinis ir gal karščiausias „laisvosios teisės" mokyklos šalininkas buvo Kantorowicz (Gnaeus Flavius). Jo knyga „Kova už teisės mokslą" (1906 m.) nėra labai moksliška. Joje autorius iškelia laisvąją teisę, kuri visad buvusį priešinga valstybinei teisei, o savo galia bent jai prilygsta. Ji esanti geriau pažįstama už valstybinę teisę, ji net aktyviau veikianti. Daugumas žmonių tvarkosi pagal laisvąją teisę, pagal savo grupių pripažįstamas taisykles. Įstatymo spragas reikia užpildyti laisvąja teise, nes įstatymo interpretacijos ten neužtenką. Kantorowicz'ius smerkia visus tradicinius įstatymų aiškinimo būdus, analogiją, ratio legis — „įstatymo dvasią". Tokių „dvasių" galį būti labai daug, ir galų gale ir čia nusverianti individuali nuomonė ir skonis. Jis apskritai smerkia įstatymo pirmenybę prieš kitus teisės šaltinius. Jis skelbia: „Mes reikalaujame, kad teisėjas, tik savo priesaikos įpareigotas, bylą taip spręstų, kaip reikia spręsti pagal aiškų, žodinį įstatymo skambesį. Visų pirma nuo to jis gali ir turi nukrypti, kai įstatymas jam atrodo neduodąs neabejotino sprendimo; toliau, kai pagal jo laisvą sąžinę atitinkantį įsitikinimą neatrodo tikėtina, kad sprendimo metu esanti valdžia, jei jai bylą tektų spręsti, padarytų sprendimą tokį, kaip reikalauja įstatymas... Abiem atvejais jis turi spręsti pagal laisvąją teisę. Pagaliau, ypač komplikuotais atvejais, kaip kad atlyginimo materialių nuostolių, jis turi sauvališkai spręsti"[1]. Kantorowicz'ius reikalauja teisėjų nešališkumo, nepriklausomumo. Visas naujasis sąjūdis veržiasis į aukščiausią tikslą — teisingumą.

Kitas smarkus „laisvosios teisės" mokyklos atstovas buvo Ernst Fuchs. Jis domėjosi ne tiek visuomeninės ir valstybinės teisės kova, kiek statikos ir dinamikos, apgalvotumo ir spontaniškumo, abstrakcijos ir konkretizmo pasireiškimu teisėje. Kai teisėjui tenka taikyti netinkamus įstatymus, jis visada esąs priverstas kurti naują teisę. L. Spiegel irgi neigė įstatymą, kaip vienintelį teisės šaltinį. Erich Jung puolė dogmą, pagal kurią

[1] Gnaeus Flavius, Der Kampf die Rechtswissenschaft, 41.

įstatyme nesą spragų. Greta rašytosios teisės jis mato nerašytąją. Galiojanti teisė esanti ta, kurią socialinis įsitikinimas laiko teisinga. Stampe nori leisti teismui spręsti ir prieš įstatymą, jei socialinei tvarkai gresia nelaimė. Tačiau spręsti reikią atvirai, be jokių aplinkinių kelių, įstatymo kreipimo ir sukto aiškinimo. Stampe nenori didelės laisvės baudžiamosioms byloms ir žemiesiems teismams, bet mano, kad aukščiausieji teismai galėtų turėti ir contra legem galią. Oskar Kraus nagrinėjo Aristotelio mintis ir teigė, kad jo raštuose esą galima rasti daug „laisvosios teisės" šalininkų dėsnių. Įstatymas, jo nuomone, esanti priemonė socialinei gerovei siekti. Jei sprendimas pagal įstatymą yra aiškiai neteisingas, tai esą galima jei būtinai reikia, spręsti ir prieš įstatymą. Tokiu atveju reikią tarti, kad įstatymo leidėjas būtų lygiai taip sprendęs, jei būtų čia pat. Lask irgi pabrėžė teleologinį teisės pobūdį.

Austras Eugen Ehrlich sako, kad šalia valstybinės teisės yra visuomeninė teisė. Visuomenė susidedanti iš atskirų grupių, o jos teisė reiškiantisi tų grupių vidujiniais autonominiais įsakymais. Kai interesai susikerta, tai taikingo vidujinio grupių įsakymo nepakanka; kilusieji ginčai tegalį būti išspręsti abstrakčiomis preciziškomis taisyklėmis. Jas visais laikais formuluoją teismai ir doktrina. Įstatymai teisminiame gyvenime tevaidiną labai ribotą vaidmenį. Valstybinė teisės koncepcija remiantisi iš dalies tuo, kad kiekviena teisės norma kuriuo nors būdu esanti siejama su valstybe. Kilus atviram konfliktui tarp visuomeninės teisės ir valstybės juridinių formulių, lemiamą vaidmenį suvaidina realus socialinių jėgų santykis. Valstybinė teisė visada pasivėluojanti.

Ehrlichas labai puola tradicinį įstatymų aiškinimą, vadinamąją juridinę logiką. Kas žino, kad juridine logika galima viską įrodyti, tas neabejosiąs, kad ji gali pasiūlyti patogią vietą ir teisės laužymui paslėpti. Abstraktūs įstatymų dėsniai neapimą visų konkrečių atvejų ir dažnai čia apleidžią teisėją. Tais atvejais, kai jų nutarimams trūksta formalių šaltinių (teismų praktikos ir doktrinos), teisėjai, užuot naudojęsi sukta juridine logika, galį laisvai ieškoti įkvėpimo iš spontaniškos visuomeninės teisės.

Greta Ehrlicho pažymėtinas ir šveicaras Reichelis. Jo teigimu, teisėjas iš principo esąs suvaržytas įstatymo. Jis turįs spręsti pagal įstatymą, bet klausimas, kaip reikia įstatymą su-

prasti: pažodžiui ar kaip kitaip? Pirmiau buvo manyta, kad jei gramatinis aiškinimas duoda aiškų vaizdą, tai logiškam nebėra vietos. Tai nuomonei Reichelis priešingas. Žodžiai keičią reikšmę pagal aplinkybes, kuriomis jie vartojami. Spręsti reikią pagal įstatymo prasmę, žodžiai tesą tik pagalbinė priemonė. O įstatymo prasmę esą galima nustatyti iš jo tikslo. Reichelis kritikuoja teoriją, kad įstatymo tikslas reiškiasi įstatymo leidėjo valia. Įstatymų leidėją personifikuoti ir jo valios ieškoti esą neprotinga. Reichelis mano, kad įstatymo aiškinimo reikalui negalima naudotis įvairiais komisijų darbais ir pan. Subjektyvus metodas duodąs liūdnų pasekmių. Jei įstatymas yra senas, tai nustatant jo prasmę reikią leistis į visai kitas, buvusias gyvenimo aplinkybes ar net į svetimos tautos gyvenimą, kuris nesuderinamas su dabarties reikalavimais. Įstatymo aiškinimo klausimu Reichelis laikosi objektyvios teorijos ir objektyvaus kriterijaus. Nustatant įstatymo tikslą, reikią atsižvelgti į konkrečias aplinkybes ir socialines sąlygas. Kilus abejojimui, reikia manyti, kad įstatymo leidėjas siekiąs geriausio, protingiausio tikslo, kurio galima pasiekti dabartinėmis aplinkybėmis.

Toliau Reichelis nagrinėja sprendimus sine lege, kai įstatymas palieka laisvą tarpą. Įstatymo viešpatavimo laikais įstatymas buvo laikomas vieninteliu teisės šaltiniu. Tada atsirado tobulo įstatymo dogma, kad įstatymas atsako į visus teisės klausimus. Kiekvieną sprendimą esą galima kuriuo nors jo paragrafu pagrįsti. Ši galvojimo kryptis buvo vadinama paragrafizmu. Tačiau yra aiškiai įrodyta, kad įstatymas turi spragų. Dažnai įst. leidėjas kai kuriuos klausimus palieka „papročiams, mokslui ir praktikai“. Grynai logiškai viską galima būtų įstatymu pagrįsti. Daugelis kodeksų papročiui teikia papildomosios teisės normos galią, kai įstatymas nieko nesako. Paprotinės teisės pagrindą sudaraą visuomenės įsitikinimas. Antras kelias įstatymo spragoms užpildyti esanti analogija. Ji nesanti įstatymo aiškinimas, nes apimanti įstatymo nenormuojamus faktus. Taikydamas analogiją, teisėjas turįs atsižvelgti ne į įstatymo panašumą, bet į protingas sprendimo pasekmes. Kas atsitiktų, jei nebūtų galima pritaikinti nė įprotinės teisės, nė analogijos? Daugelis mokslininkų čia kelia aikštėn dalykų prigimtį. Seniausia ir moderniausia formulė yra ta, kurią skelbia Aristotelis ir šveicarų civilinis kodeksas: teisėjas sprendžia pagal normą, kurią jis sudarytų, jei pats būtų įstatymų leidėjas. Reichelis

visgi neigia teismo teisės kuriamąją funkciją. Net ir spręsdamas pagal dalykų esmę, teismas sprendžiąs, remdamasis esama objektyvia norma, o ne subjektyviu įsitikinimu.

Įdomiausia Reichelio pažiūrų vieta yra ta, kur jis įrodinėja, kad tam tikrais atvejais teisėjas gali spręsti contra legem. Pirmiausia jis turįs taip spręsti, kai įstatyminė norma paprotinės teisės paversta nebegaliojančia. Ir ne vien tik naujesnioji įprotinė teisė nugali senesnę, bet ir vienodo amžiaus ar net senesnė už įstatymą paprotinė norma gali įstatymą įveikti. Čia grynai galios klausimas. Jei įstatymas nebeturi tautos pasitikėjimo, tai teisėjas turi spręsti prieš įstatymą pagal papročių virtusį tautos įsitikinimą. Praktikoje tai dabar dažnai pasitaiko. Dėl netaikymo esti panaikinama eilė senų įstatymų. Ypač konstitucinės ir administracinės normos dažnai tuo būdu nustoja galios. Be to, įstatymus labai dažnai pakeičia teismų praktika dėl įsigalėjusių aukščiausių teismų sprendimų taikymo kituose teismuo se, netiriant jų teisingumo.

Reichelis mano, kad įstatymo galima netaikyti, jei dėl jo taikymo būtų daugiau žalos, negu dėl netaikymo. Taip esti tuo atveju, kai įstatymas nemoralus. Savo contra legem dėsnius Reichelis, pasiremdamas Schmitt'o nuomone, dar papildo tuo, kad teisėjas tik tada turįs prieš įstatymą spręsti, kai yra įsitikinęs, jog ir kiti teisėjai tuo atveju taip elgtųsi arba bent ateity taip elgsis. Tikėdamasis, kad kiti teisėjai spręs taip, kaip jis, jis mano, jog nukrypimas nuo įstatymo virs paprotine teise. Istorija kaip tik tai patvirtina. Papročiams kelią paprastai skynė teismai, ypač aukščiausi teismai. Paprastai teisėjai stengiasi sprendimą contra legem užslėpti aiškinimo keliu arba paversti sine lege, paskelbę įstatyme esant spragą. Reichelis tam priešingas. Teisėjas, kuris teisės autoriteto palaikymui sprendžia prieš įstatymą, kad palaikytų teisės autoritetą, elgiasi ne tik subjektyviai pagal savo sąžinę, bet ir objektyviai teisėtai.

Prancūzijoje kovą prieš įstatymo griežtumą pradėjo Gény. Lygiai kaip įstatymą jis vertina ir paprotį; teismo precedentui, doktrinai, jis teteikia šalutinės reikšmės. Gény pabrėžė sustingusias iš anksto nustatytos teisės formas ir begalinį teisinio gyvenimo judrumą, kuris tegali būti suderintas tik tam tikra teisėjo kūrybine ir diskretine laisve. Tuo būdu jis netiesioginiai teikiąs teismo praktikai pozityvios teisės šaltinio galią. Pačioje teisėje Gény skiria dvi sritis: „donné" ir „construit" (duota ir

sukonstruota). Visi formalūs teisės šaltiniai priklausą „construit" sričiai. Teisėjas savo darbe turįs papildyti šią sritį iš „donné", laisvo mokslinio ieškojimo keliu.

Griežtesnės teorijos yra Lambert. Jis mano, kad teismų veikimu paprotinė teisė tampa formaliu teisės šaltiniu. Jei galima kalbėti apie „įstatymų leidimo juridinę politiką", tai juo labiau esą galima kalbėti apie „teismų juridinę politiką", kuri galinti daug lengviau prisitaikyti prie socialinės, nuolat atsinaujinančios, tikrenybės dinamizmo.

Maxime Leroy (1907 m.) iššiūri teisės šaltinių teoriją. Įstatymo pirmenybę prieš kitus teisės šaltinius jis laiko absoliutizmo ir revoliucinio jakobinizmo padariniu. Leroy neišskiria įstatymo iš teisės šaltinių, tačiau suteikia jam tik nežymų vaidmenį. Lygiai taip kaip įstatymą, jis vertina paprotį, teismų praktiką, kolektyvines sutartis, įvairių ekonominių grupių autonominius statutus. Jean Cruet (1914 m.) dar labiau neigia įstatymo galią. „Mes kasdien matome visuomenę keičiant įstatymą, niekad įstatymo keičiant visuomenę". Įstatymas pažymi teisės sustojimą ir visada esti pralenkiamas. Cruet irgi mini daugelį teisės šaltinių: autonominius statutus, sutartis, vienašališkus reglamentus, precedentus, veikiančius šalia įstatymo, papročio, teismų praktikos. G. Morin (1927 m.) kalba apie „faktų sukilimą prieš kodeksus" ir apie įstatymo autoriteto smukimą. Vis ryškesnis teisėjo vaidmuo teisės kūrime ir konstantavime paaiškinama pirmiausia tuo, kad teismai turi rinktis tarp gyvos autonominių grupių ir vėluojančios valstybės teisės. Reiktų rasti naują juridinę techniką, naują pozityvios teisės konstatavimo ir išdirbimo procesą, atitinkantį dabartinį teisinį gyvenimą ir kylantį autonominių grupių vaidmenį. Tada galima būtų susiaurinti teisėjo darbą. To iš dalies yra pasiekta anglų saksų kraštuose teismų išdirbtais sprendimų tipais, kuriais turi vadovautis teisėjas, kai jam tenka spręsti ekonominius konfliktus.

Gražiai ir ryškiai vaizduoja teismo darbą naujų teorijų šviesoje Marcel Nast savo trumpam traktate apie teismo funkciją prancūzų juridiniame gyvenime (1922). Teismų praktikos teisė esanti tikrai gyva, veikli teisė. Teismai atlieką trejopas skirtingas funkcijas. Pirmiausia jie taiką įstatymą. Tą funkciją vykdydamas, teismas tegalįs daryti dėl įstatymo tik matematiškas išvadas. Tačiau teisė nesąs tikslus mokslas. Ji esąs moralus, gyvas, gyvenimo mokslas, ir jos tikslas nesąs realizuoti abstrak-

čias ir logiškas konstrukcijas, bet teikti žmonėms elgimosi taisykles ir harmonizuoti jų interesus. Teisė negalinti būti absoliučiai logiška, nes ir visuomenės gyvenimas, kurio atspindžiu ji yra, esąs pilnas prieštaravimų ir komplikacijų. Įstatymas negalįs būti visažinis, gyvenimas nuolat vystąsis, nekintami įstatymai dažnai stabdą teisės evoliuciją. Antra jos veikimo sritis esąs įstatymo pritaikymas naujoms idėjoms, modernaus gyvenimo reikalavimams. Esą ir tokių atvejų, kurių įstatymas visiškai nenumatąs. Čia teismams tenką kurti naują normą, kuri, kad ir neprivaloma kitiems teismams, esanti bent konkrečiam atvejui tikra teisės norma. Tai esanti trečioji, kūrybinė teismo funkcija. Ji esanti subsidijarinė, bet reali. Įstatymas visur čia liekąs nepažeistas. Įstatymas teikiąs žmonėms teisinį saugumą, teismų praktika leidžianti pasireikšti progresui.

„Laisvosios teisės" sąjūdis plačiai išsiplėtė ir sukėlė platų sambrūzdį moksle prieš įstatymo viešpatavimą, už kitų teisės šaltinių sulyginimą su įstatymu ir laisvesnį teismo darbą. Tačiau sąjūdis susilaukė ir smarkios kritikos. Pirmieji kritikuoti pradėjo Stier - Somlo, Oertman, Düringer ir kiti. Jie sakė, kad laisvosios teisės mokykla norinti leisti teisėjams spręsti vien pagal teisinį jausmą, o tai esą visiškai panaikintų teisės saugumą, nes niekas nežinotų, koks bus sprendimas. Taipogi šis sąjūdis daraąs teisėją teisės kūrėju; tuo būdu esanti panaikinama riba tarp teismo ir įstatymų leidimo, teisėjas virstąs įstatymų leidėju, o tai laužą šventus konstitucinės teisės dėsnius. Pagaliau pilietis pasidaraąs priklausomas nuo teisėjo savavalios, karaliaus ir įstatymo absoliutizmas esąs pakeičiamas teisėjo absoliutizmu. Verta dar pažymėti Lazersono nuomonę. Jis mano, kad mūsų laikais teisinėje valstybėje negalima vadovautis vien bendru teisingumu ar tikslingumu sprendžiant bylas. Įstatymo viešpatavimas taip įsigyvenęs žmonių sąmonėje, taip esąs susijęs su pačia valstybės esme, kad valstybinės teisės doktrinoje iki šiol viešpataująs valstybės pirmavimas teisei ir mokslas apie valstybę kaip vienintelį teisės šaltinį. Lazersono nuomone, neaiškumai turėtų būti pavesti pačiam įstatymui išspręsti. Jis primena Petražickio nuomonę, kad jei dabar būtų leista įsigalėti papročiams, tai kapitalistai baisiai išnaudotų silpnesnius sluoksnius. Įstatymų leidėjas galįs stengtis įgyvendinti aukštesnę etiką ir vykdyti kultūrinę misiją. Apskritai, teisės politiką reikią pavesti ne teismui, o įstatymų leidėjui.

Laisvosios teisės mokykla iškėlė nemaža sveikų dėsnių. Griežtas įstatymo absoliutizmas pasirodė atgyvenęs dalykas. Daugelis mokslininkų priėmė nevieną nuosaikesne forma skelbiamų naujojo judėjimo principų. Čia, tarp kitų, galima paminėti šveicarų civilinio kodekso autorių Huberį. Jis teigia, kad jei įstatymuose yra spragų, tai teisėjas pirmiausia turįs ieškoti panašiais klausimais teismo sprendimų, paskiau teisės mokslo nuomonės. Jei ir čia nieko neranda, tai pagaliau turįs spręsti savo įsitikinimu, visai nesivadovaudamas pasigailėjimo ar kitu kuriuo jausmu, o taip, lyg pats būtų įstatymų leidėjas. Artimas „laisvosios teisės" sąjūdžiui yra ir Gurvitch'ius su savo socialinės teisės doktrina. Šalia valstybės egzistuojanti laisva visuomenės grupių teisė. Jo supratimu, ji ypač pasireiškianti darbo ir tarptautinėj teisėj. Tą visuomenės teisę teisėjai turi laisvai taikyti greta įstatymų. Didėjąs konfliktas tarp socialinės ir valstybinės teisės skatinąs teisėjo kūrybinį aktyvumą ir sukeliąs moksle „gyvos, spontaniškos ir laisvos" teisės sąjūdį.

Laisvosios teisės mokyklos mintys padarė nemaža įtakos ne vien mokslui. Jomis susidomėjo ir įstatymų leidėjai. Jie pradėjo teikti daugiau laisvės teismo darbui ir ėmė pripažinti kitus teisės šaltinius. Pirmą žingsnį čia žengė vokiečių B.G.B. To kodekso §§ 157, 242, 826 duoda daug laisvės teisėjo veikimui. B.G.B nurodo, kiek teisėjas gali pats papildyti įstatymą. Jis gali atsižvelgti į įstatyme numatytas konkretaus atvejo ypatybes. Teisingumas turi čia dažnai sprendžiamos reikšmės. Įstatymas daug kur palieka vietos papročiams ir konkrečioms aplinkybėms. Iš tų §§-fų buvo traukiama eilė minčių ne tik praeter legem, bet net ir contra legem. Drąsiausią ir didžiausią žingsnį nužengė šveicarų civilinis kodeksas, kuris, jei yra įstatyme spraga, leidžia teisėjui spręsti pagal paprotį, o jei ir papročio nėra, tai pagal normą, kurią jis išleistų, jei būtų įstatymų leidėjas, atsižvelgdamas į teisės mokslą ir teismų praktiką. Šveicarų civ. kod. 1-asis §-fas padarė įtakos ir kitų kraštų ruošiamiems kodeksams, ypač Austrijos. Mokslas mėgino nustatyti teoriją, kad šis dėsnis savaime galioja, be nurodymo įstatyme. Austrijoj tai buvo gana paprasta, nes ten A. B. G. B. § 7 tik kitais žodžiais tą pat nusakė. 1911.XI.14 sprendime aukščiausias austrų teismas tai ypač ryškiai pabrėžė.

Kova su įstatymo viešpatavimu ėjo įvairiose teisės srityse. Administracinėje teisėje ji pasireiškė suteikimu daug laisvės

valdininkų nuožiūrai ir tikslingumui. Ypač griežtai įstatymas galioja baudžiamojoj teisėj, ir teisėjas čia visiškai suvaržytas. Visur įsigalėjo dėsnis „nullum crimen, nulla poena sine lege". Tai suprantama, nes baudžiamojoj teisėj griežtai paliečiama asmens neliečiamybė, ir todėl čia visa turi būti iš anksto nustatyta ir apibrėžta. Baudžiamojoj teisėj griežtai draudžiama taikyti aukštesnę bausmę, negu numatytoji, ir net analogiją. Tačiau ir čia pasireiškė reikalavimų suteikti teisėjui daugiau laisvės. Įstatymo tiksliai nustatytos bausmės labai nevienodai baudžia įvairius nusikaltėlius konkrečiais atvejais. Ypač čia neteisingos buvo seniau įsigalėjusios absoliutinės bausmės. Yra trūkumų ir naujesniuose kodeksuose. Pvz., vokiečių apgalvoto nužudymo sudėčiai negalima pritaikyti švelninančių aplinkybių. Teisėjas čia dažnai būdavo priverstas sukti ir kitą sudėtį pritaikyti, kad teisingai išspręstų konkretų atvejį. Naujesniojoj baudžiamojoj teisėj paprastai visur leidžiama teisėjui atsižvelgti į švelninančias aplinkybes, be to, beveik nebėra absoliutinių bausmių, ir teisėjui leidžiama tam tikrose ribose taikyti didesnę ar mažesnę bausmę. Procesinė teisė visada buvo formalizmo buveinė. Tačiau ir čia įsiveržė teisingumo mintis, leisdama laisvai vertinti įrodymus. Prieš res iudicata dėsnį pastatomas bylos atnaujinimas, jei iškyla naujų aplinkybių.

Literatūra

1. O. Bülow. Gesetz und Richteramt, 1885.
2. E. Ehrlich. Die Juristische Logik, 1925.
3. E. Ehrlich. Grundlegung der soziologie des Rechts, II laida, 1929.
4. Gn. Flavius. Der Kampf um die Rechtswissenschaft, 1906.
5. Gurvitch. Idée du droit social, 1932.
6. Gurvitch. Le temps présent et l'idée du droit social, 1932.
7. E. Huber. Recht und Rechtsverwirklichung, 1925 (nauja laida).
8. Lazerson. Obščaja teorija prava.
9. M. Nast. La fonction de jurisprudence, 1922.
10. Reichel. Gesetz und Richterspruch, 1915.
11. Lazerson. Svobodnoje sudejskoje usmotrienije. Pravo, 1911. 52 Nr.
12. A. Manigk. Formalismus und Freirechtsschule. Handwörterbuch der Rechtswissenschaften, II t.

Korektūros klaidų atitaisymas

„Teisės“ Nr. 51, psl. 117, eil. 14 atspausta „taip pat Australijos“.., turi būti „taip pat Austrijos... procedūros“.

172 psl. 24eil. atspausta „Todėl tuštinį parašą antroje vekselio pusėje galima“... turi būti „Todėl tuštinį parašą antroje vekselio pusėje negalima“...

Redaktorius JURGIS BYLA

TEISĖ

TEISĖS MOKSLŲ ir PRAKTIKOS LAIKRAŠTIS

Leidžia Lietuvos Teisininkų Draugija.

Laikraščio programa:

I. Teisės mokslų raštai.
II. Pasaulio teisės apžvalga.
III. Teismo kronika.
IV. Korespondencijos apie įdomesnius teisės atžvilgiu gyvenimo įvykius.
V. Vyr. Tribunolo praktika.
VI. Recenzijos ir bibliografija.
VII. Mokslinio turinio priedai.

Oficialinė dalis.

I. Vyriausybės įsakymai Teisingumo Ministerijos srity.
II. Teisingumo Ministerijos aplinkraščiai, instrukcijos ir įsakymai.

Laikraštis parduodamas knygų krautuvėse ir jo redakcijoj.

Prenumeratos kaina metams 25 lt. (Teis. d-jos nariams—20 lt.).
Atskiro numerio kaina 6 lt. (su priedu).

Pirmųjų dvidešimt numerių papigintąja kaina galima gauti tik iš Redakcijos.

Redakcijos adresas:

KAUNAS,

Vyr. Tribunolas (telef. 25753).

Parduodama redakcijoj:

1. Teisininkų kalendorius 1940 m. (5 lt).
2. Lietuvos Valstybės Konstitucijos reforma prof. M. Römeris (2 lt).
3. Skolininkų neišsigalėjimas ir bankrotas, D. Gecas (2 lt).
4. Čekiai, Jokūbas Abramavičius (2,50 lt).
5. Hagos Tribunolo sprendimas Klaipėdos byloje (2 lt).
6. „Teisės“ 2—10 Nr. Nr. komplektas — papiginta kaina — **10 litų.**
7. „Teisės“ 11—20 Nr. Nr. komplektas — papiginta kaina — **15 litų.**
8. Konstitucinės Teisės principai, A. Esmein 2 tomai, 16 litų.

SPAUDĖ KOOP. RAIDĖS SPAUSTUVĖ KAUNE